

Kohtaavaa lastensuojelua

Sosiaalityötä lapsen kanssa

– Kokemuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämisestä

Sari-Anne Ervast
Hanna Tulensalo

Huhtikuu 2006

SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 8/2006

Yhteystiedot:

SOCCA

fax 310 423 44

Heikki Waris -instituutti

puh. 09 310 617 22, fax 09 310 617 25

Tilaukset:

socca@hel.fi

waris.instituutti@hel.fi

Kansisuunnittelu ja toteutus: Vinjetti Ky/Antti Tapola

Ulkoasu: Heikki Waris -instituutti/SOCCA

Painotyö: Yliopistopaino

ISSN 1795-701X

ISBN 952-5616-07-X

[illegible]

A decorative horizontal line consisting of a series of small, light gray circles spaced evenly across the width of the page.

[illegible][illegible][illegible]

sillä Heikki Waris -instituutissa tullaan jatkamaan lapsikeskeisen sosiaalityön kehittämistä.

*Heidi Hällman
Kirsi Nousiainen
Erja Saurama*

Hankkeessa mukana olleiden työntekijöiden kokemusten mukaan tilan-
nearvio hyödyttää niin lasta, vanhempia kuin sosiaalityöntekijöitäkin.
Systemaattinen työskentely tuo lastensuojelun sosiaalityöhön selkeyttä ja
tavoitteellisuutta. Asiakkaat otetaan entistä tietoisemmin mukaan yhteiseen
arviointiin, jossa myös lapselle annetaan mahdollisuus tulla kuulluksi ja
kohdatuksi.

Lapsen valitseminen ensisijaiseksi asiakkaaksi mahdollistaa sen, että lapsi saa myös suoraa apua eikä pelkästään välillistä apua vanhempien kautta. Lapsi nähdään kuitenkin aina perheeseen kuuluvaksi ja siksi myös vanhempien kanssa tehtävää työtä on kehitetty lapsikeskeisemmäksi.

Lasten kohtaaminen herätti työntekijöissä monenlaisia tunteita. Lapset toivat työhön paljon iloa ja mielekkyyttä, joka taas lisäsi jaksamista ja työntöä. Samalla työntekijät joutuivat kohtaamaan myös pelkoa, syyllisyyttä, hämmennystä ja omaa epävarmuutta. Osa tunteista liittyi lasten

kanssa työskentelyyn ja osa taas oman työn tarkastelemiseen ja työtapojen muuttamiseen.

Lapsikeskeisen ja suunnitelmallisen työn kehittäminen ja vakiintuminen perustyöksi edellyttää niin ideologista keskustelua työtä ohjaavista periaatteista kuin konkreettisia muutoksia. Muutos tapahtuu hitaasti. Se edellyttää työntekijältä henkilökohtaisia valmiuksia oman työn tarkastelemiseen sekä organisaatiolta saatavaa tukea.

Avainsanat: lapset, lastensuojelu, lapsikeskeisyys, tilannearvio

Sari-Anne Ervast Hanna Tulensalo

SISÄLLYS

ESIPUHE	3
TIIVISTELMÄ	5
ALKUSANAT	7
1 JOHDANTO	10
2 LAPSIKESKEINEN TILANNEARVIO JA SEN KESKEISET KÄSITTEET	15
2.1 Tavoitteet ja prosessi	15
2.2 Periaatteet	24
2.3 Arviointi ja tiedon tuottaminen	37
3 KUVAAUS KEHITTÄMISEN VAIHEISTA	43
3.1 Intensiivisen mallintamisen aika	43
3.2 Paikallisesta hankkeesta laajemmaksi – lisää sisältöjä ja syvyyttä	47
4 PERHEEN YHTEISIÄ SEKÄ LAPSEN JA VANHEMPIEN OMIA TAPAAMISIA	51
4.1 Aloituksen tärkeä merkitys - alkutapaaminen	51
4.2 Lapsen omat tapaamiset.....	54
4.2.1 Tilan merkitys.....	56
4.2.2 Erilaiset menetelmät ja välineet vuorovaikutuksen tukena	58
4.2.3 Lapsen kanssa työskentelyn erityisyys	61
4.2.4 Tunteet ja lapsen kohtaaminen.....	64
4.2.5 ”Tekee hyvää jutella” - lasten palautetta	68
4.3 Lapsikeskeisyys ja vanhempien kanssa työskentely	72
4.3.1 Vanhempien tapaaminen tilannearviossa	74

4.4	Yhteenvedo – koonti ja yhteinen arviointi	78
4.4.1	Kirjallinen yhteenvedo	78
4.4.2	Yhteenvedotapaaminen ja jatkon suunnittelu	81
5	ASIAKASTARINOITA	85
5.1	Ville	86
5.2	Paula.....	99
5.3	Elisa ja Eero	107
6	LAPSIKESKEISYYDEN JA TILANNEARVION VAIKUTUKSIA JA HAASTEITA	116
6.1	Lapsi ensisijaiseksi asiakkaaksi	116
6.2	Sosiaalityöntekijän identiteetin vahvistuminen	127
6.3	Työskentelyn suunnitelmallisuus ja systemaattisuus	129
6.4	Työparityöskentely	136
6.5	Työn ilo ja mielekkyys	140
7	KEHITTÄMISEN JA MUUTOKSEN EDELLYTYKSIÄ	143
7.1	Työntekijän henkilökohtaiset valmiudet muutokseen	144
7.2	Organisaation tuki muutokselle.....	146
7.3	Vakiintumisesta.....	151
8	LAPSEN KANSSA ETEENPÄIN	153
	LÄHTEET	156
	LIITTEET	163

I JOHDANTO

Kohtaavaa lastensuojelua -hanke sai alkunsa sosiaalityöntekijöiden omasta halusta kehittää lastensuojelun avohuollon sosiaalityötä siten, että lapsi on entistä selkeämmin työn keskiössä. Tutkimusten esiintuomalle kritiikille lapsen sivuuttamisesta lastensuojelun avohuollon työkäytännöissä (esim. Mäenpää & Törrönen 1995; Forsberg 1998; Hurtig 2003; Salokanta 2003; Pösö 2004) oli aika tehdä jotain konkreettista. Lasten osallisuutta lastensuojelun asiakkaina haluttiin vahvistaa. Samalla sosiaalityöntekijät halusivat saada lisää valmiuksia lasten kanssa työskentelyyn.

Kehittämistyötä on tehty asiakastyössä yhdessä käytännön sosiaalityöntekijöiden kanssa. Sosiaalityöntekijät ovat perustustyössään kehittäneet ja kokeilleet lapsikeskeistä työskentelyä. Hankkeessa on ollut mukana kaksi kehittävää sosiaalityöntekijää¹ ja neljä Helsingin kaupungin sosiaaliviraston lastensuojelun työryhmää.² Työryhmissä on ollut yhteensä 24 työntekijää, joista 22 sosiaalityöntekijää (4 johtavaa sosiaalityöntekijää) ja kaksi sosiaaliohjaajaa. Työryhmissä on ollut vaihtuvuutta, joten kaiken kaikkiaan hankkeessa on ollut mukana lähes 40 työntekijää.

Hankkeen aikana lastensuojelun avohuollon työtä on systematisoitu erilaisiksi lapsikeskeisiksi prosesseiksi. Olemme mallintaneet lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheen työskentelyä, suunnitelmallista muutostyötä sekä kriisi- ja sijoitusvaiheen työskentelyä. Prosessimallien lisäksi kehittämistyön aikana on määritetty mm. lapsikeskeisyyttä sosiaalityön kontekstissa, eri tapaamisten sisältöjä sekä sosiaalityöntekijän ja lapsen välistä kohtaamista.

¹ Hankkeen kehittävinä sosiaalityöntekijöinä ovat olleet Hanna Tulensalo, Tiina Muukkonen ja Sari-Anne Ervast.

² Kirjoittaessamme tätä raporttia Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa on uusi vaihe organisaatiouudistuksesta johtuen eikä kaikkia hankkeessa mukana olleita työryhmiä sellaisinaan enää ole.

Kehittämistyön päätulos on lastensuojelun sosiaalityön asiakkuuden alkuvaiheen tilannearviomalli³. Käytännön kehittämistyötä lastensuojelun avohuollon sosiaalityön alkuarvioinnin systematisoimiseksi ja mallintamiseksi Suomessa on tehty lähinnä kahdessa kehittämishankkeessa: Pesäpuun PRIDE ja lastensuojelun avohuolto -hankkeessa sekä Helsingin kaupungin sosiaaliviraston Kohtaavaa lastensuojelua -hankkeessa⁴. Muutoin kehittämistyötä arvioinnin tiimoilta on tehty lähinnä osana isompia hankkeita tai yksittäisinä menetelminä (esim. Heino & Kulometsä 2000). Pesäpuun Lapsen elämäntilanteen kartoitusmalli sekä Kohtaavaa lastensuojelua -hankkeen Lapsikeskeinen tilannearvio ovat Suomessa laajimmin käytössä olevat systemaattiset alkuarvioinnin mallit (Oranen 2005).

Hanketta aloittaessamme alkuarvioinnilla ei vielä ollut niin merkittävää asemaa kuin nyt ja asian ajankohtaisuus yllätti meidät kehittämistyön aikana. Alkuarviointi on esimerkiksi valtakunnallisen Sosiaalialan kehittämishankkeen lastensuojelun kehittämisohjelman yksi kehittämisen kohde (Sosiaalialan kehittämishanke... 2004) ja lastensuojelulain uudistamisessa toivotaan huomioitavan entistä tarkemmin myös systemaattinen asiakkuuden alkuarviointi (Sinko 2005, 24–26). Sosiaalialan kehittämishankkeessa, alkuarviointi ja avohuolto -ryhmän työskentelyssä on hyödynnetty Lapsikeskeisen tilannearvion mallia⁵.

Tämän raportin tarkoitus on kuvata työntekijöiden kokemuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämisestä ja kokeilemisesta lastensuojelun sosiaalityössä. Kuvaamme myös kehittämistyön vaiheita ja kehittämisen

³ Tässä julkaisussa arvioitava tilannearvio on kehitetty lastensuojelun sosiaalityön kontekstissa. Helsingin kaupungin sosiaaliviraston organisaatiomuutoksen myötä perhekeskuksissa tehdään lastensuojelun sosiaalityön lisäksi perhesosiaalityötä. Emme kirjoita tässä yhteydessä perhesosiaalityöstä emmekä sen arvioinnista. Mielestämme perhesosiaalityön arvioinnin tavoite ja sisältö olisivat erilaisia kuin lastensuojelun sosiaalityön tarpeen arvioinnissa.

⁴ Helsingin sosiaalivirastossa on rinnakkaishankkeena 2003–2005 toiminut Kaupunkisosiaalityön osaamisen ja moniammatillisten työmuotojen kehittämishanke, jossa on myös paneuduttu lastensuojelun alkuarvioon ja mallin levittämiseen pääkaupunkiseudulla. Kaupunkisosiaalityön hankkeessa on hyödynnetty Kohtaavaa lastensuojelua -hankkeessa tehtyä kehittämistyötä (Nousiainen 2004; Pietilä 2005a, 2005b).

⁵ Hanna Tulensalo on ollut mukana työryhmässä 2004–2005.

tapaa, jonka tuotoksena lapsikeskeisen tilannearvion malli on syntynyt. Lisäksi arvioimme lapsikeskeisen työtöteen vaikutuksia lastensuojelun sosiaalityöhön ja sen tekijöihin. Tavoitteenamme on tuoda esiin lapsikeskeisyyden mukanaan tuomia haasteita lastensuojelun sosiaalityöhön sekä pohtia haasteisiin vastaamisen ja työkäytäntöjen muutoksen mahdollisuuksia.

Raportti perustuu hankkeessa mukana olleiden työntekijöiden kokemuksiin ja palautteeseen. Keräsimme palautetta monin eri tavoin. Aineistona ovat työntekijöiden kanssa syksyllä 2004 kehittämissäryhmissä käydyt keskustelut tilannearvion sisällöistä sekä erilaisista esteistä, jotka liittyvät tilannearvion tekemiseen. Nämä keskustelut toteutettiin ns. lumipallomenetelmänä eli veimme työryhmiin koosteen erilaisista esteistä ja haasteista, joita olimme matkan varrella erilaisissa yhteyksissä sosiaalityöntekijöiltä kuulleet ja koonneet. Työntekijöillä oli mahdollisuus täydentää listaa ja kommentoida sitä. Lisäsimme nämä kommentit ja veimme uuden listan seuraavan työryhmään keskusteltavaksi ja sitten taas seuraavaan, kunnes keskustelua oli käyty kaikissa työryhmissä. Tilannearvion sisältöjen pohdinnan aloitimme yhdestä työryhmästä, kirjasimme työntekijöiden ajatuksia paperille ja veimme sen samalla tavoin muihin työryhmiin keskusteltavaksi ja kommentoitavaksi. Saimme näistä keskusteluista mielenkiintoista palautetta tätä julkaisua varten. Halusimme myös kuulla työntekijöiden omaa, henkilökohtaista arviointia siitä, mitä hankkeessa mukana olo on heille antanut. Pyysimme työntekijöitä arvioimaan kokemuksiaan hankkeessa olosta asteikolla nollasta kymmeneen ja kirjaamaan ylös hyviä ja huonoja asioita sekä jatkokehittämistarpeita.

Lisäksi pyysimme työntekijöitä kirjoittamaan esseet (liite 1 ja 2), joissa heillä oli mahdollisuus vapaamuotoisesti pohtia lapsikeskeisyyteen, tilannearvioon ja omiin tunteisiinsa liittyviä aiheita. Esseitä palautettiin yhteensä 14. Osa työntekijöistä kertoi kokemuksistaan ja esimerkkejä asiakastilanteista sähköpostitse tai suullisesti.

Keskitymme tässä erityisesti työntekijöiden palautteeseen. Lapset, vanhemmat ja yhteistyökumppanit ovat antaneet matkan varrella palautetta. Heidän kokemuksensa välittyy pääasiassa työntekijöiden kertomana ja kuvaamana. Joiltakin lapsilta palautetta on kerätty myös kirjallisena ja sitä kautta heidän äänensä tulee esille myös suoraan.

Työntekijöiden palautteen lisäksi olemme itse kehittävinä sosiaalityöntekijöinä pohtineet hankkeessa esiin nousseita kysymyksiä ja koonneet matkan varrella lapsikeskeisen lastensuojelun kehittämiseen liittyviä kysymyksiä, sekä iloja että myös monenlaisia meitä mietityttäneitä kompastuskohtia. Olemme olleet kouluttajina erilaisissa tilaisuuksissa pääkaupunkiseudulla ja jonkin verran myös muualla Suomessa. Olemme myös opettaneet Helsingin ja Tampereen yliopistoissa tulevia sosiaalityöntekijöitä. Näissä tilaisuuksissa olemme saaneet olla keskustelemassa laajemminkin lapsikeskeisyyteen liittyvistä kysymyksistä. Erilaisissa tilanteissa käyty, välillä erittäin kriittinenkin, keskustelu on auttanut meitä kehittämistyössämme. Tärkeä oppimisympäristö on ollut käytännön asiakastyö, jossa olemme olleet mukana lähes koko kehittämistyön ajan.⁶

Tätä raporttia on edeltänyt Lapsikeskeisen tilannearvion käsikirja (Muukkonen & Tulensalo 2004), jossa on esitelty tilannearvion prosessi, tapaamisten sisällöt sekä kuvattu yksityiskohtaisesti erilaisia menetelmiä ja välineitä, joita sosiaalityöntekijä voi käyttää työskennellessään lasten ja vanhempien kanssa. Lisäksi käsikirjassa on pohdittu lapsikeskeisyyttä ja sosiaalityön eri tasoja. Kehittämistyön elävyyttä kuvaa se, että vaikka käsikirjan kirjoittamisesta on kulunut vasta vähän aikaa, siinä esitetyt asiat ovat syventyneet ja kehittyneet lisää. Kuvaamme tässä vielä lyhyesti tilannearvion prosessia ja sisältöjä, jotta tilannearviosta saisi kokonaiskuvan myös ilman käsikirjan lukemista.

Haluamme käydä keskustelua lastensuojelun sosiaalityötä ohjaavista periaatteista ja teorioista. Hannele Forsberg (1998, 151) on kuvannut sosiaalitoimistojen lastensuojelutyön aseman ja tehtäväkuvan olevan juridisin, byrokraattisin ja käytännöllisin sopimuksin vakiintunutta. Tätä vakiintunutta asemaa eivät uudenlaiset lastensuojelun asiantuntijuutta uudistamaan pyrkivät menetelmät juurikaan järkytä. Sosiaalitoimistojen lastensuojelun avotyössä ei, Forsbergin (emt, 150) tutkimuksen mukaan, ole käytössä yhtä selkeää menetelmää tai asennetta. Työtä ohjaavat periaatteet saattavat olla osin myös tiedostamattomia (Änis 1999, 42).

6 Olemme itse olleet hankkeen aikana mukana yhteensä n. 130 lapsen tilannearviossa.

Lastensuojelun sosiaalityössä on nojaututtu lähinnä perheterapian puolelta tulevaan perhekeskeiseen periaatteeseen. Usko vanhempien kanssa työskentelyyn ja sen kautta lapselle koituvaan hyvään on ollut vahva (esim. Hurtig 2003, 37–40). Perhe- ja lapsikeskeisten näkökulmien välillä saattaa olla jännitteitä ja nämä periaatteet on joskus nähty vastakkaisina tai toisensa poissulkevinä. Siksi tarvitaan käsitteiden tarkempaa määrittelyä erityisesti lastensuojelun kontekstissa. Haluamme omalta osaltamme olla luomassa vuoropuhelua näiden periaatteiden kesken. Mielestämme lapsikeskeisyydessä ei ole kyse vanhempien tai muiden perheen jäsenten sivuuttamisesta, vaikka lapsi asetetaan työn keskiöön. Tasapainon löytäminen lapsen erillisyyden ja perheen kokonaistilanteen huomioimisen välillä on vaativaa. Näkemyksemme mukaan emme voi työskennellä lastensuojelussa lapsen kanssa ilman vanhempia, mutta emme voi toimia myöskään niin, että unohtaisimme lapset keskittymällä pelkästään vanhempien kanssa työskentelyyn. Jännite lapsen edun ja vanhempien edun välillä on olemassa ja lapsikeskeisyys on yksi tapa ratkaista tätä jännitettä valitsemalla lapsi tietoisesti lastensuojelun sosiaalityön ensisijaiseksi asiakkaaksi.

2 LAPSIKESKEINEN TILANNEARVIO JA SEN KESKEISET KÄSITTEET

Lastensuojelun sosiaalityössä tapahtuvaa asiakkaan tilanteen arviointia on pitkään leimannut hämäryys ja yhteneväisten työkäytäntöjen puuttuminen (Heino 1997; Möller 2004 ja 2005). Asiakkuuden alku on avohuollon sosiaalityössä saattanut jäädä kirjaamatta ja siksi lastensuojelun asiakkuuden aloituspäivä voi olla epäselvä tai se ei ole tiedossa lainkaan (Heino 1997, 72; Kitinoja 2005, 161–162). Arviointi on ollut myös satunnaista ja yksittäisestä sosiaalityöntekijästä riippuvaista. Arviointikäytäntöjen kirjavuuteen lienee vaikuttanut ainakin se, että nykyinen lastensuojelulaki ei määrittele, miten ja milloin arviointi pitäisi tehdä, vaikka laissa määritellään tarkkaan esimerkiksi millaisissa tilanteissa viranomaisten on ryhdyttävä toimenpiteisiin (Lsl 12 §).

Seuraavissa luvuissa käymme läpi lapsikeskeisen tilannearvion prosessia ja perusperiaatteita. Samalla käy ilmi, miten tilannearvio systematisoi asiakkuuden alkuvaihetta, yhtenäistää työkäytäntöjä sekä tekee lastensuojelun sosiaalityöstä avoimempaa ja läpinäkyvämpää.

2.1 Tavoitteet ja prosessi

Lapsikeskeisen tilannearvion tavoitteena on lapsen arjen ja elämäntilanteen selvittäminen. Tarkoituksena on selvittää kunkin lapsen yksilöllisiä tarpeita sekä arvioida lastensuojelun sosiaalityön tarvetta. Kokemustemme mukaan tilannearvio ei ole ”pelkkää” arviointia ja työntekijän tarpeista lähtevää selvitystyötä, vaan samanaikaisesti intensiivistä ja vaikuttavaa sosiaalityötä. Tilannearvion tehtävänä on selkiyttää sekä lapselle että hänen vanhemmilleen lapsen elämäntilannetta, arkea ja kokemuksia. Siksi emme miellä tilannearviota ainoastaan tiedon keräämiseksi ja selvittelyksi, vaan ensisijaisesti asiakkaan kohtaamiseksi ja heidän kokemustensa kuulemiseksi. Tilannearvion tekeminen jo sinällään voi olla merkittävä interventio ja tuki perheelle.

Lapsikeskeisessä lastensuojelun sosiaalityössä asiakkaiden kohtaamista raamittavat systemaattiset prosessit. Systemaattisuus tukee lapsikeskeisyyden toteutumista. Sen avulla pyritään varmistamaan, että jokainen lapsi tulee huomioiduksi ja henkilökohtaisesti kohdatuksi. Mallinnettu työtapa varmistaa, että työskentelyn kuluessa kaikki osapuolet, lapsi ja vanhemmat kuin työntekijät tietävät miten työprosessi etenee, millaisia tapaamisia prosessiin kuuluu ja mikä on lapsen paikka eri tapaamisissa. (Muukkonen & Tulensalo 2005, 307–308.)⁷

Lapsikeskeinen tilannearvio on prosessi, jossa on neljä vaihetta. Lapsikeskeisyyden toteutumisen kannalta kaikki prosessin vaiheet ja tapaamiset ovat merkittäviä.

⁷ Myös aikuispsykiatriassa on kehitetty lapsikeskeinen systemaattinen perheinterventiomalli (Solantaus & Beardslee 2001). Mallissa on yhtymäkohtia lastensuojelun tilannearvioon.

1. VIREILLETULO

- Yhteydenotto lastensuojeluun
- Määritetään lapsen ja vanhempien sosiaalityöntekijä sekä työpari

2. ALOITUSVAIHE

- Yhteys lapseen ja vanhempiin
- Alkutapaaminen

3. TAPAAMIS- JA SELVITTELYVAIHE

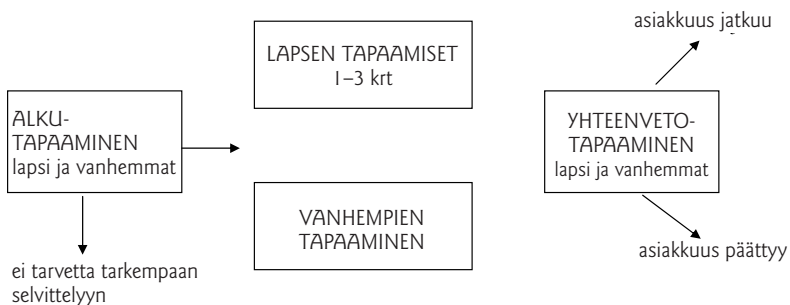
- Lapsen tapaamiset
- Vanhempien tapaaminen

4. YHTEENVETO- JA JATKON SUUNNITTELU

- Kirjallinen yhteenveto
- Yhteenvetotapaaminen

Lapsen avun ja tuen tarve selvitetään perheen yhteisissä sekä lasten ja vanhempien omissa tapaamisissa. Tapaamisten sisällöt ja tavoitteet on tarkkaan mietitty (Muukkonen & Tulensalo 2004 & 2005). Tilanearviossa arviointiprosessiin liittyy olennaisesti asiakkaita voimaannuttava näkökulma. Tilanearviotyöskentely voi antaa lapsille ja vanhemmille uusia voimavaroja tai joskus jo tilanearvioprosessin aikana voidaan saada aikaan tarvittava muutos perheessä ja huoli vähenee. Parhaassa tapauksessa keskustelu lapsen tarpeista ja niihin vastaamisesta jatkuu myös kotona.

Kuva 1. Tilanearvion tapaamiset

Tilannearvion malli on ideaali ja sen käytännön toteuttamisen tapa, esimerkiksi tapaamisten määrä sekä perheen jäsenten kokoonpano on sovittava perhekohtaisesti heidän toiveitaan ja tarpeitaan kuullen. Lyhimmillään tilannearvio voi toteutua esimerkiksi pelkällä alkutapaamisella. Tilannearvioita ei kuitenkaan voi tehdä lapsikeskeisesti vain vanhempia tapaamalla, vaan työntekijän on kohdattava lapsi vähintään alkutapaamisessa. Usein on kuitenkin tarpeen tavata lapset ja vanhemmat ainakin kerran erikseen.

Kun lapsen tarpeet on saatu esiin kartoittamalla sekä lapsen että vanhempien näkemyksiä, ne kirjataan yhteenvetoon. Saatu tieto ja sosiaalityöntekijän huolet välitetään lapselle ja vanhemmille. Yhteenvetotapaamisessa keskustellaan lapsen tarpeista sekä tehdään yhteistä arviointia niihin vastaamisesta. Näin tehdään mahdolliseksi asiakkaiden osallisuus koko prosessin ajan.

Tilannearvion tapaamiset vuorovaikutustilanteina

Kaikkia tilannearvion tapaamisia säätelee lastensuojelun konteksti, tilannearvion institutionaalinen tehtävä lapsen lastensuojelun asiakkuuden tarpeen selvittämiseksi sekä asiakkaan (lapsi- ja aikuisasiakkaan) kohtaamiseen liittyvät yleiset periaatteet. Olemme tarkastelleet tilannearvion tapaamisia myös vuorovaikutustilanteina ja määrittäneet sitä, millä tavoin erityisesti lapsi, mutta myös vanhemmat tulisivat eri tapaamisissa huomioiduiksi. Lapsen osallisuus tilannearvion tapaamisissa on aktiivista ja sosiaalityöntekijän tehtävä on kutsua lapsi aktiiviseen vuorovaikutukseen (Tulensalo 2005).

Tilannearvion tapaamiset ovat vuorovaikutustilanteina erilaisia riippuen siitä, onko kyseessä perheen yhteinen tapaaminen vai lapsen tai vanhemman oma tapaaminen. Olemme havainneet, että lapsen tapaamisissa on hyvä kiinnittää erityistä huomiota vuorovaikutukseen lapsen kanssa. Näitä lapsen kohtaamisessa huomioitavia asioita olemme koonneet sosiaalityöntekijän muistilistaksi. Lista on muotoutunut työntekijöiden havaintojen ja kokemusten pohjalta. (Myös Muukkonen & Tulensalo 2004, 34–35; Ervast & Tulensalo 2005, 7.)

SOSIAALITYÖNTEKIJÄN MUISTILISTA LAPSEN KOHTAAMISEEN

Tapaamisen alussa

- Huomioi lapsi. Kerro hänelle kuka olet, mitä teet, missä ollaan ja miksi. Kertaa, vaikka olisit jo edellisellä tapaamisella kertonutkin samat asiat. Perustele miksi kyselet, mitä tiedolla teet ja kenelle siitä kerrot. Pidä lapsi mukana osallisena koko työskentelyprosessin ajan.
- Kuulostele itseäsi työntekijänä: miten suhtaudut lapseen ja lapsen kertomaan. Mitä tunteita se sinussa herättää? Olet kohtaamisen toinen osapuoli ja siksi jo asenteesi vaikuttaa kohtaamiseen ja sen onnistumiseen.
- Aloita tapaaminen jollakin mukavalla asialla, vaikkapa tarjoamalla mehua ja keksiä ja kysymällä lapsen sen päivän kuulumiset.

Vuorovaikutus lapsen kanssa

- Suhtaudu lapseen kunnioittavasti ja arvostaen. Osoita olevasi kiinnostunut hänestä ja hänen kokemuksistaan. Ole aito.
- Puhu lapsen kehitystasoon sopivalla kielellä ja tarkista onko lapsi ymmärtänyt mitä hänelle kerrot.
- Voit houkutella lasta puhumaan ja toimimaan, mutta häntä ei saa pakottaa mihinkään sellaiseen mihin hän ei ole valmis tai mitä hän ei halua. Tilanteen on oltava lapselle turvallinen.
- Voit kysyä rohkeasti vaikeistakin asioista. Kysymällä annat lapselle mahdollisuuden puhua. Jos kysyminen on itsellesi vaikeaa, pohdi syitä puheeksi ottamisen vaikeuteen.
- Muista, että lapsi ei ole tiedon tuottaja muista perheenjäsenistään, vaan hän voi puhua omista kokemuksistaan.
- Älä käytä lasta vain välikappaleena tiedon tuottamiseen ja äläkä jätä häntä ulkopuoliseksi muusta työskentelystä. Lapsen kertoman ei tule olla vain väline vanhempien kanssa työskentelyyn.
- Tee tunnettyötä lapsen kanssa. Anna hänen ilmaista tunteitaan äläkä selitä niitä pois. Nimeä tunteita lapsen kanssa.
- Anna lapsen itse valita ilmaisun tapa. Voit käyttää apuvälineinä esimerkiksi piirtämistä tai leikkiä. Tee lapsen kanssa asioita, jotka tuntuvat luontevilta hänestä, mutta myös sinusta itsestäsi.
- Anna lapsen itse kertoa omista kokemuksistaan ja valinnoistaan. Älä tulkitse lapsen kertomaa vaan anna hänen perustella itse.

- Älä petä lapsen luottamusta. Pidä se minkä lupaat, äläkä lupaa sellaista mitä et voi pitää.
- Jos joudut toimimaan vastoin lapsen toivetta, selitä aina mitä aiot tehdä, kenelle puhut asiasta ja miksi. Älä toimi lapsen selän takana, hänen tietämättään.
- Etene lapsen tahdissa. Anna hänelle aikaa vastata, älä kiirehdi. Älä jatka asian käsittelyä, jos lapsi osoittaa, ettei halua puhua enempää.

Tapaamisen lopuksi

- Anna lapselle mahdollisuus kysyä, jos joku asia mietityttää häntä tai jää hänelle epäselväksi. Jos et osaa vastata, pyri selvittämään vastaus seuraavaan tapaamiseen. Selitä lapselle mitä jatkossa tapahtuu ja päätä tapaaminen johonkin mukavaa asiaan tai tekemiseen.

Myös perheen jäsenten yhteisessä tapaamisessa lapsen kohtaamiseen ja aktiiviseen osallisuuteen olisi tärkeää kiinnittää erityistä huomiota. Kun paikalla on useita aikuisia, voi sosiaalityöntekijän huomio helposti suuntautua aikuisiin ja lapsi jäädä sivusta seuraajaksi. Lapsen huomioimisen voi varmistaa parityöllä. Työparin kanssa sovitaan, kumpi tapaamisessa huomioi lapsen ja kumpi vanhemmat. Jotta tilanne olisi lapselle turvallinen, häntä ei tulisi pakottaa puhumaan asioistaan vanhempien läsnäollessa, jos lapsi ei halua. On kuitenkin olennaista, että lapsi ei jää keskustelussa sivulliseksi eikä hänen ohi puhuta. Lapsen ollessa läsnä keskitytään lapseen ja hänen kokemuksiinsa oleviin asioihin. Aikuisten asioista puhutaan aikuisten omissa tapaamisissa. Lapsella tulisi tapaamisen aikana olla mahdollisuus liikkua, leikkiä ja toimia yhdessä oman työntekijän kanssa. Mikäli lapsi ja hänen työntekijänsä ovat viettäneet tapaamisen lähinnä leikkien ja toimien eivätkä he ole osallistuneet vanhempien kanssa käytävään keskusteluun, on lopuksi hyvä koota yhteen käyty keskustelut.

Dokumentointi tilannearviossa

Tilannearvion prosessin ja arvioinnin perusteiden selkeä dokumentointi tuo läpinäkyvyyttä työskentelyyn. Asiakkaan oikeusturvan kannalta on välttämätöntä, että arviointi on huolellisesti kirjattu (Rousu & Holma 1999, 68). Tilannearvion sisältöjä pohtiessamme olemme systematisoineet myös dokumentointia. Dokumentointia on pyritty kehittämään siten, että kirjaaminen olisi asiakkaita hyödyttävää ja luonnollinen osa työskentelyä.

Dokumentointi tilannearviossa tarkoittaa asiakkaille suunnattavia (kirjallinen yhteydenotto perheeseen esim. lapsen ja/tai vanhempien kirje), asiakkaan kanssa tehtäviä (asiakastapaamisissa tehtyjä tehtäviä esim. asteikkoja, korttivalintoja, lomakkeita) sekä virallisia asiakastietojärjestelmään kirjattavia dokumentteja (muistiinpanot ja päätökset).

Työskentelyn alussa on tärkeä pohtia, miten perheeseen otetaan yhteyttä. Etenkin, jos työskentely alkaa ulkopuolisen tekemän ilmoituksen johdosta. Olemme pohtineet sitä, miten ottaa yhteyttä perheeseen siten, että myös lapsi tulee huomioiduksi. Olemme kehittäneet lapselle ja vanhemmille yhteisesti suunnattua tai molemmille erikseen lähetettävää kirjettä. Kirjeessä lapsi ja muut perheen jäsenet kutsutaan tapaamiseen ja kerrotaan tilannearviotyöskentelystä (esim. Muukkonen & Tulensalo 2004). Lapselle itselleen suunnatun kirjeen tai lapsen erityisen huomioimisen tarkoitus vanhempien kirjeessä on lapsen mukaan kutsuminen työskentelyyn.

Tilannearviossa dokumentointi tarkoittaa myös tapaamisissa tehtyjä tehtäviä ja niiden ohessa kirjoitettuja asioita. Lapsen ja vanhempien kanssa käytettävät toiminnalliset/symboliset menetelmät tuovat asiakirjojen kirjaamiseen uuden ulottuvuuden. Kun vuorovaikutus ei perustu pelkästään puheeseen vaan myös yhdessä tehtyihin tehtäviin, mahdollistaa se yhteisen dokumentoinnin. Esimerkiksi asteikkoa tehtäessä (tarkemmin Muukkonen & Tulensalo 2004, 36–38) asiakkaan numerovalinnat ja perustelut valinnalle kirjataan suoraan asteikkopaperiin, jolloin asiakas itse näkee mitä paperiin hänen kertomastaan kirjoitetaan tai hän voi kirjoittaa perustelunsa itse. Lapsi ja vanhemmat voivat tuottaa myös sellaisia dokumentteja (esim. piirustus, verkostokartta), joita ei välttämättä voi suoraan siirtää muistiinpanoihin, vaan ne jäävät asiakastietojärjestelmän ulkopuolisiksi asiakirjoiksi.

Tilannearviotyöskentelystä ja sosiaalityöntekijän esiin nostamista huolista kirjoitettu kirjallinen yhteenveto on uudenlainen dokumentti lastensuojelun sosiaalityössä. Kirjallinen yhteenveto suunnataan suoraan asiakkaille, myös lapsille, ja annetaan aina heille itselleen. Kirjallinen yhteenveto käydään läpi yhdessä asiakkaiden kanssa yhteenvetotapaamisessa. Yhteenvedon tarkoitus on koota siihen astisesta tilannearviotyöskentelystä (lapsen ja vanhempien tapaamiset) kertynyt tieto ja olla keskustelun pohja yhteenvetotapaamisessa. Yhteenvedon tarkoitus on siten erilainen kuin esimerkiksi muistiinpanotekstien, jotka ovat sosiaalityöntekijän muistivarausto erilaisista asiakkaan kanssa käydyistä keskusteluista ja neuvotteluista (Kääriäinen 2003, 166).

Aino Kääriäinen (2003, 180) on esittänyt dokumentoinnin kehittämisehdotukseksi mm. asiakirjojen lukemisen ja kirjoittamisen yhdessä asiakkaiden kanssa. Tilannearvion dokumentoinnissa on tällaisia uudenlaisia asiakirjojen tuottamisen piirteitä. Tilannearvion keskusteluja ei kirjoiteta vain muistiinpanoihin, joita asiakkaat halutessaan voivat saada nähdä, vaan keskustelun sisältöä kirjataan yhdessä asiakkaan kanssa hänen läsnäollessa ja asiakirjoja myös tuotetaan yhdessä. Tilannearvion yhtenäistä dokumentointia varten sekä yhteenvedon kirjoittamisen helpottamiseksi olemme koonneet dokumentoinnin peruseräpäätteitä. Lisäksi olemme kehittäneet yhteenvedon mallin ja laatineet ohjeita sen kirjoittamiseen (Muukkonen & Tulensalo 2004, liite 7).

Seuraavaan taulukkoon olemme koonneet mitä ja millaista dokumentointi tilannearvion eri vaiheissa on.

Taulukko I. Dokumentointi tilannearviossa

VAIHE	DOKUMENTTI	SISÄLTÖ
VIREILLETULO	ilmoitus/yhteydenotto kirjataan asiakastietojärjestelmään	mistä ollaan huolissaan, mihin huoli perustuu, ilmoittajan yhteystiedot/ nimetön ilmoitus
ALOITUSVAIHE • yhteys perheeseen (soitto, kirje, tapaaminen) • alkutapaaminen	<u>asiakkaalle suunnattava:</u> kirje vanhemmille ja lapselle <u>asiakastietojärjestelmään:</u> muistiinpanot yhteydenotosta <u>asiakkaan kanssa tuotetut:</u> asteikot, muut tehtävät <u>asiakastietojärjestelmään:</u> muistiinpanot tapaamisesta, asiakkuuden alku/ ei tarvetta jatkotapaamisille	– kutsu tapaamiseen ja ilmoituksesta kertominen – miten ja milloin perheeseen otettu yhteyttä – lapsen tilanne nyt: voimavarat ja huolet – alkutapaamisen päivämäärä, läsnäolijat, lapsen tilanne, huolet ja perustiedot perheestä sekä tilannearvion eteneminen – asiakkuuden alkamisen syyt tai jos selvittely päättyy, niin perustelut
TAPAAMIS- JA SELVITTELYVAIHE • lapsen ja vanhempien omat tapaamiset	asiakkaan kanssa tuotetut: – erilaiset tehtävät, piirustukset, mahdolliset valokopiot korteista <u>asiakastietojärjestelmään:</u> muistiinpanot tapaamisista	– lapsen arki – tapaamisten ajankohta, keitä paikalla, mitä käyty läpi ja millä menetelmillä
YHTEENVETO- JA JATKON SUUNNITTELU • yhteenvetopaperi • yhteenvetotapaaminen	<u>asiakkaalle suunnattava:</u> kirjallinen yhteenveto; annetaan sekä lapselle että vanhemmille <u>asiakastietojärjestelmään:</u> – muistiinpanot yhteenvetotapaamisesta, jatkosuunnitelma – asiakkuuden mahdollinen lopetus	– asiakkuuden vireille tulon syy, selvittelyprosessin kulku, lapsen ja vanhempien voimavarat, lapsen arki lapsen ja vanhempien kuvaamana, sosiaalityöntekijän huolet ja kysymykset, ehdotukset jatkosta – ajankohta, osallistujat, käyty keskustelu, mahdolliset sopimukset jatkosta – päätös asiakkuuden jatkamisesta tai lopettamisesta perusteluineen

2.2 Periaatteet

Judith Millner & Patrick O'Byrne (2002) kirjoittavat, että arviointia tehtäessä on oltava selvillä, mikä tai mitkä teoriat arviointia ohjaavat. Myös Forsbergin (2000, 78) mukaan arviointi on aina suhteutettava johonkin kriteeristöön. Englantilaisessa lastensuojelun arviointimallissa (core assessment) nojaututaan kehikkoon, jossa keskiössä ovat lapsen kehitykselliset tarpeet, vanhempien kyvyt sekä perhe- ja ympäristötekijät (ks. Holland 2004, 21). Sally Hollandin (2004, 76–80) mukaan lapsen kehitykselliset tarpeet sekä kiintymyssuhdeteoria ohjaavat vahvasti arvion tekoa. Huomion kiinnittämisessä lapsen kehityksellisiin tarpeisiin on kuitenkin ollut haittapuolena se, että lapsi on saattanut asettua arvioissa objektiksi eikä lapsen omaa ääntä ja kokemusta ole välttämättä saatu kuuluviin (Holland 2004, 85).

Lastensuojelun sosiaalityössä on hyödynnetty sekä lastenpsykiatrasta että -psykologista tietoa lapsesta. Painopiste on ollut kognitiivista kehitystä koskevissa teorioissa (kehityopsykologiset teoria esim. Piaget ja Erikson), sekä vuorovaikutusta koskevissa teorioissa (esim. John Bowlbyn kiintymyssuhdeteoria). Lapsuustutkimuksen myötä myös yhteiskuntatieteellinen tieto lapsesta on lisääntynyt (esim. Järventie 2001; Ritala-Koskinen 2001; Lahikainen 2001; Törrönen 1999, 2005). Perustieto lapsen kehitystasoista on varmasti tarpeellista lastensuojelun sosiaalityössä ja arviota tehdessä on hyvä peilata lapsen tilannetta yleisiin kehitystason kriteereihin. On kuitenkin syytä tiedostaa mihin kriteeristöön lastensuojelun sosiaalityön arvio perustuu, kun kyse ei ole lapsen psykiatrisesta tai psykologisesta tutkimisesta. Jos arvioissa hyödynnetään esimerkiksi kiintymyssuhdeteoriaa, niin on mietittävä miten sitä voi sosiaalityön kontekstissa soveltaa (Rautio 2004).

Mielestämme sosiaalityön käytännön toiminnan taustalla on tietoisia ja/tai tiedostamattomia periaatteita, teorioita ja käsityksiä, jotka ohjaavat työtä ja työntekijän tekemiä valintoja. Tilannearvion tekemistä ohjaa lapsikeskeisen periaatteen lisäksi perhelähtöisyys: lapsen näkeminen perheen jäsenenä ja suhteessa perheeseensä. Sisältöjä ja työskentelytapoja ohjaavat myös arki- ja voimavarakeskeisyyden periaatteet ja kohtaamisen tärkeyden korostaminen.

On hyvä olla tietoinen mitä eri periaatteet käytännössä tarkoittavat ja pohtia, mikä on sosiaalityön omaa teoriaa ja mikä sosiaalityössä sovellettua teoriaa. Jos on kyse sosiaalityössä sovellettavista teorioista, niin silloin on tarpeellista selvittää, mitä ne sosiaalityön kontekstissa tarkoittavat.

Lapsikeskeisyys

Lapsikeskeisellä ideologialla on pitkä historia (esim. Bardy 1996). Sosiaalityössä lapsinäkökulma on saanut sijaa 1970-luvulta lähtien (Saurama 2002, 196–199). Varsinaisena lapsikeskeisen työn läpimurtona voidaan pitää yhteiskuntatieteellistä lapsuustutkimusta ja sen myötä kehittyntä uudenlaista lapsikäsitystä. Uudessa lapsuustutkimuksessa lapset nähdään sosiaalisina toimijoina ja kyvykkäinä tuottamaan sellaista tietoa, jota aikuisilta ei voi saada – esimerkiksi tietoa lapsen omista kokemuksista ja omaan elämään liittyvistä tulkinnoista (esim. Kiili 1998; Bardy 2001; Eskonen 2000 & 2004; Lahikainen 2001; Ritala-Koskinen 2001; Järventie 2001; Helavirta 2005).

Lapsikeskeisyys nojaa nykyiseen lastensuojelulakiin. Lastensuojelulain uudistamisessa nähdään tarpeellisenä entistä selvemmin määrittää lapsi lastensuojelutyön asiakkaaksi ja työskentelyn päähenkilöksi (Sinko 2005, 15). Lapsikeskeisen sosiaalityön kehittämistä on tehty 1990-luvun lopusta lähtien useissa eri hankkeissa.⁸

Lapsella on oikeus suojeluun ja huolenpitoon. Lapsen suojelun rinnalla lapsella on YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan myös oikeus osallisuuteen ja osuuteen yhteiskunnallisista voimavaroista (Lapsen oikeuksien sopimus 1993). Suojelun rinnalla lastensuojelun käytännöissä on siten kiinnitettävä huomiota myös lapsen osallisuuteen (Sinko 2001; Tulensalo 2005).

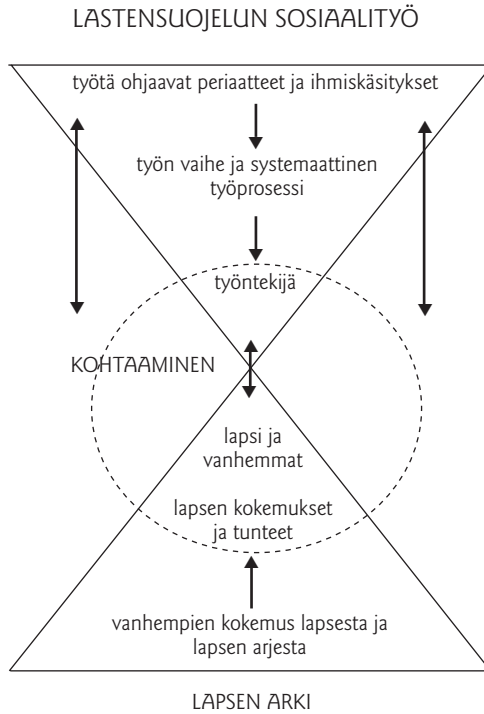
⁸ Lapsen kanssa tehtävää yksilö- ja ryhmätyötä on kehitetty esimerkiksi Lapsen aika -projektissa (Oranen 2001; Forsberg 2000, 2002), Pesäpuun PRIDE ja lastensuojelun avohuolto -kehittämishankkeessa sekä Norsu-projektissa (Möller 2004) ja Stakesin Elämänkertaketju -hankkeessa (esim. Barkman & Virtanen 2002). Lapsen kohtaamista sosiaalityössä on kehitetty myös erilaisissa, lähinnä lasten ja nuorten kanssa tehtävään ryhmätyöhön keskittyvissä hankkeissa (esim. Taitto 2003; Heikkinen 2005).

Lapsen osallisuus ja toimijuus on herättänyt huolta lapsen suojelun tarpeen toteutumisesta (Hurtig 2003, 36). Lapsen osallisuus ja työkäytäntöjen muuttaminen lapsen osallisuuden ja toimijuuden huomioonottavaksi, eivät kokemustemme mukaan kuitenkaan tarkoita lapsen riippuvuuden, huolenpidon ja suojelun tarpeen ohittamista tai lapsen näkemistä vanhemmistaan irrallisena (myös Eskonen 2004).

Olemme halunneet peräänkuuluttaa lapsille samanlaisia oikeuksia tulla kohdatuksi lastensuojelun asiakkaina kuin aikuisillakin on. Toimijuuden näkökulma tarkoittaa sitä, että lapset nähdään asianosaisina myös traumaattisissa tilanteissa ja että lapsilla katsotaan olevan yhtäläinen oikeus saada apua selviytymiseen kuin aikuisillakin (Oranen 2001a, 28). Traumaattisista ja vaikeista asioista puhuminen tai muulla tavoin ilmaiseminen voi auttaa lasta käsittelemään niitä (esim. Ritala-Koskinen 2001, 76; Erkkilä 2003, 32–33; Holmberg 2003).

Lapsikeskeisyys on ollut tilannearvion kehittämisen kantava viitekehys. Kehittämistyön käytännön kokemusten myötä lapsikeskeisyyden sisältö on tarkentunut ja syventynyt. Lapsikeskeisyys (tai rinnakkaiskäsite lapsilähtöisyys) on sosiaalityössä periaatteena melko uusi ja sitä on määritelty vähän. Siksi olemme nähneet tärkeäksi määrittää käsitettä tarkemmin erityisesti sosiaalityön kontekstissa (Muukkonen & Tulensalo 2004 & 2005).

Näemme lapsikeskeisyyden kokonaisvaltaiseksi työtä ohjaavaksi periaatteeksi, ideologiaksi ja asenteeksi. Lapsikeskeisyys ei tarkoita kuitenkaan pelkästään lapsimyönteisyyttä, vaan se on aina myös konkreettisia valintoja työprosessin tasolla ja asiakkaiden kohtaamisissa.

Kuva 2. Lapsi asiakkaana lapsikeskeisessä lastensuojelun sosiaalityössä (vrt. Muukkonen & Tulensalo 2004, 5; Hurtig 2003, 39).

Lapsikeskeisyys tarkoittaa sekä työtä ohjaavaa periaatetta että konkreettisia käytäntöjä, joissa lapsi on työn keskiössä koko työskentelyprosessin ajan. Lapsikeskeisessä sosiaalityössä olennaista on asiakkaan, lapsen ja vanhempien kohtaaminen. Kohtaamisessa sosiaalityöntekijä pääsee kosketuksiin asiakkaana olevan lapsen arkeen kuulemalla hänen omia kokemuksiaan sekä vanhempien näkemyksiä. Kohtaamisessa työntekijä asettuu kuulijaksi välttämällä ennalta tietämistä, nimikkeiden tai ongelmamääritysten kautta lapsen asioiden ymmärtämistä (Pohjola 2002, 51; Lindqvist 2002, 177–181). Kohtaamisessa pyritään kunnioittamaan asiakkaan omaa kokemusta ja sisäistä maailmaa (Lindqvist 2002, 177). Tilannearviossa kohtaamisen

tarkoitus on ensisijaisesti mahdollistaa, että lapsi tulee kuulluksi. Toissijaisena tavoitteena on tiedon kerääminen arviointia varten (myös Adcock 2001, 79). Kohtaaminen lastensuojelun kontekstissa on erityinen; sitä raamittavat työntekijän puolelta käsitykset työtä ohjaavista periaatteista sekä työntekijän yleiset ihmis- ja lapsikäsitteet.

Käytännössä lapsikeskeisyys voi toteutua lapsen omissa, vanhempien ja perheen yhteisissä tapaamisissa. Lapsikeskeisyyttä on myös se, että työntekijä harkitsee milloin lapsen ei ole hyvä olla paikalla.

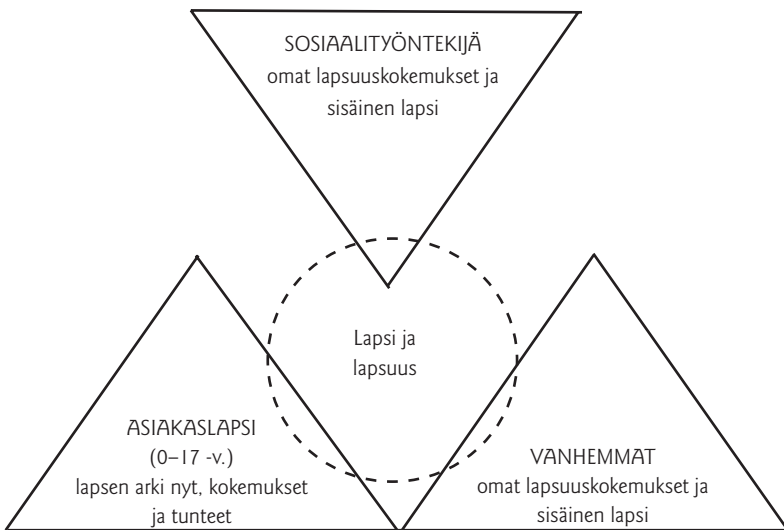
Lapsikeskeisyyden ydinasioita

- Lapsi on työskentelyssä ensisijainen asiakas ja avun saaja.
- Työskentelysuhde luodaan aina myös vanhempiin, mutta siten että lapsi ja lapsen arki on työn keskiössä.
- Sosiaalityöntekijä työskentelee aktiivisesti ja systemaattisesti lapsen kanssa kaikissa avohuollon sosiaalityön vaiheissa.
- Lapsi huomioidaan erityisesti myös perheen yhteisissä tapaamisissa tai neuvotteluissa.
- Lapsi ei ole aina paikalla tapaamisissa.
- Lapsen ei edellytetä käyttäytyvän aikuisten tavoin.
- Lapsen kanssa ollaan vuorovaikutuksessa lapselle ominaisilla tavoilla.
- Tavoitteena on lapsen auttaminen sekä suoraan että välillisesti vanhempien ja muiden aikuisten toimesta.
- Vanhemmuutta arvioidaan suhteessa asiakkaana olevaan lapseen ja lapsen yksilöllisiin tarpeisiin.

Rousu & Holma (1999, 63–64) kirjoittavat lapsen ja lapsuuden tavoittamisen ulottuvuuksia olevan asiakkaana oleva lapsi ja hänen kokemusmaailma, työntekijän sisäinen lapsi ja lapsikäsite sekä vanhempien lapsuudenkokemukset. Lapsikeskeisyydessä on siten huomioitava lapsi hyvin moniulotteisesti. Lapsikeskeisyys tarkoittaa enemmän kuin vain asiakkaana olevan lapsen kanssa työskentelyä ja lapsi muutakin kuin asiakaslasta. Lapsi on myös työntekijän ja vanhempien lapsuudenkokemuksia ja aikuisten sisäinen lapsi. Asiakaslapsi elää lapsuutta tässä ja nyt, työntekijällä ja vanhemmilla on niistä muistoja ja kokemuksia sekä sisäinen lapsi itsessään. Sisäinen

lapsi sisältää tunteet, muistot ja kokemukset lapsuudesta (Chopich & Paul 1990, 19–21). Lapsikeskeisyydessä lapsen ja lapsuuden monikerroksisuus pyritään huomioimaan. Lapsi ja lapsuus ovat asiakaslasta, vanhempia ja työntekijää yhdistävä tekijä.

Kuva 3. Lapsen ja lapsuuden moniulotteisuus lapsikeskeisessä sosiaalityössä (mukaillen Rousua ja Holmaa 1999)

Lapsi perheen jäsenenä

Lastensuojelun sosiaalityötä on pitkään ohjannut perhekeskeinen viitekehys. Perhekeskeisyyden on toivottu tuovan sosiaalityöhön kokonaisvaltaista ja yksilöpainotusta laajempaa työtettä. Periaate on lyönyt itsensä läpi käytännön sosiaalityössä melko kritiikittä. (Virtanen 1999, 17.)

Perhekeskeisyyden periaatetta ei ole sosiaalityössä tarkkaan määritelty; mitä se periaatteena tarkoittaa ja miten se konkreettisesti työkäytännöissä ilmenee. Vaikka perhekeskeisyys on ollut työtä ohjaava periaate, on käy-

tännössä asiakkaana saattanut olla vain äiti (Forsberg 1998; Virtanen 1999, 58). Kaikkien perheenjäsenten kokemukset eivät välttämättä ole tulleet kuulluksi ja huomioituksi.

Lapsen näkökulmasta katsottuna perhekesisyyteen on liitetty ongelmallisia asioita, joita Anneli Pohjola (1999) on kiteyttänyt seuraavasti:

- Näkemys perhekokonaisuudesta saattaa ohittaa lapsen yksilönä, jolloin lapsi ei saa tukea itsenäisenä yksilönä.
- Perheen etu nähdään myös lapsen etuna, jolloin perheen intressi saattaa olla lapsen omaa näkökulmaa arvokkaampi.
- Perheen ja vanhempien tulkintoja kuunnellaan enemmän kuin lapsen omia tulkintoja.
- Lapsen etu tulkitaan vanhempien näkökulmasta.
- Työntekijä on sitoutunut sekä lapsen edun edistämiseen että vanhempien tukemiseen. Tehtävät voivat olla ristiriitaisia ja asiakkuuden painopisteet hajoavat moneen suuntaan.

Anja Rantala (2004, 388) kirjoittaa perhelähtöisestä työstä ja määrittää sen yhdeksi ulottuvuudeksi ja tavoitteeksi koko perheen hyvinvoinnin. Vaikka lapsikesisyydessä nähdään lapsen hyvinvoinnin edelleen olevan kytköksissä myös vanhempien hyvinvointiin, haastaa lapsikesisyys tämän tavoitteen. Voiko lastensuojelun sosiaalityön tavoitteena olla koko perheen hyvinvointi vai onko syytä selkeästi keskittyä lapsen hyvinvoinnin tavoitteluun, mutta niin että vanhempia ei suljeta työskentelyn ulkopuolelle? Ainakin on syytä olla hyvin tarkka siinä, ettei koko perheen hyvinvoinnin tavoittelu sulje lapsia työskentelyn ulkopuolelle tai estä työntekijöitä näkemästä ja kuulemasta lapselle tapahtuneita pahoja asioita (vrt. Laitinen 2004, 202–203).

Olemme kehittämistyössämme halunneet luoda dialogia lapsikesisyyden ja perhekesisyyden välille. Nimeämmekin lapsen osallisuuteen pyrkivän työorientaation *perhelähtöiseksi lapsikesisyydeksi*. Perhelähtöisyys tässä yhteydessä tarkoittaa lapsen näkemistä ja asiakkaana paikantamista aina johonkin perheeseen kuuluvaksi yksilöksi. Lapsikesisessä tilanearviossa lapsi nähdään osana perhettään ja suhteessa muihin perheen

jäseniin. Lapsen kanssa työskentely ei tapahdu irrallaan vanhemmista, vaan työskentelyyn kuulu aina tapaamisia sekä lapsen että vanhempien kanssa ja perheen yhteisiä tapaamisia. Tilannearvion aikana lapsen ja vanhempien kanssa työskentely nivotaan yhteen.

Perhelähtöisessä lapsikeskeisyydessä

- Perhe nähdään aina yksilöiden kautta, koska perheen yhteistä etua on vaikea määrittää.
- Lapsi huomioidaan perheeseensä kuuluvana, mutta aina myös itsenäisenä yksilönä.
- Sekä lapsen että vanhempien näkemys kuullaan. Lapsen oma kokemus ja mielipide nostetaan tietoisesti perheen aikuisten näkemysten rinnalle.
- Lapsen kokemus on yhtä arvokas kuin muiden perheen jäsenten kokemus.
- Lapsen edun ja hyvinvoinnin tukeminen on lastensuojelun ensisijainen tehtävä. Tilannearviossa työntekijä on aina lapsen puolella, joka tarkoittaa lapsen turvan, suojelun ja muiden tarpeiden ensisijaisena pitämistä kaikissa tilanteissa. Parhaimmin se toteutuu yhteistyössä lapsen vanhempien kanssa.

Käytännössä lapsen ja vanhempien työskentely on yhdistetty tilannearviossa seuraavin tavoin:

- Tilannearviosta vastaava sosiaalityöntekijä on sekä lapsen että vanhempien työntekijä. Näin toimien työntekijä saa kosketuksen sekä lapsen että vanhempien kokemuksiin ja kykenee työskentelyn kuluessa välittämään lapsen kokemuksia vanhemmille ja päinvastoin. Samalla varmistetaan, että lapsen kanssa työskentely ei tapahdu irrallaan muusta työskentelystä.
- Työprosessissa on lapsen ja vanhempien yhteisiä tapaamisia. Tilannearvion alussa ja lopussa on perheen yhteinen tapaaminen.
- Tilannearvion aikana lapsi saa kertoa oman käsityksensä keitä hänen perheeseensä kuuluu ja keitä muita läheisiä ihmisiä lapsen elämässä on. Lapsi saa myös kuvailla millaisiksi hän kokee suhteet perheen jäseniin sekä muihin läheisiin.
- Vanhempien tapaamisessa käydään läpi lapsen verkostot ja vanhemmat saavat kuvailla näkemyksiään lapsen suhteista perheen jäseniin ja muihin lapselle tärkeisiin ihmisiin.

Kohtaaminen

Sosiaalityöntekijöiden käyttämissä työtavoissa ovat painottuneet koordinoitiin liittyvä käytännöllisyys, työn sujuminen ja toiminnoista selviäminen. Konkreettisia työvälineitä ovat perinteisesti olleet mm. keskustelu, rahallinen avustaminen, kotikäynnit, tukihenkilötoiminta ja ohjaaminen erilaisten tukipalvelujen piiriin. (Forsberg 1998, 152).

Olemme halunneet korostaa, että lapsikeskeisessä työskentelyssä sosiaalityö on ensisijaisesti asiakkaan kohtaamistyötä. Kohtaamisen kautta sosiaalityöntekijä on kosketuksissa asiakkaan elämään ja kuulee niitä tulkintoja ja merkityksiä, joita asiakas omalle elämälleen ja kokemuksilleen asettaa. Antti Särkelän (2001, 27–30) mukaan asiakkaan ja työntekijän kohtaamisessa on aina kyse kahden erilaisen näkökulman yhteensovittamisesta. Sama asia näyttää erilaiselta riippuen mistä sitä tarkastelee. Siksi työntekijän on tärkeää kuunnella ja kohdata asiakas avoimesti. Sen jälkeen kun asiakas on saanut jakaa oman käsityksensä ja näkökulmansa, työntekijä voi odottaa, mutta ei edellyttää, että asiakas kiinnostuisi muista näkökulmista.

Martti Lindqvistin (2002, 177) mielestä kohtaaminen auttamistyössä on ihmisarvokysymys. Hänen mukaan ”asiakkaiden ihmisarvo edellyttää sitä, että he tulevat nähdyiksi omana itsenään ja heidän teoistaan ja niiden seurauksista puhutaan oikeilla nimillä”. Tämä taas edellyttää asiakkaiden kokemuksen ja sisäisen maailman vakavasti ottamista.

Philip Lalander (Granfelt 2004, 147; Lalander 2001, 260) kirjoittaa siitä, miten jokaiseen ihmisten väliseen kohtaamiseen liittyy sekä ylpeyden että häpeän tunteen mahdollisuus. Ylpeyden tunteen voi kokea, jos tulee kohdatuksi kyvykkäänä yksilönä, jolla on erityisiä ja arvokkaita kokemuksia. Häpeän tunne taas liittyy kohtaamiseen, jossa ihminen kokee itsensä vähempiarvoiseksi ja tulleen nähdyksi epäedullisesti.

Kohtaamisen ensisijaisuus tilannearviossa tarkoittaa sitä, että lähdetään liikkeelle asiakkaiden, sekä lapsen että vanhempien, omista kertomuksista ja tulkinnoista. Yhteistyökumppaneilla, jotka työskentelevät lapsen kanssa, on myös arvokkaita näkemyksiä lapsen hyvinvoinnista. Muiden ammattilaisten näkemykset selvitetään pääsääntöisesti kuitenkin vasta asiakkaiden omien kokemusten kuulemisen jälkeen. Tämä siksi, että asiakkaiden, erityisesti

lapsen omat kokemukset, eivät ohittuisi ”pätevämpien” aikuisten tai asiantuntijoiden näkemysten myötä.

Haastattelemisen sijaan puhumme lapsen kohtaamisesta. Haastattelu viittaa helposti aikuiskeskiseen kysymys-vastaus -asetelmaan lapsen kanssa, jossa aikuinen kysyy ja lapsen odotetaan vastaavan. Kohtaamisella tarkoitamme lapsen kokonaisvaltaista huomioimista, jossa erilaiset vuorovaikutuksen tavat (toiminta, tunne ja nonverbaalinen taso) ovat käytössä ja myös lapsesta itsestään lähtevät vuorovaikutustavat huomioidaan. Lapsi voi haluta ilmaista itseään pelkän puheen kautta, mutta hänelle voi olla luontaista ilmaista itseään myös muilla tavoilla, esimerkiksi leikkimällä tai puhumalla erilaisen toiminnan ohessa. Vuorovaikutuksen monipuolistaminen erilaisia menetelmiä ja välineitä käyttämällä tekee mahdolliseksi asioiden symbolisen, kokemuksellisen ja elämyksellisen käsittelyn. Näin lapsi voi saada eri tavalla kosketuksen itseensä ja omaan elämäänsä verrattuna pelkästään puheen kautta tapahtuvaan vuorovaikutukseen. On tärkeää, että lapsi itse tuntee tulleen kohdatuksi.

Aito kohtaaminen ei ole vain faktatietojen kartuttamista (esim. mitä tapahtui ja milloin). Se edellyttää työntekijältä kiinnostusta ja halua kuulla mitä asiakkaalla on sanottavanaan. Tilanearviota kehittäessämme olemme tietoisesti lähteneet liikkeelle ajatuksesta, että työskentelyn aikana pyritään tavoittamaan lapsen ja vanhempien kokemuksia myös tunnetasolla. Siksi erilaisten tunteiden käsittely sisältyy jokaiseen tilanearvion tapaamiseen.

Tunnetason työskentely edellyttää, että työntekijä tunnistaa omia tunteitaan. Marjatta Bardyn ja Päivi Känkäsen (2005, 212) mukaan ”aikuisen on päästävä tunnistamaan omia tunteitaan, kestävä ja hyväksymään niitä voidakseen kuulla niin hyvin, että toinen voisi kokea tulleen kuulluksi”. Tässä työntekijän omien lapsuudenkokemusten ja oman elämänhistorian ymmärtäminen ovat olennaisia. Työntekijöiden tuleekin käsitellä omia tunnekokemuksiaan, jotta pystyisi auttamaan asiakkaitaan (Rousu & Holma 1999, 63; Holmberg 2003, 73; Bardy & Känkänen 2005, 206–207; Granfelt 2005, 252–253; Mattila 2005, 28–29).

Arkikeskeisyys

Yhteiskuntatieteissä mielenkiinto kohdistuu usein mieluummin siihen, mikä on ongelmallista kuin siihen, mikä on tavanomaista (Törrönen 1999, 19). Sosiaalityössäkin saatetaan keskittyä lähinnä asiakkaiden elämään liittyviin ongelmiin ja huoliin tai asiakkaiden oireisiin. Arkikeskeisyys tilannearviota ohjaavana periaatteena on ongelmalähtöisyyttä laajempi näkökulma. Tilannearviossa ei paneuduta yksinomaan näkyvään huoleen tai oireisiin, esimerkiksi koulunkäyntivaikeuksiin, vaan siinä keskitytään lapsen arjen kokonaistilanteen selvittämiseen. Lapsen arjesta selvitetään sekä hyvin toimivat asiat että mahdolliset ongelmakohdat.

Lapsen arjen selvittämisen ytimessä ovat lapsen arjen turvallisuus ja sujuvuus. Lapsen arkea tarkastellaan siitä näkökulmasta, miten lapsen tarpeet ja kasvuedellytykset voidaan turvata tässä hetkessä, mutta myös tulevaisuudessa. Keskittymällä arkeen olemme hakeneet sosiaalityön omaa asiantuntijuutta lapsen tilanteen ja asiakkuuden tarpeen selvittämisessä.

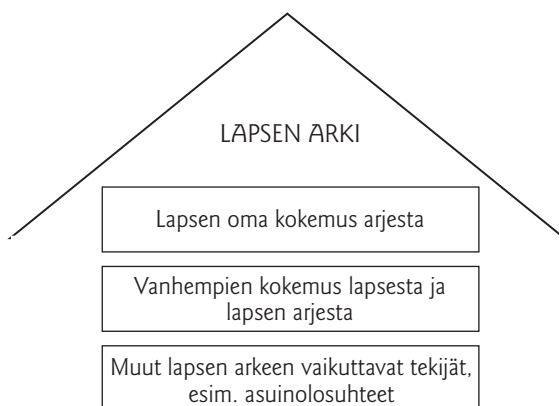
Sosiaalityön näkökulmasta arki muodostuu ajankäytön, arjen toimintojen tai arjen vuorovaikutus- ja tunnesuhteiden ulottuvuuksista. Tilannearviossa lapsen arjen sujumista tarkastellaan näiden eri ulottuvuuksien kautta ja niiden muodostamana kokonaisuutena. Arjen selvittäminen konkretisoituu lapsen ja vanhempien tapaamisten teemoissa. Siksi tilannearviossa käydään läpi lapsen kotiin, kouluun/ päiväkotiin sekä vapaa-aikaan liittyviä asioita eri ulottuvuuksien kautta.

Kuva 4. Lapsen arjen ulottuvuudet

Arkikeskeisyys tarkoittaa, että lapsen arkea selvitetään yhdessä lapsen ja vanhempien kanssa heidän kokemuksiaan kuullen. Tilannearvion aikana hankitaan myös muuta perustietoa perheen kokonaistilanteesta, esimerkiksi asuinolosuhteista, taloudellisesta tilanteesta sekä perheen jo saamasta avusta.

Kuva 5. Arkikeskeisyys tilannearviossa

Kun lapsikeskeisen tilannearvion arkikeskeisiä teemoja tarkastelee esimerkiksi suhteessa englannin arviointimallin kehikkoon (Holland 2004, 21), on havaittavissa, että selvitettävät asiat ovat pitkälti samoja (esimerkiksi perushoiva, turvallisuus, rajat, perheenjäsenten suhteet, lapsen verkostot, asuminen).

Voimavarakeskeisyys

Voimavara/ratkaisukeskeisyys on yksi tilannearvion taustalla olevista ideologioista ja työtä ohjaavista periaatteista. Lapsikeskeisessä tilannearviossa on paljon yhteisiä piirteitä ratkaisukeskeisen ajattelun kanssa. Olemme myös hyödyntäneet erilaisia ratkaisukeskeisiä työvälineitä työskennellessämme lasten ja aikuisten kanssa.

Merja Anis (1999, 8–12) on koonnut arviointitutkimukseensa ratkaisukeskeisen menetelmän periaatteita sosiaalityössä, joista ainakin asiakaslähtöisyys, myönteisyys, voimavarat, tavoitteellisuus, muutos sekä asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutus ovat myös tilannearvioon liittyviä.

Asiakaslähtöisyys on tärkeä lähtökohta onnistuneelle tilannearvioprosessille. Perheen jäsenet otetaan mukaan prosessiin alusta alkaen ja heidän kanssaan keskustellaan eri vaihtoehtoista työskentelyn etenemiseksi. Asiakkaan kunnioittamista pyritään tukemaan työskentelyn avoimuudella ja läpinäkyvyydellä.

Aniksen (1999, 11, 73) mukaan ratkaisukeskeisessä ajattelussa asiakas ja työntekijä nähdään tasaveroisina yhteistyökumppaneina ja heidän välistä vuorovaikutuksellista suhdettaan pidetään systeeminä, jossa kaikella toiminnalla ja puheella on merkitystä. Lapsikeskeisessä työssä ja tilannearviossa asiakkaan ja työntekijän väliseen vuorovaikutukseen on kiinnitetty erityistä huomiota ja se nähdään merkittävänä osana työtä. Työntekijän on tärkeä olla tietoinen omista ennakoasenteistaan ja odotuksistaan, sillä ne vaikuttavat vuorovaikutukseen ja työskentelyyn. Hyvä vuorovaikutussuhde niin lapsen kuin hänen vanhempiensa kanssa nähdään edellytyksenä onnistuneelle työskentelyprosessille.

Tilannearviotyöskentelyä ohjaa tavoitteellisuus ja suunnitelmallisuus, joka on ominaista myös ratkaisukeskeiselle työotteelle. Tavoitteiden tulisi

olla asiakkaille mielekkäitä ja mahdollisimman konkreettisia. Asiakkaiden pitäisi saada määritellä niitä myös itse. Ratkaisukeskeisyydessä muutos voi tarkoittaa hyvin pieniäkin muutoksia ja niitä konkretisoidaan esimerkiksi käyttämällä asteikkoja. Tilannearviointissa asteikot ovat osoittautuneet käyttökelpoisiksi työvälineiksi ja olemme käyttäneet niitä sekä perheen yhteisissä tapaamisissa että lapsen ja vanhempien omissa tapaamisissa.

Myönteisyys ohjaa työskentelyä läpi tilannearvioprosessin. Tilannearviossa ei keskitytä pelkkiin ongelmiin vaan lapsen arkeen kokonaisuutena. Myönteisyys ja voimavarat tulevat konkreettisesti esiin esimerkiksi tilannearvion yhteenvedossa, johon kirjataan aina myös lapsen ja vanhempien voimavaroja.

2.3 Arviointi ja tiedon tuottaminen

Hannele Forsberg (2000, 79) tuo esiin kontekstuaalisen arvioinnin käsitteen. Kontekstuaalinen arviointi tarkoittaa, että arviointi suhteutetaan aina tietyn lapsen paikallisesti tulkittuun tilanteeseen, eikä se perustu vain ennalta määritettyihin standardeihin ja kriteeristöihin. Kontekstuaalisessa arvioinnissa esimerkiksi lapsen kehitystä kuvaavat kriteeristöt ovat vain yksi perspektiivi lapsen tilanteen arvioimiseksi. Lisäksi työntekijä voi käyttää omaa intuitiotaan, muiden ammattilaisten näkemyksiä sekä lapsen omaa kokemusta muodostaessaan käsitystä lapsen tilanteesta.

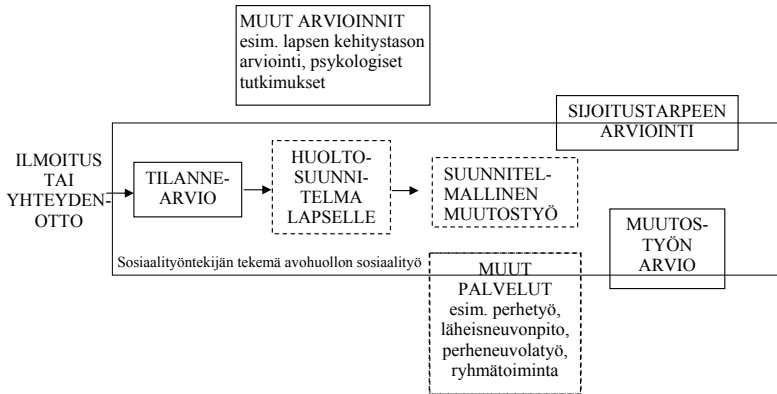
Lapsikeskeistä tilannearviota voisi kuvata termillä kontekstuaalinen sosiaalityön arviointi. Vaikka arviointia ei ole suhteutettu tiettyyn kriteeristöön, ohjaa arvion tekoa vahvasti arkikeskeisyys ja sen myötä määrittävät tapaamisten teemat. Kontekstuaalisuus viittaa siihen, että arviointia ei ole sidottu esimerkiksi lapsen kehityksen normeihin, vaan lähinnä lapsen ja vanhempien omiin kokemuksiin ja tulkintoihin lapsen elämästä. Tarvittaessa otetaan huomioon myös muiden ammattilaisten näkemykset lapsesta. Sosiaalityöntekijä voi tilannearvion yhteenvedon tehdessään suhteuttaa lapsen ja vanhempien näkemyksiä omiin käsityksiinsä juuri kyseessä olevan lapsen hyvästä ja hyvinvoinnista, ja niiden pohjalta nostaa esiin mahdollisia huolia ja kysymyksiä lapsen arjesta. Näitä kysymyksiä on tarkoitus pohtia dialogissa lapsen ja vanhempien kanssa.

Arvioitaessa lapsen lastensuojelun asiakkuutta, tarvitaan sosiaalityön omaa näkemystä lapsen arjesta. Asiakkuuden alkuvaiheeseen sijoittuvalla sosiaalityön tilannearviolla ei pyritä lapsen kokonaisvaltaiseen moniammatilliseen arviointiin, vaan lapsen arjen ja lastensuojelun sosiaalityön asiakkuuden tarpeen selvittämiseen. Sosiaalityön tarpeen arvioinnissa on siis selvitettävä myös sitä, onko lapsella tarvetta sosiaalityöntekijän palvelun lisäksi myös laajempaan moniammatilliseen työhön (Muuri & Haverinen 2004, 9). Tilannearvion jälkeen voidaan esimerkiksi todeta, että lapsen tilanteen arviointia on syytä jatkaa yhteistyössä muiden lapsen kanssa työskentelevien tahojen kanssa.

Jos asiakkuus arvioinnin jälkeen jatkuu, siirrytään työskentelyssä suunnitelmallisen muutostyön vaiheeseen ja laaditaan lapselle tilannearvion pohjalta huoltosuunnitelma jatkotyöskentelyä varten. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän vastuulla on arvioida suunnitelmallisen muutostyön vaikuttavuutta yhdessä lapsen, vanhempien ja mahdollisten yhteistyötahojen kanssa. Asiakkuuden pitkittyessä tehdään tarvittaessa uusi tilannearvio alkuvaiheessa tehdyn tilannearvion tapaan⁹. Mikäli ilmenee tarvetta sijoitus- tarpeen arvioinnille, tehdään se yhdessä muiden ammattilaisten kanssa.

⁹ Tilannearvio kehitettiin alun perin alkuvaiheen tilannearvioksi uusille asiakkaille, mutta varsin nopeasti työntekijät halusivat kokeilla tilannearvion tekemistä myös vanhoille asiakkaille. Työntekijät havaitsivat, että samanlainen tilannearvio sopii yhtälailla niin uusille kuin jo pitempään asiakkaana oleville. Tilannearvion koettiin tuovan selkeyttä myös vanhojen asiakkaiden kanssa työskentelyyn. Työntekijät kokivat, että on asiakkaiden etu, että heidän tilannettaan arvioidaan aika ajoin eikä perheen tilanteen oleteta pysyvän muuttumattomana.

Kuva 6. Tilannearvio ja lastensuojelun avohuollon sosiaalityön erilaisia arviointeja

Kun huolellisella tilannearviolla selvitetään asiakkaana olevan lapsen tarpeet, niin mahdolliset avohuollon tukitoimet voidaan suunnata lapsen tarpeita vastaavaksi. Lastensuojelun vaikuttavuutta tulisi mitata ensisijaisesti siitä näkökulmasta, hyödyttääkö annettu tuki lasta (esim. Hurtig 2003, 195; Kalland 2004, 138). Lapsen tarpeiden ensisijaisuus ei välttämättä aina ole lastensuojelussakaan itsestäänselvyys. Esimerkiksi Saara Keräsen (2004) ammatillisessa lisensiaattitutkimuksessa tukiperhetoiminnasta kävi ilmi, että päätöksen tekoa ohjaavat ensisijaisesti äidin tarpeet. Tukitoimi oli siten ensisijaisesti äidin tarpeisiin vastaamista, vaikka se kohdistui konkreettisesti lapseen. Keräsen mukaan (2004, 58) myös lasten oma käsitys oli, että lastensuojelutyön aloittaminen lähti useammin aikuisten kuin lasten tarpeista.

Tilannearvioprosessissa on erilaisia kohtia ja perusteita arvioinnille. Sosiaalityöntekijän on ilmoituksen vastaanotettuaan arvioitava onko asia kiireellinen ja tuleeko ryhtyä välittömiin toimenpiteisiin. Alkutapaamisessa sosiaalityöntekijät yhdessä lapsen ja vanhempien kanssa arvioivat, mitä lapselle kuuluu nyt sekä sitä, ovatko vanhemmat huolissaan lapsesta. Alkutapaaminen ei ole siten pelkästään ilmoituksen läpikäymistä eikä aikuisten elämäntapojen kartoittamista. Katse suunnataan hyvin tietoisesti lapseen, koska lastensuojelun huoli on nimenomaan lapsen tilanteessa.

Jotta päästään käsiksi lapsen elämään, on jo alkutapaamisessa hyvä kertoittaa nimenomaan lapsen elämäntilannetta. Näin työskentely selkeästi alusta saakka fokusoituu lapseen.

Alkutapaamisen ja siinä selvitettävien asioiden tarkoitus on selventää sitä, tarvitaanko lapsen elämäntilanteen selvittämiseksi vielä lisäselvittelyä. Kolmas arvioinnin kohta tilannearviossa on, kun sosiaalityöntekijä kirjoittaa kirjallista yhteenvetoa ja nostaa siihen selvittelytyön aikana nousseita kysymyksiä. Sen jälkeen perhe kohdataan yhteenvetotapaamisessa, jolloin perheen kanssa yhdessä arvioidaan prosessia ja selvittelytyön aikana esiinnousseita kysymyksiä. Lapsen ja vanhempien omat tapaamiset olisi tarkoitus ”rauhottaa” arvioinnilta ja keskittyä kohtaamiseen. Jos kesken tilannearvioprosessin tulee kriisi, niin työntekijän on luonnollisesti toimitava kriisin selvittämiseksi.

Taulukko 2. Arvioinnin kohdat tilannearviossa

Ilmoitus	Alkutapaaminen	Kirjallinen yhteenveto	Yhteenvetotapaaminen
Lähdetäänkö selvittämään?	Mitä lapselle kuuluu?	Mitä asioita, huolia, kysymyksiä sosiaalityöntekijä nostaa esiin lapsen tilanteesta?	Sosiaalityöntekijän, vanhempien ja lapsen yhteinen arvio lapsen tarpeista ja niihin vastaamisesta
Ilmoituksen kiireellisyys, pitääkö toimia heti?	Ovatko vanhemmat huolissaan lapsesta ja lapsen arjesta?		Vanhempien kyky ja halu lähteä työstämään muutostarpeita
	Jatketaanko tilannearviota lapsen ja vanhempien omilla tapaamisilla?		Jatkuuko asiakkuus vai ei?

Käytännön kokemusten myötä olemme havainneet, että sosiaalityöntekijöillä on usein kiire tehdä omat suunnitelmansa ja johtopäätöksensä työskentelyn etenemiseksi ja eri tukipalvelujen tarjoamiseksi. Työntekijä ei välttämättä malta pysähtyä rauhassa selvittämään tilannetta asiakkaan kanssa ja hänellä saattaa olla mielessään selkeät ehdotukset tarvittavista tukitoimista, vaikka ei olisi nähnyt asiakkaita kertaakaan. Tällöin ajatuksena

saattaa olla asian käsittelyn nopeuttaminen tai sosiaalityön mieltäminen palveluohjauksena. Mutta on pakko kysyä, voiko arvioinnin ja suunnitelman tehdä asiakkaita oikeasti kohtaamatta ja heitä kuulematta?

Martti Lindqvist (2002, 180) on kirjoittanut liian nopeasta ymmärtämisestä, jolloin asioita pyritään ratkomaan ymmärtämisellä ennen kuin niitä on vakavasti pyritty tutkimaan. Jos nopea ymmärtäminen on itsestään selvä lähtöasetelma, niin se on hänen mukaansa itse asiassa kohtaamattomuutta. Silloin asiakas otetaan haltuun ja analysoidaan ilman, että hänelle edes annetaan mahdollisuutta kertoa omaa näkemystään. Silloin auttaja ei Lindqvistin mukaan joudu sietämään omaa avuttomuuttaan ja hän kasvattaa lähinnä omaa valtaansa. Tästä syystä tilannearviossakin on tärkeää malttaa pysähtyä kohtaamiseen.

*"Lastensuojelun asiakastyön ydintä on kohtaamisen ulottuvuus – tyhjä ennalta määräämätön tila, jossa ei ole suorittamista, vaan on herkistytty kuuntelemaan. Aito dialogi ja luottamus syntyvät tässä tilassa, jossa ollaan aidosti läsnä."*¹⁰

Pysähtyminen asiakkaan kohtaamiseen ja kokemuksen kuulemiseen saattaa muuttaa työntekijän omia suunnitelmia. Eräässä tilannearviossa työntekijä suunnitteli lastensuojeluilmoituksen vastaanotettuaan perheelle erilaisia avoimuuden tukitoimia kuten perhetyötä ja läheisneuvonpitoa. Perheen tilanne vaikutti ilmoituksen perusteella hyvin sekavalta ja työntekijän ajatuksena oli saada nopeasti tukitoimia perheeseen tilanteen selkiyttämiseksi. Kun tilannearvioprosessi oli ohi, työntekijä saattoi todeta, että perhe tuli autetuksi tilannearvion tapaamisilla. Erilaisille tukitoimille ja lastensuojeluasiakkuudelle, ei ollut enää tarvetta. Niin lapset kuin vanhemmatkin olivat tyytyväisiä saamaansa apuun.

Lapsikeskeistä tilannearviota on välillä kritisoitu vanhemmuuden riittämättömästä arvioinnista. Näkemyksemme mukaan vanhemmuuden

¹⁰ Raportissa käytetään kursivointia ja lainauksia suoraan aineistosta poimittuja lausumia käytettäessä.

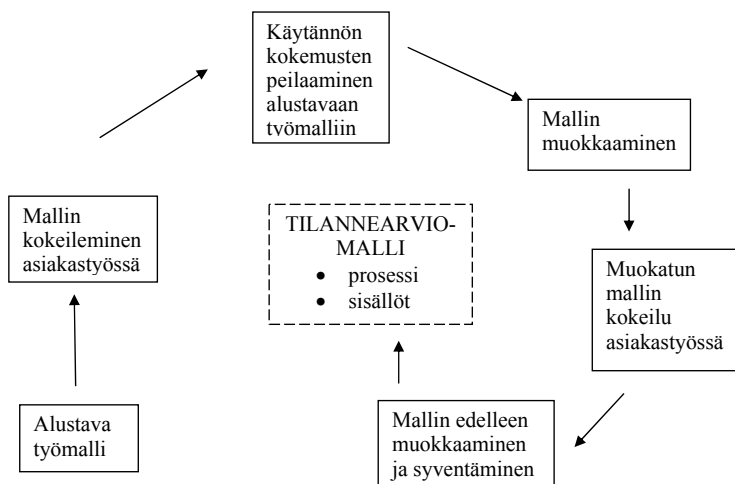
arviointi ei ole tilannearvion päätavoite, vaan ensin on selvitettävä lapsen tarpeet ja vasta tilannearvion jälkeisessä muutostyössä tavoitteena on vanhempien tukeminen lapsen tarpeisiin vastaamisessa. Sen jälkeen kun lapsen tarpeet on selvitetty, pystytään arvioimaan vanhemmuutta eli sitä pystyvätkö vanhemmat vastaamaan lapsensa yksilöllisiin tarpeisiin (myös Rousu & Holma 1999, 65).

Taulukko 3. Tiedon tuottaminen ja vanhemmuuden arviointi

Tapaaminen	Alkutapaaminen Lapsen ja vanhempien omat tapaamiset	Kirjallinen yhteenveto	Yhteenveto-tapaaminen	Suunnitelman teko ja muutostyö
Tavoite	KOHTAAMINEN JÄ TIEDON KERUU	LAPSEN TARPEET ESIIN	TIEDON VÄLITYS	TARPEISIIN VASTAAMINEN
Tiedon tuottamisen, koonnin ja arvioinnin eteneminen	Lapsen oma ja vanhempien näkemys lapsen arjesta.	Tarpeet kirjataan yhteenvetoon – lapsen kertomana – vanhempien näkemys – sosiaalityöntekijän näkemys lapsen ja vanhempien kohtaamiseen perustuen.	Tieto välitetään vanhemmille ja lapselle Yhteinen arviointi ja keskustelu lapsen tarpeista ja niihin vastaamisesta. Sovitaan mitä asioita työstetään ja miten.	Vanhempien tukeminen lapsen tarpeisiin vastaamisessa ↓ ↑ Vanhemmuuden arviointi = vastaavatko vanhemmat lapsen tarpeisiin?

Kutsumme silloista kehittämisen tapaa *intensiiviseksi ammattikäytännöksi tutkivaksi työotteeksi*. Tutkivassa työotteessa kehittämisen kohteena olevan prosessin mallintaminen alkaa alustavalla työmallilla, jota voidaan pohtia ns. virtuaalitodellisuudessa asiakastyöstä irrallaan (vrt. Möller 2005, 49–50). Alustavaa mallia lähdetään kehittämään ja muokkaamaan asiakastyön tekemisen ja sen pohdinnan vuoropuheluna. Asiakastyöstä välittömästi nousevat kokemukset ja kysymykset johdattavat mallin edelleen kehittämiseen.

Tilannearvion malli ja sisällöt ovat muokkautuneet asiakastyön ja sen reflektoinnin prosessina. Näin toimien olemme halunneet varmistua, että malli on asiakastyössä toimiva. Kehittämisen tapa, lähtökohta ja ideologia ovat erilaiset kuin esimerkiksi Pesäpuu ry:n PRIDE ja avohuollon työ -hankkeessa, jossa kehittäminen valittiin tapahtuvaksi virtuaalitodellisuudessa, irrallaan asiakastyöstä. Pesäpuun hankkeessa asiakastyöstä irrottautumisen nähtiin mahdollistavan käytännön realiteettien yläpuolelle asettumisen sekä estävän vaikeaksi koettujen asiakkaiden myötä tapahtuvan ideoinnin jarruttamisen (Möller 2005, 49–50). Me taas emme nähneet asiakastyössä tapahtuvaa kehittämistä esteeksi, vaan ennemminkin edellytyksenä käytännössä toimivan mallin luomisessa.

Kuva 7. Ammattikäytäntöjä tutkivan työotteen prosessi

Tilannearvion alustava työmalli kirjattiin hankkeen toimintasuunnitelmaan. Malli (liite 3) oli kehys, joka raamitti lähtöämme asiakastyöhön. Valmiita sisältöjä tai menetelmiä lasten tapaamisiin ei ollut, joten kehittämistyö alkoi ”puhtaalta pöydältä”. Alkuun vastasimme kehittävinä sosiaalityöntekijöinä lasten tapaamisista ja perheen sosiaalityöntekijä tapasi vanhempia. Kehittämistyön edetessä sosiaalityöntekijät halusivat myös itse kokeilla lasten tapaamisia ja olimme heidän työpareinaan.

Asiakastyön kokeilujen ja reflektoinnin myötä tilannearvion malli muuttui siten, että prosessi hahmottui kolmeksi erilliseksi vaiheeksi (liite 4) ja sisällöt tarkentuivat. Lapsen edun selvittämisen sijaan aloimme puhua lapsen arjen ja elämäntilanteen selvittämisestä. Selvittelyvaiheeseen lisäsimme tässä vaiheessa vanhempien ja yhteistyökumppaneiden kanssa työskentelyn.

Alustavassa mallissa nimitimme lasten tapaamisten jälkeistä koontia palautteeksi. Palaute tuntui kuitenkin liian yksipuoliselta, joten aloimme käyttää termiä yhteenveto, joka kuvasi paremmin sen sisältöä. Tarkoitus oli koota lapsilta saatua tietoa ja käydä sen pohjalta keskustelua lapsen ja vanhempien kanssa, ei vain antaa palautetta vanhemmille. Kirjallisen yhteenvedon tekemiseen ei ollut olemassa olevaa valmista mallia. Aluksi yritimme hyödyntää ja soveltaa Muksuopin (Furman ym. 2002) ideoita, mutta muutaman yhteenvedon jälkeen luovuimme siitä ja jatkoimme yhteenvedon sisällön kehittämistä omin kokeiluin. Yhteenvedon sisältö tarkentui ja täsmentyi kehittämistyön myötä.

Kokoonnuimme kerran kuukaudessa työryhmän tapaamisiin pohtimaan tapaamisten sisältöjä, ongelmakohtia, menetelmien toimivuutta ja kertomaan kokemuksistamme. Lisäksi tapasimme työntekijöitä yksilötapaamisissa ja työparit vaihtoivat kokemuksiaan aina asiakastilanteiden jälkeen.

Käytännön asiakastyöstä nousi jatkuvasti uusia kysymyksiä, jotka loivat taustaa jatkokehittämiselle. Kysymyksiä, joita pohdimme, olivat esimerkiksi: välittykö lapsen kokemus ja kertoma vanhempien työntekijälle? Jääkö lapsi sivulliseksi työskentelystä tilannearvion jälkeen? Mitä lapselta saadulle tiedolle tapahtuu? Mikä on lapsen asema yhteisissä tapaamisissa (vanhempien tai yhteistyökumppaneiden kanssa)?

Kehittämisryhmän asialistalla oli kesäkuussa 2002 seuraavat kysymykset:

- *Älkutapaaminen. Mitä pitää ottaa puheeksi vanhempien ja lasten kanssa? Mistä ainakin täytyy sopia? Mikä on hyvä työnjako vanhemman ja lapsen työntekijän välillä?*
- *Lasten tapaamiset. Mitä välineitä on käytetty ja miten ne ovat toimineet? Ovatko teemat olleet oikeita?*
- *Vanhempien tapaamiset. Mitä lapsen asioita vanhemman kanssa pitää käydä läpi? Mitä vanhempien omia asioita pitää käydä läpi?*
- *Yhteenveto. Miten arvioinnin tekeminen, tulkinta ja johtopäätösten tekeminen sujuu tällä mallilla? Missä meidän pitäisi vielä kehittyä?*

Erilaiset kokeilut ja tapaamisten pohdinta tuottivat muistilistoja ja tilanearvion tapaamisten sisältökuvauksia. Malli muokkautui prosessin tasolla edelleen. Prosessi jakautui nyt neljään vaiheeseen. Merkittävin muutos tässä vaiheessa oli alun viritysvaiheen (jolloin asiakas ei vielä ole mukana) erottaminen aloitusvaiheesta, jolloin alkaa aktiivinen työ asiakkaan kanssa. Huomasimme, että lapsikeskeisyyden toteutumisen ja lapsen turvallisuuden tunteen kannalta tapaamisten sisällöt ja eteneminen on mietittävä tarkkaan. Toisaalta oli mietittävä myös sitä, mikä on tilanearvion tavoite; saadaanko tällä tavalla, näillä tapaamisilla, näillä teemoilla sekä menetelmillä riittävästi tietoa lapsesta sekä tavoitetaanko lapsen kokemuksia ja tunteita.

Lasten tapaamisten lisäksi mietimme lapsen huomioimista perheen yhteisissä tapaamisissa. Koimme, että lapsikeskeisyyden toteutuminen oli erityisen hankalaa perheen yhteisissä tapaamisissa tai neuvotteluissa. Näiden tapaamisten sujumiseksi päätimme, että nimeämme työparista toisen lapsen ja toisen vanhempien työntekijäksi. Lapsen työntekijästä tuli ”lattiasosiaalityöntekijä”, joka tarpeen mukaan oli lapsen kanssa siellä, missä lapsi halusi olla, yleensä lattialla leikkimässä. Pääasia oli varmistaa, että lapsi ei jää tapahtumista sivulliseksi ja että hänellä on oma työntekijä, joka kohtaa hänet, vaikka sitten lattialla. Tapaamisissa vanhempien kanssa työskentelevää työntekijää kutsuimme ”pöytäsosiaalityöntekijäksi”.

Alkuun lapsella ja vanhemmilla olivat erilliset työntekijät. Asiakastyössä saatujen kokemusten pohjalta havaitsimme kuitenkin, että lapsen ja vanhempien työntekijän on oltava sama. Muutoin lapsen kanssa työskentely voi jäädä irralliseksi ja kokemuksi on vaikea välittää puolin ja toisin. Päädyimme siihen, että perheen vastuusosiaalityöntekijä tapaa sekä lapsen että hänen vanhempansa.

Myös vanhempien kanssa työskentelyä alettiin kehittää lapsikeskeisemmäksi. Vanhempien tapaamiseen muotoutuivat omat teemat ja työntekijät kehittivät erilaisia menetelmiä vanhempien kanssa työskentelyyn.

Reilun vuoden kehittämistyön jälkeen työryhmän sosiaalityöntekijät alkoivat tehdä tilannearvioita itsenäisesti ja lapsikeskeisestä tilannearviosta tuli työryhmän yhteisesti sovittu työtap.

3.2 Paikallisesta hankkeesta laajemmaksi – lisää sisältöjä ja syvyyttä

Kahden vuoden kehittämistyön jälkeen mukaan tuli kolme uutta kehittämisryhmää.¹² Haagan sosiaalipalvelutoimiston työryhmä jatkoi hankkeessa edelleen. Alkoi erilaisen kehittämisen aika. Kehittävinä sosiaalityöntekijöinä emme enää kuuluneet mihinkään tiettyyn työryhmään vaan työskentelimme Heikki Waris -instituutissa ja olimme työryhmissä ulkopuolisia kehittäjiä ja vierailijoita. Tapasimme hankkeessa mukana olevia työryhmiä kehittämistapaamisissa, koulutuksissa, yksilötapaamisissa. Lisäksi työntekijöillä oli mahdollisuus pyytää meitä työpareiksi niin halutessaan.

¹² Oulunkylä, Laajasalo ja Vuosaaren Kallahden tiimi

Työntekijöille 2003–2004 annettu tuki

1. Kehittämisryhmän tapaamiset I krt/ kuukaudessa
2. Työntekijöiden yksilötapaamiset
3. Työntekijöiden lähiohjaus ja työparituki
4. ”Lapsen kanssa lastensuojelussa” -koulutus ja Kohtaavaa lastensuojelua -hankkeen oma koulutus

Kutsumme tätä kehittämisen aikaa *etäiseksi ammattikäytäntöä tutkivan työotteen* vaiheeksi. Olimme työryhmistä erillisiä työntekijöitä ja kauempana kunkin toimiston arjesta. Tämä hankaloitti työn välitöntä ja laaja-alaista reflektointia, koska yhteistä kokemuspintaa työntekijöiden kanssa oli vähemmän. Toisaalta voi olla niin, että etäisyys heikensimpään arkeen to tullessaan myös tarvittavaa lisätilaa koetun ja opitun pohtimiselle.

Tilannearvion perusrunko ja tapaamisten sisällöt olivat tässä vaiheessa melko vakiintuneita (liite 5). Kävimme kunkin uuden ryhmän kanssa läpi tilannearvion prosessiin ja tapaamisiin liittyviä kysymyksiä. Samalla mietimme yhdessä mallin sopivuutta toimistojen vallitseviin työkäytäntöihin. Työryhmät asettivat omia työryhmäkohtaisia tavoitteitaan. Mallin sisällöistä käytiin keskusteluja, mutta työryhmät aloittivat kokeilun perusrunkoa muuttamatta.

Muokkasimme tilannearviota edelleen siten, että tarkensimme kunkin vaiheen tavoitteita ja sisältöjä. Kehitimme yhdessä työntekijöiden kanssa vielä erilaisia tapaamisissa käytettäviä menetelmiä ja systematisoimme edelleen vanhempien tapaamisten teemoja. Tässä vaiheessa kirjoitimme ja kokosimme kehittämis- ja asiakastyön ohessa kirjoitetuista teksteistä tilannearvion käsikirjan (Muukkonen & Tulensalo 2004).

Käsikirjan kirjoittamisen jälkeen mallin sisällöt ovat edelleen kehittyneet. Laadimme lapsikeskeisyyden toteutumisen minimikriteerit tilannearviossa. Lisäksi pohdimme tarkemmin eri-ikäisten lasten kanssa työskentelyä (liite 6) sekä sitä, mitä lapsen, erityisesti vauvan ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen havainnointi on tilannearviossa sosiaalityöntekijän tekemänä. Suunnittelimme erillisen, asiakkaalle avoimesti kerrottavan havainnointi-tapaamisen järjestämistä vauvan ja pienen lapsen tilannearvioon liittyen. Ajatus jäi toistaiseksi vielä idea-asteelle ja kaipaa jatkokehittämistä.

- Prosessin tasolla viimeisin muutos on ollut se, että yhteys yhteistyökumppaneihin on pääosin vasta tilannearvion jälkeen. Käytännön kokemusten myötä olemme havainneet, että varsinainen aktiivinen yhteistyö on luontevinta sen jälkeen, kun sosiaalityöntekijä on ensin tutustunut lapseen ja hänen vanhempiinsa sekä myös itse arvioinut lapsen tilannetta ja sosiaalityön asiakkuuden tarvetta. Olemme havainneet, että tilannearviossa sosiaalityöntekijän on hyvä keskittyä lapsen ja vanhempien kohtaamiseen eikä samanaikaisesti kerätä tietoa muilta viranomaisilta. Näin toimien asiakkaiden oma ääni tulee parhaiten esiin.

Käytännössä sosiaalityöntekijät tekevät yhteistyötä eri tahojen kanssa jo ennen tilannearviota ja kuulevat lapsen tilanteesta esimerkiksi neuvolasta, koulusta tai päiväkodista. Yhteistyökumppani tai ilmoituksen tehnyt taho voi myös olla mukana tilannearvion alkutapaamisessa. Muiden viranomaisien tietoa lapsesta sosiaalityöntekijä saa siten usein ennen tilannearvion alkua.

Alkuarvointi käyttöön koko Helsingissä

Lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheen arvioinnin systematisointia ja levittämistä koko Helsingin kaupungin sosiaalivirastoon pidettiin tärkeänä. Asiaa varten perustettiin ensin alkuarviotyöryhmä ja myöhemmin sitä kehitettiin myös osana Kaupunkisosiaalityön osaamisen ja moniammatillisten työmuotojen kehittämishanketta¹³ (Nousiainen 2005, Pietilä 2005a). Työryhmä koostui sosiaalityön asiantuntijoista ja ammattilaisista, joiden kanssa keskustelemalla ja eri malleihin tutustumalla syntyi työryhmän tuotos: Helsingin sosiaaliviraston alkuvaiheen tilannearviomalli. Työryhmän työskentelyyn ei kuulunut suora kontakti asiakastyöhön, mutta usealla työryhmän jäsenellä oli kokemusta sosiaalityön asiakastyöstä.

Kohtaavaa lastensuojelua -hankkeen kehittävät sosiaalityöntekijät osallistuivat kaupungin alkuarviotyöryhmään. Työskentely työryhmässä edisti tilannearvion syventämistä. Pohdimme lisää mm. tilannearvion dokumentointia sekä tapaamisten teemojen tarkempia muuttujia.

¹³ Myöhemmin hanketta on kutsuttu nimellä Lastensuojelun alkuvaiheen tilannearvio -hanke.

perheen pelkoa lastensuojelua kohtaan. Eikä perhe ole ainut osapuoli, joka jännittää tapaamista, sillä myös työntekijällä voi liittyä tilanteeseen omaa epävarmuutta ja pelkoa. Myönteisten kokemusten myötä pelot voivat puolin ja toisin osoittautua aiheettomiksi.

”Hyvä, että lapsi on paikalla ja kuulee lastensuojeluilmoituksesta. Perhesalaisuudet ja mahdollisesti perheessä vallitseva kulttuuri vähenee. Useinhan on kuitenkin niin, että lapsi on nämä vaietut asiat jollakin tasolla jo tiennyt tai tiedostanut. Lapsen tietämättömyys on saattanut olla vain vanhemman luulo.”

”Alkutapaamiseen voi liittyä pelko, että urkitaanko lapsen tapaamisten avulla mitä kotona tapahtuu ja käytetään lasta hyväksi. Voin tyrmätä väitteen. Juuri tätä varten alkutapaaminen on tärkeä. Vanhemmalle on selvitettävä hyvin tarkasti mitä lapsen kanssa tehdään ja millä keinoin. Tekemisessä ei saa olla salaisuutta. Vanhemman on sitouduttava työskentelyyn, jonka keskipisteenä on lapsi.”

Alkutapaamisen haasteena on motivoida perhe työskentelyyn ja kertoa mahdollisimman konkreettisesti työskentelyprosessista.

”Kun on pystytty selittämään suht konkreettisesti, asiakkaalla on jonkinlainen käsitys prosessin pituudesta ja mitä sen jälkeen voi tapahtua.”

Lapsikeskeisyyden toteutuminen alkutapaamisessa vaatii työntekijöiltä erityistä lapsen huomioimista. Aikuisten kanssa keskusteleminen on sosiaalityöntekijöille usein luontevampaa ja ilman aktiivista asiaan huomion kiinnittämistä lapsi voi hyvistä periaatteista huolimatta jäädä aikuisten varjoon. Lapsen huomioimisen varmistamiseksi työntekijöiden on parasta jo etukäteen sopia, kumpi työntekijöistä huomioi lapsen ja siirtyy tarvittaessa lapsen kanssa lattialle toisen työntekijän keskittyessä enemmän vanhempiin.

"On skarpattava erityisesti ettei aikuisen imu vie mukanaan ja lapsi unohdu sivustakatsojaksi."

Vaikka työntekijä olisi tehnyt jo useampia tilannearvioita, niin lapsen huomioiminen alkutapaamisessa on vaativaa ja edellyttää työntekijältä tietoisuutta asian tärkeydestä. Eräs työntekijä kertoi alkutapaamisesta, jossa lapset leikkivät tapaamisen aikana itsekseen äidin vaatiessa työntekijöiden ajan kokonaan itselleen. Alkutapaamisessa oli kyllä puhuttu tilannearvion tekemiseen ryhtymisen syistä ja äiti antoi luvan lasten tapaamisille. Tämä sovittiin aikuisten kesken ja lapsille syitä ei erikseen kerrottu. Työntekijät huomasivat tämän oikeastaan vasta lasten omassa tapaamisessa, jolloin lapset vaikuttivat varauksellisilta. Näytti siltä, että työskentely lasten kanssa ei onnistuisi. Työntekijät ratkaisivat asian siten, että järjestivät vielä uuden tapaamisen, jossa äiti oli paikalla. Näin lapset saivat äidiltään luvan omiin tapaamisiin ja heille kerrottiin avoimesti tapaamisten tarkoitus. Työskentelyn onnistuminen vaati uuden alkutapaamisen ja lasten erityisen huomioimisen.

Alkutapaamisessa luodaan edellytyksiä myös jatkokäskentelylle. Vanhemman välittämä kuva lapsen halukkuudesta työskentelyyn voi olla erilainen kuin lapsen oma mielipide, vaikka aina lapsi ei uskallakaan tai halua olla eri mieltä vanhempansa kanssa. Yksi työntekijöistä kirjoitti alkutapaamisesta, joka on jäänyt hänelle erityisesti mieleen. Työntekijät olivat olleet etukäteen yhteydessä perheen äitiin ja saivat äidin kertoman perustella nuoresta pojasta yhteistyöhaluttoman kuvan. Työntekijöitä mietitytti pojan motivointi tilannearvioon, mutta alkutapaamisessa pojan oma suhtautuminen yllätti työntekijät täysin. Nuori kaivoi tapaamisista puhuttaessa oman kalenterinsa esiin laittaakseen ylös sovittavat ajat. Kun työntekijät ehdottivat iltapäiväaika, äiti muistutti, että pojalla on samaan aikaan kerho eikä se siten sopisi. Siihen poika oli tuhahtanut: ”sen voi kato jättää väliin, kun tää on paljon tärkeämpää.” Työntekijä kertoi, että nuori tuli kaikkiin tapaamisiin sovitusti ja oli tyytyväinen, kun hänen asioistaan oltiin kiinnostuneita. Jos työntekijät olisivat luottaneet pelkästään äidin mielipiteeseen, lapsen tapaamiset olisivat jääneet toteutumatta ja lapsen oma näkemys kuulematta.

4.2 Lapsen omat tapaamiset

Tilannearvioprosessiin kuuluu yhdestä kolmeen lapsen omaa tapaamista. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on tutustua asiakkaana olevaan lapseen ja pyrkiä saamaan tilannearviota varten lastensuojelun sosiaalityön näkökulmasta kokonaiskäsitys lapsen kokemasta arjesta ja elämäntilanteesta.

Lasten omien tapaamisten tavoitteena on

- tutustua asiakkaana olevaan lapseen
- kohdata lapsi ja antaa lapselle mahdollisuus tulla kuulluksi
- kuulla lapsen omia kokemuksia ja toiveita
- antaa lapselle tietoa lastensuojelun asiakkuudesta, auttamisen keinoista ja lapsen oikeuksista

Lapsen kanssa käydään läpi hänen koti-, päiväkotikouluasioita ja vapaa-aikaan liittyviä asioita. Lisäksi tapaamisissa käsitellään erilaisia lapsen kokemuksiin liittyviä tunteita ja lapsen käsitystä omasta itsestään.

LASTEN TAPAAMISTEN TEEMAT JA MUUTTUJAT

1. Koti ja läheiset

perhe
lapselle läheiset ja tärkeät ihmiset
arki kotona
perushoiva ja huolenpito

2. Päiväkoti/koulu

päiväkodissa tai koulussa olo
oppiaineet
kaverit
opettajat/ aikuiset
kiusaamiset
läksyt
lintsaus

3. Vapaa-aika ja kaverit

vapaa-ajan vietto
vapaa-ajan kaverit
päihteet

4. Minä ja mun elämä

merkittävät tapahtumat elämässä
lapsen käsitys itsestään
lapsen vahvuudet

5. Tunteet

tulotunnelmat
tapahtumiin liittyvät tunteet
tunteiden käsittely

Systemaattisella tilannearviotyöskentelyllä varmistetaan, että sosiaalityöntekijä luo henkilökohtaisen suhteen lapseen, työskentelee lapsen kanssa ja että lapsi saa mahdollisuuden olla osallinen omassa asiassaan. Lapsen henkilökohtaisessa kohtaamisessa hänelle annetaan mahdollisuus puhumiseen ja omien kokemusten jakamiseen turvallisen aikuisen kanssa. Lasta ei kuitenkaan pakoteta mihinkään sellaiseen mitä hän ei itse halua. Lähtökohta-ajatuksena on, että lapsi hyötyy, kun saa oman äänensä kuuluviin ja voi puhua asioistaan. Lapsi ei ole vain tiedon tuottaja, vaan samalla myös tiedon saaja. Lapselle kerrotaan työskentelystä, sen etenemisestä ja lastensuojelusta ylipäätään. Välittömän avun lisäksi lapsi voi saada apua myös välillisesti, kun hänen vanhempiaan autetaan. Vanhempien kanssa työskentelemällä apu voi kuitenkin tulla vasta pitkän ajan jälkeen. Emme voi myöskään olla varmoja välittykö vanhemmille annettu apu lapselle (Hurtig 2003, 40).

”Uskon, että lasta tapaamalla päästään suoraan asian ytimeen. Saa huomattavasti paremman kuvan siitä, miten lapsi voi, kuin tutustumalla vain lapsen vanhempiin, jotka arvioivat sitä, miten lapsi voi.”

”Aika moni lapsi ja nuori janoaa aikuisen huomiota ja aikaa kertoa asioista rauhallisessa ympäristössä.”

4.2.1 Tilan merkitys

Hankkeen aikana lapsia on tavattu sosiaalipalvelutoimistoissa, kodeissa, koulussa ja päiväkodeissa ja lastensuojelulaitoksissa. Kliinisisä olosuhteissa tapahtuvaa lapsen kuulluksi tulemistä on kyseenalaistettu (Heikkinen 2005, 338). Kokemustemme mukaan lapsen kohtaaminen voi kuitenkin onnistua myös virastoympäristössä, mutta lapsen kanssa työskentely vaatii toimintaympäristön uudelleen tarkastelua lapsen näkökulmasta. Usein sosiaalipalvelutoimistot on sisustettu viranomaislähtökohdista käsin ja työhuoneita hallitsevat isot kirjoituspöydät ja tietokoneet. Työhuoneiden sisustus palvelee ensisijaisesti hallinnollisten rutiinien toteuttamista (Fors-

berg 1998, 146–147). Lapsesta saattaa muistuttaa muutama lelu hyllyssä tai värikäs kuva seinällä. Koska tilat toimistoissa ovat rajalliset, lapset eivät ole tilan käytön suhteen ensisijaisia. Aikuisten toiminta määrittää tilojen käytön ja lapset saavat tilaa, jos sitä jää ylimääräiseksi (myös Oranen 2001c, 66–68).

Toimistoissa saattaa olla erillisiä huoneita neuvotteluja varten, mutta nekin on yleensä sisustettu aikuisten tarpeita varten. Hankkeen aikana kahteen sosiaalipalvelutoimistoon sisustettiin erilliset tapaamishuoneet lapsia varten. Huoneiden sisustus suunniteltiin siten, että siellä olisi tilaa leikkiä eikä lasten tarvitsisi istua aikuisten tavoin pöydän ääressä. Huoneet sisustettiin kodikkaiksi ja niihin hankittiin leluja, pelejä ja kirjoja. Sisustuksella haluttiin välittää viestiä lapsen arvostamisesta ja siitä, että lapsen kanssa työskentely on osa lastensuojelutyötä. Niissä toimistoissa, joissa ei ollut mahdollista saada lapsen tapaamisia varten erillistä huonetta, työntekijöitä rohkaistiin katsomaan omaan työhuonettaan uusin silmin lapsen näkökulmasta. Jotkut työntekijät varasivat esimerkiksi huoneeseensa viltin, jotta lapsen kanssa ei tarvitse olla paljaalla, kylmällä lattialla.

Tilan merkitys lapselle voi olla yllättävän suuri eikä työntekijä tule sitä välttämättä aina edes ajatelleeksi. Hannele Forsberg havaitsi tilojen tärkeyden haastellessaan turvakotien asiakkaina olleita lapsia. Lapset kuvailivat paljon turvakotien tiloja ja niiden tunnelma ja varustus oli jäänyt lapsille mieleen. (Forsberg 2002, 74.) Lapsi voi kokea olevansa tervetullut, kun tilan sisustuksessa ja varustuksessa on huomioitu lapsi (Laitila & Teittinen 2005, 50).

Tilan saaminen, mutta myös sen säilyttäminen lapsen tapaamisia varten, vaatii työntekijöiden aktiivisuutta. Aikuiset näyttäisivät olevan hyviä tilan valtaajia. Yhdessä toimistossa työntekijät olivat hämmentyneitä, kun toimiston muuton johdosta heille ilmoitettiin, että lasten tapaamisia varten ei enää tarvita erillistä lastenhuonetta. Muuttosuunnitelmissa lasten tapaamishuoneeksi nimetty huone varattiin muuhun käyttöön, eikä asiasta edes keskusteltu työntekijöiden kanssa. Lasten puolella oleminen tarkoittaa käytännössä sitä, että työntekijöiden täytyy pitää lasten puolta tilojen käytöstä, suunnittelusta ja sisustamisesta lähtien.

4.2.2 Erilaiset menetelmät ja välineet vuorovaikutuksen tukena

Lapselle saattaa olla helpompaa, jos työntekijällä on käytettävissään kohtaamisen apuna menetelmiä ja välineitä. Niillä mahdollistetaan tapaamisen toiminnallisuus eikä tapaamisen välttämättä tarvitse perustua pelkälle puheelle ja sanoille (ks. Holmberg 2003, 74).

Työntekijät kokivat hyötyneensä erilaisista välineistä, vaikka lapsen kohtaamisessa niitä ei välttämättä tarvita. Tärkeintä on aito kiinnostus.

”Aito kiinnostus lasta kohtaan on hyvä alku; se että keskittyy tapaamiseen ja keskittyy kuuntelemaan.”

Menetelmien omaksumisessa on ollut isoja työntekijäkohtaisia eroja. Osa työntekijöistä otti erilaiset kortit, asteikot ja tehtävämonisteet¹⁴ luontevasti käyttöönsä ja ryhtyivät kokeilemaan niitä työssään.

”Uusien työvälineiden käytön opettelu ei ole ollut hankalaa. Pikemminkin päällimmäinen havainto on ollut, että neidän helpottavat todella paljon tapaamisia – ei tarvitse toimia pelkän oman puheen varassa. Leikkiminenkin on luonnistunut.”

”Kortit ja välineet ovat olleet tosi hyviä.”

Osa työntekijöistä oli varovaisempia ja mietti välineiden käytön luontevuutta ja omaa osaamistaan niiden käytössä. Oppiminen on tapahtunut eri tahtiin. Uusien välineiden ja menetelmien käyttöön ottaminen vaatii työntekijältä pohdintaa liittyen omiin ennakkواسenteisiin. Jos työntekijä ei itse usko välineen toimivuuteen, niin se ei ehkä toimi asiakkaankaan kanssa. Välillä työntekijät ovat olleet yllättyneitä välineiden toimivuudesta.

¹⁴ Tilannearvion käsikirjaan on koottu erilaisia menetelmiä lapsen kanssa työskentelyyn. Erilaisia välineitä voi tilata esimerkiksi Pesäpuu ry:stä ja Ensi- ja turvakotien liitosta.

”Menetelmät tuntuivat alussa oudoilta. Huomasin, että piti käydä ensin keskustelua omien ennakkoasenteitteni kanssa ennen kuin luotin siihen, että nämä menetelmät toimivat lasten kanssa.”

”Yllätyin siitä, kun 15 -vuotias poika kertoi mielellään asteikon numeroilla tuntemuksiaan ja valitsi kortteja, joiden avulla monet ”emmä tiit” avautuivat.”

Lähes kaikki työntekijät olivat yksimielisiä, että valmiudet välineiden käyttöön vaativat perehdyttämistä ja tukea. Työntekijät myönsivät avoimesti, että heillä ei ole ollut valmiuksia lapsen kanssa työskentelyyn ja erilaisten välineiden käyttöön. Hankkeessa saadun tuen, opastuksen ja koulutuksen lisäksi oppiminen on tapahtunut kollegoja seuraamalla, työparina kehittävän sosiaalityöntekijän kanssa, tilannearvion käsikirjaa lukemalla ja itse rohkeasti kokeilemalla.

Erityisesti korttien¹⁵ käyttöön sosiaalityössä liittyy kysymys korttivalintojen tulkinnasta. Korttien käyttämisen esteeksi saattaa nousta pelko siitä, miten lapsen valitsemia kortteja tulisi tulkita. Sosiaalityössä työntekijän tehtävänä ei ole tulkita lapsen kertomaa ja valintoja, vaan antaa lapsen itsensä perustella omat valintansa. Muut eivät saisiakaan sitä tehdä. Lapselle on tärkeää tulla kuulluksi ja aikuisen tulkinta voi helposti estää tämän kokemuksen. (myös Keränen 2001, 147–148.) Lasten omat perustelut ovat sitä paitsi yleensä niin hyviä, että aikuinen ei olisi niitä voinutkaan millään keksiä. Esimerkkinä eräs lapsi, jonka lapsen kanssa tehtiin läheiskarttaa eläinkorttien avulla. Hän valitsi siilikortin kuvaamaan isoäitiään ja perusteli valintaansa: ” mummi on siili sen takia, kun mummi tykkää käsitöistä ja siili on kuin neulatyyny”.

Aluksi monien työntekijöiden into kohdistui enemmän itse välineisiin kuin tapaamisen sisältöihin. Se oli ymmärrettävää, sillä mukana oli

¹⁵ Olemme käyttäneet esim. Pesäpuun (Vahvuus- Nalle- ja Elämän tärkeät asiat ja Tunnepanotomiimi kortteja) ja Ensi- ja turvakotien liiton OH- kortteja (Saga, Mythos, Cope). Käyttökelpoisia kortteja voi tehdä myös itse esim. lehtikuvista tai käyttäen valmiita postikortteja.

uutuudenviehätystä, koska olihan sosiaalityöhön lasten kanssa vihdoin saatu jotain ”kättä pitempää.” Pian työntekijät huomasivat, että pelkkä välineiden käyttö ei riitä, sillä välineiden tulee olla apuvälineitä sisällöllisten tavoitteiden saavuttamiseksi, ei itseisarvo sinänsä. Kun välineet ja menetelmät tulivat tutummiksi, niiden käyttöön pystyttiin suhtautumaan arkipöydän tasilla. Välineet toimivat ikään kuin apuna liikkeelle lähdössä lapsikeskeiseen työskentelyyn.

Samanlaisia kokemuksia oli myös Lapsen aika-projektin työntekijöillä. Heidänkin kokemustensa mukaan erilaiset menetelmät olivat merkityksellisiä apuvälineitä työskentelyn alussa, mutta varsin pian työntekijät huomasivat pystyvänsä itse tuottamaan ja luomaan toimivia välineitä työhönsä. Varsinaisina käännekohtina työskentelyn muutoksessa eivät olleet itse välineet, vaan ne tilanteet, joissa lapsen kokemukset ”tulivat iholle” ja koskettivat niin, että työntekijän näkökulma muuttui. (Oranen 2001c, 94.)

Innostumisen lisäksi tarvitaan taitoa soveltaa erilaisia tehtäviä ja menetelmiä kullekin lapselle sopivaksi. Jostain täytyy lähteä liikkeelle ja uskaltautua opettelemaan. Lapset osoittavat avoimesti, jos eivät ole kiinnostuneita työntekijän tarjoamasta tavasta toimia.

”Haastavinta on ollut nyt viime viikot työskennellä 10-vuotiaan pojan kanssa, jonka on ollut hyvin vaikea työskennellä esim. korttien avulla. Hiljaa ja varovasti edeten huomasin, että kirjoittaminen ja piirtämien oli hänen juttunsa ja päästiin eteenpäin.”

Kun työntekijöiden uskallus kokeilla erilaisia menetelmiä lisääntyi, niin samalla monilla nousi esiin toive kokeilla menetelmiä vielä rohkeammin tai kehittää niitä lisää. Työntekijät ideoivat itse uusia tehtäviä ja sovelsivat jo opittua. Vielä on kuitenkin kehitettävää. Erityisesti kaivattiin lisää menetelmiä pikkulasten kanssa työskentelyyn ja tunteiden työstämiseen.

”On hyvä, että menetelmiä on useita ja niitä voi jatkuvasti kehitellä lisää tai parantella.”

”Uskaltaisinko kokeilla joskus vielä toiminnallisempia tapoja, vaikkapa elämänjanaan hyppien, paperille piirtämisen sijaan.”

4.2.3 Lapsen kanssa työskentelyn erityisyys

Lapsen kanssa työskentely on erilaista kuin aikuisten kanssa työskentely, vaikka tapaamisia ohjaavatkin samat periaatteet asiakkaan kunnioittamisesta, arvostamisesta ja kohtaamisen tärkeydestä. Lapsen kohtaaminen koetaan usein vaativana ja se edellyttää aikuisten kanssa työskentelyyn tottuneelta työntekijältä rohkeutta ja uskallusta heittäytyä lapsen kokemusmaailman ja lapsen tunteiden vastaanottamiseen. Usein se tarkoittaa konkreettista siirtymistä lattiatasolle lapsen kanssa ja monenlaisten tunteiden kohtaamista.

Lapsen kanssa työskenneltäessä on tärkeä tiedostaa, että työntekijän omat asenteet ja suhtautuminen lapseen vaikuttavat tapaamisen onnistumiseen. Työntekijä saattaa helposti edellyttää lapsen käyttäytyvän aikuisten ehdoilla ja tapaamisen onnistumista saatetaan mitata samoin mittarein kuin aikuisten kanssa työskenneltäessä. Kun lapsi saa olla lapsi, niin hänen ei tarvitse osata ajatella aikuisten tavoin eikä käyttää aikuisten käsitteitä tullakseen kohdatuksi. Lapsen ei myöskään tarvitse ymmärtää asioiden kauaskantoisia vaikutuksia, vaan lapsen on tärkeää tuntea saavansa olla lapsi ja sellaisenaan arvokas ja hyväksytty.

Anneli Pohjolan (1999, 119) mukaan lapsen asiakkaana oleminen paikantuu yleensä asiantuntijoiden määritysten kautta. Lapsi nähdään diagnostisen ajattelun pohjalta, jolloin lapsi määritellään oire- tai ongelmanimikkeiden mukaan. Lapsi voidaan myös luokitella jonkun erottuvan piirteen, ongelmanilmaisun tai perhetaustan mukaan. Toisentyypinen vaihtoehto on lapsen ymmärtäminen toimivana subjektina, jolloin hänet huomioidaan ajattelevana, tuntevana ja tahtovana yksilönä.

Lapsikeskeisessä työskentelyssä lapsen oireen, diagnoosin tai jonkin muun etukäteen tehdyn tai ulkopäin tulevan luokittelun ei tulisi määrittää kohtaamista. Muuten voi käydä niin, että lastensuojelun asiakkaana oleva lapsi mielletään jo etukäteen vaikeasti kohdattavaksi tai hänet nähdään pelkästään esiin tulevan oireilun kautta.

Myös Tarja Pösö (2004) on koulukotinuorista tekemässään tutkimuksessa korostanut samanlaista tietoista irtaantumista ennalta ja ulkoa annetuista nimeämisistä, kategorioista tai diagnooseista. Hän kuvaa koulukotinuorien vakavia silmiä sen sijaan, että luokittelisi heitä esimerkiksi masentuneisuuden, ahdistuneisuuden tai aikuisriippuvuuden kautta.

Välillä työntekijät pelkäsivät etukäteen oman osaamisensa riittämistä esimerkiksi vaikeasti oireilevan lapsen kohtaamiseen. Vaikka lapsen erityisvaikeudet voivat tehdä tapaamisen vaativaksi, niin avoin kohtaaminen on aina ensiarvoisen tärkeää. Esimerkkinä eräs 6 -vuotias poika, joka jaksoi keskittyä tapaamisissa todella hyvin ADHD- diagnoosistaan huolimatta. Hän halusi käyttää varatun ajan keskusteluun eikä piitannut työntekijän hänelle ehdottamista toiminnallisista tehtävistä. Tapaaminen sujui eri merkeissä kuin työntekijä oli etukäteen lapsen vanhemmilta ja päiväkodista saamansa tiedon varassa olettanut.

Toinen työntekijä kertoi oman kokemuksensa siitä kuinka hänen kuvansa lapsesta muuttui positiivisemmaksi lapseen tutustumisen myötä. Lapsi ei ollutkaan pelkästään aggressiivinen, hankala ja vaikeasti oireileva lapsi. Hän näyttäytyi työntekijälle tutustumisen jälkeen ensisijaisesti hellyttävänä ja aikuista tarvitsevana lapsena, joka nautti tapaamisista ja siitä, että sai mahdollisuuden puhua asioistaan.

Lastensuojelussa asiakkaana on eri-ikäisiä lapsia ja työntekijä tarvitsee valmiuksia kohdata niin vauvoja kuin täysi-ikäisyyden kynnyksellä olevia nuoria. Tämä tuo työhön vaihtelua, mutta samalla vaativuutta, joka voi kuormittaa työntekijää. Vauvan kohtaaminen vaatii erilaisia taitoja ja osaamista kuin leikki- tai murrosikäisen kohtaaminen. Työntekijät pohtivat osaamistaan omien elämän- ja työkokemustensa kautta. Joillekin nuorten kohtaaminen on luontevaa ja toisille nimenomaan nuoren kanssa oleminen on vierasta ja jopa pelkoa herättävää. Erityisesti työntekijät tuntuivat arkailevan vauvojen ja pienten lasten kanssa työskentelyä.

Vauvojen ja pienten lapsen kanssa työskenneltäessä työntekijän on etsittävä keinoja kohdata lapsi sanattomasti ja kuulla lapsen kokemuksia, vaikka lapsi ei niistä puhuisikaan. Forsbergin mukaan (2001, 34) kyse ei ole pelkästään lapsen puhetaidon puutteista, vaan myös työntekijän taitojen rajoista. Työntekijät toivoivatkin lisää koulutusta vuorovaikutuksen havainnointiin ja leikin käyttämiseen sosiaalityön työmenetelmänä. Kahdessa työryhmässä aloitimme vuorovaikutuksen havainnoinnin miettimisen sosiaalityön näkökulmasta.

Lapsen puhumattomuus ei välttämättä johdu lapsen iästä. Lapsen kielellinen kehitys saattaa olla puutteellista tai lapsi ei ole halukas puhu-

maan asioistaan vieraalle työntekijälle. Puhuminen ei voi olla tapaamisen onnistumisen mitta. On tärkeää, että lapsella on vapaus puhua tai olla puhumatta. Lapsen tarvetta suojautua tulee aina kunnioittaa. Työntekijän tulee herkistyä myös sille mitä lapsi tekee, on tekemättä tai ei ilmaise sanallisesti (Forsberg 2002, 84). Lapsen ilmaisu voi olla sanallista, nonverbaalista tai mielikuvitusta hyödyntävää kerrontaa (Eskonen 2001, 28–37), mikä on syytä huomioida lapsen kanssa työskenneltäessä.

Yhdessä tilannearvion alkutapaamisessa äiti kertoi työntekijöille, että lapset eivät halua puhua mitään. Lapsia ei pakotettu puhumaan, vaan heille annettiin lupa olla hiljaa. Lapsille kerrottiin tapaamisen tarkoitus ja syy miksi tilannearviota ollaan tekemässä. Lapset tekivät tehtäviä kirjoittaen vastauksia paperille ja valitsivat erilaisia kortteja, vaikka eivät halunneetkaan kertoa työntekijöille valinnoistaan. Työntekijöille tapaamiset olivat haastavia ja oli vaikea arvioida mitä lapset hyötyivät tapaamisista. Jälkikäteen lasten äiti kertoi lasten pitäneen kovasti tapaamisista ja toivoneen niitä lisää. Työntekijöille nämä lapset opettivat kohtaamisen ulottuvuuksien monimuotoisuutta ja, että keskustelulle perustuva työ ei ole ainoa tapa auttaa.

Eräs lapsi oli puolestaan vakuutellut työntekijöille etukäteen, että hän ei puhu tapaamisessa mitään omia asioitaan. Tähän lapsen toiveeseen suostuttiin ja lopulta lapsi puhui lähes tauotta. Tapaamiseen varattu aika oli lapsen mielestä aivan liian lyhyt, koska hänellä olisi ollut niin paljon asiaa. Näyttää siltä, että kun lapselle annettiin mahdollisuus olla puhumatta, hän koki olonsa turvallisesti ja halusi puhua asioistaan.

Työntekijät kokivat, että lasten tapaamisten suunnitteleminen ja toisaalta myös tilanteiden ennakoimattomuus tuovat uudenlaista vaativuutta työhön. Lapsen tapaaminen on suunniteltava tarkemmin kuin aikuisen eikä se silti välttämättä etene työntekijän suunnitelmien mukaisesti. On oltava erilaisia vaihtoehtoja, siltä varalta, että lapsi ei lähde ehdotettuun työskentelyyn mukaan tai se ei sovi kyseiselle lapselle.

Tapaamisiin voi liittyä yllättäviä käänteitä. Eräs työntekijä kertoi omasta hämmennyksestään, kun sisarukset riitaantuivat kesken tapaamisen. Ensiksi riita oli ollut sanallista, mutta yltyi lopulta melkein käsirysyksi. Työntekijälle tilanne oli ennalta arvaamaton ja yllättävyydessään hämmentävä. Työntekijä oli joutunut miettimään tilanteen ratkaisun lisäksi sitä mitä oven takana

olevan äiti miettii lasten äänet kuullessaan. Hän mietti lisäksi, mitä lapsen tapaamisiin kriittisesti suhtautuvat toisen työryhmän sosiaalityöntekijät ajattelisivat lasten huudoista ja äänistä. Pelko suhteessa äidin reagointiin oli lopulta turha. Äiti oli todennut tyynesti lasten välisen riitelyn olevan jokapäiväistä perheen arkea. Muiden työntekijöiden suhtautuminen jäi vain arvailuksi.

4.2.4 Tunteet ja lapsen kohtaaminen

Tilannearviota kehittäessämme olemme miettineet erilaisia tapoja käsitellä lapsen kanssa hänen tunteitaan. Olemme sitä mieltä, että lapsen tunteiden vastaanottaminen ja kaikkien tunteiden hyväksyminen on tärkeää, jotta lapsi kokisi tulevaisuuden kohdatuksi. Lapsen kanssa tehdään tunnetyötä nimeämällä erilaisia tunteita, puhumalla niistä ja etsimällä keinoja tunteiden työstämiseksi. Tunteiden käsittely lasten kanssa on työntekijöiden mielestä vaativaa, mutta antoisaa. Samalla yhteys lapseen on koettu tulevan tunnetasolla vahvemmaksi kuin aikaisemmin.

”Systemaattisuus on lisännyt sitä, että lapsen kanssa osaa nykyään paremmin keskustella tunteista ja niihin liittyvistä asioista.”

”Parasta työtavassa on, että lapset saavat kosketuksen tunteisiinsa.”

”Parasta työtavassa on tunteiden miettiminen ja nimeäminen eri tilanteissa tai tietyssä tilanteessa ja kriisissä. Lapsen tunteet hyväksytään, otetaan vastaan ja erilaisia selviytymistapoja opetellaan. Tämä ei ole aina helppoa. Mutta se on parasta ja pahinta.”

Lapsen kohtaamisen vaativuus näyttäytyi sosiaalityöntekijöissä itsessään nousevana epävarmuutena omasta osaamisesta. Työntekijät pelkäsivät, että he tahtomattaan aiheuttavat haittaa tai vahinkoa lapselle, jos oma osaaminen ei riittäisikään lapsen kanssa työskentelyyn. Työntekijän on myös kestävä oma keinottomuus, silloin kun ei voi auttaa vaikka niin haluaisikin.

”Voiko tapaaminen olla haitallinen lapselle tai jaksaaiko lapsi taas yhtä uutta ihmistä elämäänsä. Olen huomannut, että tuon kaltaiset ajatukset ovat useimmiten itsestäni nousevia pelkoja, sillä lapset lähes poikkeuksetta haluavat jatkaa tapaamisista. Eikö se jo kerro, että heistä on mukava tulla tapaamisiin?”

"Lapsen tapaamiset nostattavat työntekijässä omia tunteita, kuten pelkoa, syyllisyyttä ja häpeää. On siedettävä oma keskeneräisyys ja riittämättömyys. Aina ei ole riittäviä keinoja auttaa. Välillä taas huomaa reagoivani yllättävän vahvasti joihinkin lapsen sanomisiin tai tunteeseen. Eipä se ole vaarallista, mutta vaatii kyllä tiedostamista ja omienkin tunteiden työstämistä ettei tee vääriä johtopäätöksiä tai jopa pistä päätä pensaaseen turhan takia. On oltava sinut omien tunteiden kanssa, jotta pystyy vastaanottamaan lapsen tunteet niitä säikähtämättä."

Kun työntekijä kohtaa lapsen aidosti, hän joutuu panemaan itsensä likoon, myös tunnetasolla. Hän ei pääse itsekään helpolla, etenkin jos lapsi puhuu vaikeista asioista tai lapsen kokemus koskettaa työntekijän omia lapsuuden kokemuksia. Bardy ja Känkänen (2005, 212) kirjoittavat siitä, kuinka työntekijän omien lapsuuden kokemusten ymmärtäminen auttaa lapsen elämän ymmärtämisessä. Se, että aikuinen ei mene lukkoon lapsen tunteita vastaanottaessaan edellyttää, että aikuinen on turvallisella mielellä omien tunteidensa kanssa.

"Lapsilähtöiseen työhön meneminen aktivoi omaa sisäistä lasta, omaa lapsuutta. Pysin olemaan sille prosessille avoin ja pohtimaan mistä epävarmuuden tunteeni oikein kumpusivat? En siis laittanut tunteitani piiloon, vaikka ne rumia olivatkin, vaan annoin niiden tulla, olla ja pyrin aktiivisesti tunnistamaan niiden alkujuuria." Tarvitsin riittävästi aikaa ja tilaa oman sisäisen maailman työstämiselle, omien tunteiden tunnistamiselle. Aloin luottaa siihen, että olen riittävän sinut vaikkapa oman tarvitsevuuteni sekä sisäisen lapseni ja aikuisen minäni kanssa kohdatakseni turvallisesti eri-ikäisiä lapsia. "

Tunteet tuovat työhön syvyyttä, mutta samalla myös kuormittavuutta. Lapsen avun tarpeen kohtaaminen voi herättää työntekijässä voimakkaita negatiivisia tunteita, kuten ahdistusta, pelkoa, riittämättömyyden tunnetta ja vihaa eikä ammatillisuus itsessään suojaa näiltä tunteilta (Hurtig & Laitinen 2000, 250). Lapsen kokemusten kohtaaminen saattaa joskus olla erittäin raskasta tai jopa mahdotonta työntekijälle. Paljon pahaa kokenutta lasta on erityisen ahdistavaa kuulla ja mieluummin kiirehdimme rohkaisemaan, lohduttamaan tai tarvittaessa ojentamaan (Bardy & Känkänen 2005, 212). Yksi työntekijöistä kertoi kokeneensa niin vahvaa pelkoa asiakkaana olevaa nuorta kohtaan, että koki nuoren kohtaamisen itselleen mahdottomaksi.

”Lapsen tunteet ja kokemukset tuntuvat joskus raskailta, koska joudun kohtaamaan niitä kasvokkain.”

Lapsen esille ottamat asiat herättävät joskus hyvinkin vahvoja tunteita. Lapsen tunteita oli vaikea ottaa vastaan, kun tunsin itsensä niin voimattomana. Tällöin työpari oli erittäin hyödyllinen.”

Ahdistuksen, vihan, surun ja joskus myös pelon sietäminen niitä kieltämättä tai torjumatta on lasten kohtaamisen keskeinen edellytys. Lapsi tarvitsee aikuisen, joka itse kestää vihan ja ahdistuksen. (Oranen 2001c, 83).

Osa työntekijöistä myönsi avoimesti, että vaikeiden asioiden puheeksi ottaminen on heille itselleen vaikeaa. Sen sijaan että pahasta puhutaan suoraan, saatetaan kierrellä asian ympärillä tai käyttää pehmeämpiä kiertoilmaisuja. Sama koskee sekä aikuisia että lapsia. Työntekijä saattaa pelätä, että säikäyttää asiakkaan ja luottamuksellinen suhde rikkoutuu tai saa särön. Tämä on paradoksaalista, koska lastensuojelussa ollaan usein tekemisissä juuri vaikeiden ja kipeiden asioiden kanssa.

”On vaativaa ilmaista lapselle, miksi tässä ollaan. Pelkään, että pelästyttän lapsen pahalla asialla.”

Laitisen (2002, 80) mukaan näennäistyöskentely tai asian ympärillä kiertely ei tuo lapsen elämässä olevaa pahaa näkyviin eikä muuta tilannetta paremmaksi. Asioihin pitäisi tarttua, vaikka se olisi vaikeaa, sillä vasta siten voi löytyä myös ratkaisumahdollisuuksia. Asioiden suora nimeäminen ja todellinen käsittely ovat ainoat keinot tehdä lapsen kokemus näkyväksi ja auttaa häntä eteenpäin. Vaikka pahasta puhuminen on työntekijöille vaikeaa, niin vielä vaikeampaa se on lapselle, joka joutuu elämään kokemuksensa kanssa päivästä päivään. Puuttumattomuus voi viestittää lapselle, että hän on paha tai pääsyyllinen. Lapsi saattaa kokea, ettei kukaan halua auttaa häntä.

Työntekijät kokivat saaneensa lasten kohtaamisten myötä lisää rohkeutta vaikeiden asioiden käsittelemiseen.

”Olen muuttunut työntekijänä ajattelun ja tunteiden tasolla siten, että otan vaikeita asioita puheeksi tai käsittelen niitä entistä pienempien lasten kanssa, jota en aikaisemmin tehnyt.”

Monista epävarmoista tunteista huolimatta lapsen kohtaamiseen liittyvä vaativuus nähtiin kuitenkin ensisijaisesti myönteisenä ja haastavana. Työntekijät olivat halukkaita oppimaan lisää. He pohtivat, että kuka sitten pystyisi kuulemaan lasta, jos ei lastensuojelun sosiaalityöntekijä. Työntekijöiden mielestä se on lastensuojelun tehtävä ja velvollisuus. Se, että lapsi puhuu vaikeita asioita turvalliselle aikuiselle, mahdollistaa niihin puuttumisen ja lapsen auttamisen.

”Meidän tehtävä kestää ja pystyä kuuntelemaan (lasta). Kuka, jos ei me?”

”Jos on rankkaa kuultavaa, niin eikö ole syytä puuttua. Hyvä, että tulee esiin.”

4.2.5 ”Tekee hyvää jutella” – lasten palautetta

Yleensä ammattilaiset itse arvioivat lapsen hyötymistä tarjotusta tuesta. Jos asiakkaalta kysytään palautetta, se yleensä kysytään aikuisilta. On harvinaista kerätä palautetta suoraan lapsilta. Hannele Forsberg (2002, 34, 63) pitäisi hyvänä, että lapsisensitiivisen palautteen keinoja ja jatkuvaa reflektointia vahvistettaisiin tavanomaisena osana auttamistyötä. Lasten palaute välittyy tässä julkaisussa osittain työntekijöiden kuvaamana ja tulkitsemana sekä muutaman lapsen suoran kirjallisen palautteen muodossa.¹⁶ Jatkossa olisi tärkeää kiinnittää vielä enemmän huomiota lasten palautteen systemaattisempaan keräämiseen.

Työntekijöiden palautteissa oli useita mainintoja siitä kuinka lapset olivat antaneet välitöntä ja spontaania positiivista palautetta omista henkilökohtaisista tapaamisistaan. Lapset ovat pitäneet omista tapaamisistaan. Työntekijät kertoivat, että lapset ovat tulleet tapaamisiin mielellään ja kontakti työntekijään on syntynyt luontevasti.

”Lasten välitön positiivinen palaute innostaa jatkamaan.”

”Lapset ovat tulleet tapaamisiin iloisina ja vähintään kiinnostuneina mistä on kyse.”

”Yleensä lapset tulevat tapaamisiin mielellään, jopa innoissaan.”

”Selvästi olen huomannut kuinka lapset usein pitävät siitä, että heidät huomioidaan.”

”Useimmat lapset ja nuoret ovat mielellään tulleet sosiaalityöntekijän tapaamisiin. Luulen, että lapset ja nuoret nauttivat siitä, että

¹⁶ Lasten omaa palautetta on kysytty yhteenvetotapaamisen yhteydessä eikä lapsia ole erityisesti haastateltu palautetta varten. Palautetta antaneilta lapsilta kysyttiin asteikon avulla heidän kokemuksistaan tapaamisista. Lapset saivat antaa asteikolla nolasta kymmeneen tapaamisille arvosanan ja sen jälkeen perustella miksi antoivat valitsemansa numeron. Samalla heiltä kysyttiin mikä oli mukavaa ja mikä taas kurjaa tapaamisiin liittyen.

heitä kuullaan ja he saavat kertoa oman näkemyksensä ja omat ajatuksensa asioista.

Lasten palaute on myönteistä ja rohkaisevaa, mutta samalla myös kriittisen rehellistä. Yhteinen tekeminen, kuten piirtäminen ja leikkiminen ovat olleet varsinkin pienemmille lapsille mieluista ja jäänyt tapaamisista erityisesti mieleen. Lapset ovat tykänneet myös erilaisista tehtävistä esim. asteikoista ja korttitehtävistä, joita heidän kanssaan on tehty.

"Ihan jees. Kaikki ollu yhtä kivaa. Ollaan nähty tarpeeksi, ei olla nähty liikaa. Piirtäminen on ollu kivaa. Tavattiin siks, kun on niitä riitoja."

*Saija*¹⁷ 10 vuotta

"Oli kivaa, kun me piirrettiin"

Emilia 4 vuotta

"Tehtiin kivoja juttuja ja kortit oli kivoja. Se oli kiva juttu, kun tehtiin oma perhe niillä eläinkorteilla."

Juuso 12vuotta

"Oon tykänny kaikesta. Leikkimisestä, välipalasta, kaikesta mitä on tehty. Nekin mistä on juteltu. Ei ole ollu mitään tylsää tai kurjaa."

Saara 10 vuotta.

Vaikka tapaamiset olivat olleet lasten mielestä tarpeellisia, niin aina ei olisi huvittanut tulla tapaamiseen tai mielessä olisi ollut muutakin, ehkä mukavampaa tekemistä.

Tapaamiset ihan jees. Täällä on tekemistä, täällä pystyy tekeen jotain. Annoin numeroksi seiskan, kun päässä tuntu siltä. En tykkää olla täällä kauaa, kun kaverit odottaa.”

Matias 11 vuotta

¹⁷ Lasten nimet on muutettu.

"Ihan kivaa on ollu. On juteltu ja syöty ja tehty asteikkoja. On tutustunu uusiin ihmisiin. Kurjaa, jos on ollu kivaa tekemistä ja on pitäny keskeyttää se. Nyt vähän ärsyynty, kun piti tulla tänne. Tää on kyllä tärkeempää kuin kirjastossa olo."

Jussi 10 vuotta

"Asiat oli tärkeitä, mutta en mä mistää tykänny. Kaikki oli kurjaa. En tykänny olla Kanervassa." (vastaanottolaitoksessa)

Mikael 15 v.

Vaikka yhteinen tekeminen korostui lasten palautteessa, niin lapset antoivat palautetta myös siitä, että saivat jutella asioistaan. Lapset arvostavat mahdollisuutta puhua asioistaan, tulla kuulluksi ja huomioon otetuksi. Samanlaista palautetta puhumisen tärkeydestä lapset antoivat arvioidessaan turvakotien palveluja. (Forsberg 2002, 70–77.)

"Kivaa on jutella, puhua asiat selviksi."

Janne 10 v.

Lasten suhtautuminen tapaamisiin saattoi myös vaihdella eri tapaamiskerroilla. Yksi nuori osasi hyvin kuvata ja sanoittaa oman mielipiteensä muuttumista prosessin aikana. Alussa hän antoi asteikolla nollasta kymmppiin arvosanaksi 2, koska tapaamiset eivät kiinnostaneet häntä. Seuraavalla tapaamisella numero nousi kuutoseen. Viimeisessä tapaamisessa numeroksi tuli 9–10 ja hän oli tyytyväinen siihen kun oli saanut puhua asioistaan. Puhuminen oli auttanut häntä näkemään omaa tilannettaan uudessa valossa.

Alussa: 2: "Ei paljon kiinnosta"

Sitten 6, "Kun alko tutustuun".

Lopussa: 9–10. "Vähän alko tajuaan. Olin tottunu, että kaikki on ihan perseellään. Hyvää tekee jutella. Jotenkin autto näkeen miten menee."

Harri 15 v.

Taulukko 4. Lasten antama palaute tapaamisista

HYVÄÄ

mukava tekeminen • piirtäminen • leikkiminen • tehtävät (asteikot, korttitehtävät) • syöminen	puhuminen • puhumisen tärkeys • asioiden selkiytyminen
---	--

HUONOA

luopuminen jostakin mukavasta tapaamisen takia • kurja, kun joutuu lopettamaan jonkun kivan tekemisen ja tulla tapaamiseen • kaverit pihalla odottamassa

Se, että lapset puhuvat avoimesti vaikeistakin asioista yllättää usein aikuiset (Leskinen 1982; Oranen 2001c, 80–84; Lahikainen 2001, 21–22; Ervast 2001, 79; Forsberg 2002, 47–48). Lapsen lojaalisuutta vanhempia kohtaan pidetään niin itsestään selvänä, ettei sitä oikeastaan edes saa kyseenalaistaa. Leskinen (1982, 75) pohtii onko kyse jopa lojaalisuuden myytistä ja miettii onko aina oikeasti kyse lapsen haluttomuudesta puhumiseen vai myös siitä, ettei työntekijöillä ole uskallusta kysyä lapselta ikäviä asioita. (Ks. myös Oranen 2001c, 81.) Olemme pohtineet samoja kysymyksiä lapsen lojaalisuudesta vanhempiaan kohtaan. Kokemustemme mukaan lapsen lojaalisuus ei ole ollut este tapaamisille ja asioista puhumiselle. Tapaamisen tavoite ja työntekijän odotukset määrittävät paljon sitä, mitä lapsi uskaltaa puhua.

”Olen yllättynyt miten avoimesti lapsi/nuori saattaa kertoa vaikeastakin asiasta meille työntekijöille.”

Jos lapsen oletetaan tuottavan tietoa vanhemmistaan asenteella ”lapsen suusta kuulemme totuuden”, lapsi luonnollisesti haluaa suojella vanhempiaan. Omista kokemuksistaan, myös vaikeista, lapsi puhuu usein kuitenkin mielellään. Edellyttäen, että aikuinen kestää kuulla lapsen kertoman ja pys-

tyy sen vastaanottamaan. Jos työntekijä huomaa, että lapsi ei halua puhua, häntä ei siihen saa pakottaa. Lapsen mahdollinen lojaalius ei kuitenkaan ole este puhumiselle, tapaamisille tai niiden onnistumiselle.

Vain yhdessä työntekijöiden palautteessa on kerrottu epäonnistuneesta lapsen tapaamisesta. Työntekijä arveli tapaamisen epäonnistumisen syyksi, että lasta ei oltu riittävästi etukäteen valmistettu tapaamiseen. Lapsi oli luullut olevansa matkalla kotiin, kun hänet tuotiinkin yllättäen sosiaalipalvelutoimistoon eikä hän sitten jaksanut innostua eikä kiinnostua mistään. Vaikka työntekijöiden palautteissa ei ole muita esimerkkejä ns. epäonnistuneista tapaamisista, ei se kuitenkaan tarkoita etteivätkö tapaamiset olisi tuntuneet muulloinkin työntekijöistä epäonnistuneelta. Epäonnistunutkin tapaaminen on jälkepäin saatettu nähdä tärkeänä oppimiskokemuksena eikä se palautteen antamisen aikaan enää tuntunut epäonnistuneelta tai sitä ei enää muisteltu.

Lasten kokemuksia tapaamisista työntekijöiden tulkintoina

- lapset tulivat tapaamisiin mielellään
- kontakti lapsiin syntyi luontevasti
- lapset nauttivat työntekijän antamasta huomiosta
- lapset puhuivat avoimesti omista kokemuksistaan
- lapset arvostivat asioista puhumista ja kuulluksi tuleamista
- lapset toivoivat lisää tapaamisia myös tilanearvion jälkeen

4.3 Lapsikeskeisyys ja vanhempien kanssa työskentely

Lapsikeskeinen työskentely on kokonaisvaltaista eikä se tarkoita yksinomaan lapsen kanssa työskentelyä. Myös työ vanhempien kanssa voi olla lapsikeskeistä, sillä lapsi elää osana perhettään ja on suhteessa vanhempiinsa. Siksi hankkeessa on aktiivisesti kehitetty myös lapsikeskeistä vanhempien kanssa työskentelyä. Tilanearviossa vanhemmat pyritään tietoisesti otamaan mukaan arviointiin ja työskentelyyn lapsen hyväksi. Vanhempien

osallisuus arvioinnissa tulisi olla todellista, sillä näennäinen osallistaminen on asiakkaan kannalta turhauttavaa.

Vanhemmat ovat suhtautuneet lasten omiin tapaamisiin neutraalisti tai jopa yllättävänkin myönteisesti. Työskentely lapsen hyväksi on saanut vanhemmilta arvostusta ja kiitosta.

"Jotkut jo pitempään asiakkaana olleiden lasten vanhemmat ovat ennemminkin kiitelleet, että heidän lastaan tavataan."

”Vanhemmat arvostavat suuresti sitä, että lasta tavataan ja lapseen halutaan tutustua. Vanhemmat ovat myös kiinnostuneita kuulemaan, mitä heidän lapsensa on tuottanut.”

"Vanhemmat arvostavat, että olen lapsen asioiden ajaja."

Kaikki vanhemmat eivät ole suhtautuneet yhtä myönteisesti. Joidenkin jo pitempään asiakkaina olevien vanhempien motiivointi tilannearvioon on koettu haastavaksi. Vanhemmat eivät välttämättä ole ymmärtäneet työn painopisteen siirtymistä heidän omista asioistaan lapsen asioihin. Synnä on saattanut olla tottuminen omista asioista puhumiseen, vanhempien oma tarvitsevuus tai pelko lasten käyttämisestä välikappaleena perheen asioista kertomiseen.

”Vanhat asiakkaat, jotka ovat tottuneet toisenlaiseen työskentelyyn, saattavat kokea lapsistaan puhumisen hankalana.”

Uusien perheiden kohdalla vain yksittäisissä poikkeustapauksissa vanhemmat ovat kyseenlaistaneet lapsen omia tapaamisia. Lastensuojeluun kohdistuvia pelkoja on pystytty hälventämään kun vanhemmille on selkeästi kerrottu mitä lapsen kanssa tehdään ja miksi. Vanhempien asenne on joissain tapauksissa muuttunut työskentelyn kuluessa. Yksi työntekijä kertoi kuinka alkutapaamisessa vanhempi vastusti työskentelyä, mutta yhteenvetotilanteessa vanhempi oli vaikuttanut helpottuneelta ja ollut selkeästi yhteistyöhaluisempi. Vanhempien totaalisia kieltäytymisiä tilannearviosta

on ollut käytännössä vähän. Eräs työntekijöistä arveli vanhempien kieltäytymisen syyksi vanhempien kulttuuritaustan. Maahanmuuttajilla voi olla hyvinkin erilainen käsitys lastensuojelusta ja viranomaisista ylipäättään. Muuten kieltäytymiset ovat koskeneet sellaisia asiakkaita, joiden kanssa on jo työskennelty monin erilaisin keinoin eikä heidän kohdallaan ehkä ole toiminut mikään muukaan lähestymistapa.

4.3.1 Lapsikeskeinen vanhempien tapaaminen

Tilannearvioprosessissa vanhemmilla on perheen yhteisten tapaamisten lisäksi vähintään yksi oma tapaaminen, jossa vanhemmat tavataan lapseen keskittyen.

Vanhempien tapaamisen tavoitteena on

- kuulla vanhempien näkemyksiä lapsestaan, lapsen arjesta sekä lapsen toiveista, tarpeista, vahvuuksista ja vaikeuksista.
- kuulla vanhempien kokemuksia ja näkemyksiä vanhempana olosta ja mahdollisuuksista vastata lapsen tarpeisiin.

Yleensä yksi vanhempien tapaaminen ja perheen yhteiset tapaamiset ovat tilannearvovaiheessa riittäviä. Joissain tapauksissa vanhempien tarvitsevuus voi aiheuttaa työntekijässä huolen siitä, saavatko vanhemmat tarpeeksi aikaa ja yksi tapaamiskerta saattaa joskus tuntua riittämättömältä. Vanhemmille voidaankin tarvittaessa varata esimerkiksi toinen tapaamisaika. Tilannearviossa työskentely painottuu tietoisesti lapsen kohtaamiseen. Painopiste siirtyy vanhempien kanssa työskentelyyn yleensä tilannearvion jälkeisessä muutostyössä.

Ajan antaminen sekä lapselle että vanhemmille saatetaan kokea haastavaksi. Sosiaalityöntekijöiden saattaa myös olla vaikea muuttaa työn painopistettä lapsen kanssa työskentelyyn, vaikka kyse olisikin vain tietystä asiakastyön vaiheesta. Pesäpuun kehittämässä kartoitusmallissa (Möller 2004) vanhempien omia tapaamisia on niin ikään yksi (valmisteleva ta-

paaminen), mutta muuten tapaamiset ovat yhdessä lapsen kanssa siten, että lapsella ja vanhemmilla on eri työntekijät. Kun työntekijä on eri, on tapaamisissa mahdollista keskittyä erikseen lapseen ja vanhempiin ja siten molemmilla on sama määrä tapaamisia.

Omassa hankkeessamme olemme käytännön asiakastyön kokemusten myötä nähneet perusteltuna käytäntönä, että lapsella ja vanhemmilla on sama työntekijä. Tällöin lapsen ja vanhemman kanssa tehtävä työ ei jää irralliseksi tai erillisiksi toisistaan ja sama työntekijä kuulee henkilökohtaisesti niin lapsen kuin vanhemmankin kokemuksen. Tämä on käytännössä tarkoittanut sitä, että tilannearvion aikana tapaamisten määrää on rajattu eikä vanhemmilla ole yhtä paljon tapaamisia kuin lapsilla. Tapaamiset saman työntekijäparin tekemänä on kuitenkin ollut olennaisempaa kuin tapaamisten määrää.

Työskentely vanhempien kanssa on muuttunut verrattuna monien työntekijöiden aiempaan tapaan työskennellä.¹⁸ Vanhempien kanssa työskentely on muuttunut lapsikeskeisemmäksi, mikä tarkoittaa käytännössä sitä, että tapaamiset keskittyvät selkeämmin lapseen ja lapsen näkökulmaan.

¹⁸ Osa uusista työntekijöistä ei voinut verrata työskentelyään aiempaan tapaan, koska heillä ei ollut kokemusta muunlaisesta työtavasta.

VANHEMPIEN TAPAAMISTEN TEEMAT JA MUUTTUJAT

1. Lapsi

Mitä lapselle kuuluu

Millaisena vanhemmat näkevät lapsen

Lapsen menneisyys

2. Lapsen arki ja tarpeet

3. Vanhemmuus

Vanhempana olo

Tunteet ja arki vanhempana

Sosiaalityöntekijän on helpompi puhua lapsesta vanhempien kanssa, kun hän tuntee lapsen. Selkeä keskittyminen lapsen asioihin on muuttanut tapaamisten sisältöjä siten, että enää ei käydä niin paljon keskustelua esimerkiksi työllisyys- ja talousasioista. Vanhempien ongelmat ovat mukana keskustelussa, mutta tietoisemmin siitä näkökulmasta miten ne vaikuttavat lapsiin ja mitä voidaan tehdä, että lasten tilanne muuttuisi paremmaksi. Sama periaate on mm. läheisneuvonpidossa, jossa on tietoisesti pyritty kehittämään ja vahvistamaan lapsilähtöistä näkökulmaa (Heino 2000; Heino ym. 2005, 279–303).

”Vanhemmat keskittyvät entisiä toimintamalleja paremmin lapseen ja lapsesta puhumiseen sen sijaan, että keskittyisivät tapaamisissa itseensä.”

Tilannearvion systemaattisuus on tuonut ryhtiä myös vanhempien tapaamisiin ja ne koettiin strukturoidumpina ja selkeämpinä. Muutosta on tapahtunut sisällöllisten tavoitteiden lisäksi kysymysten asettelussa ja siinä, että keskustelun apuna käytetään erilaisia välineitä ja menetelmiä myös vanhempien kanssa työskenneltäessä.

"Välineet auttavat vanhempia keskittymään lapseen. Usein lapsen tarpeista puhuminen ja niiden näkeminen on vanhemmille vaikeaa."

Vanhempien työntekijöille antaman suullisen palautteen mukaan, on ollut erilaista asioida lastensuojelussa, ja lastensuojelusta ylipäättään on tullut vanhemmille positiivisempi kuva. Vanhemmat ovat kokeneet saaneensa apua ja ovat kuulleet itsestään ja lapsistaan myös positiivisia asioita ja voimavaroja, nyt kun siihen on tietoisesti kiinnitetty huomiota. Lasten lisäksi vanhemmat näyttäisivät hyötyvän systemaattisesta tilannearviosta ja lapsikeskeisestä työskentelystä. Työntekijä voi auttaa vanhempia huomaamaan lapsen tarpeita ja välittää niitä vanhemmille. Eräs kokenut työntekijä kuvasi, että lapsikeskeisessä tilannearviossa on olennaista, että ”sosiaalityöntekijä toimii posteljoonin roolissa, vie kirjettä vanhemmille, mutta antaa heidän itse lukea.” Joskus vanhemmat voivat saada uutta tietoa lapsestaan tai lapsensa kokemuksista. Esimerkiksi tieto lapsen koulukiusaamisesta tuli eräille vanhemmille täytenä yllätyksenä. Lapsi oli uskaltautunut kertomaan siitä sosiaalityöntekijälle omassa tapaamisessaan ja vasta sen jälkeen asiaan pystyttiin puuttumaan.

Työntekijöiden mielestä muutos on ollut positiivinen ja parantanut yhteistyötä vanhempien kanssa. On eri asia puhua lapseen liittyvistä huolistakin kuin vanhempien käyttäytymisestä. Vanhempien kanssa käytävät keskustelut ovat muuttaneet sävyä kun lapsi on työn keskiössä. Myönteiset kokemukset eivät tue lapsikesisyyteen usein kohdistuvaa kritiikkiä ja pelkoa vanhempien ohittamisesta vaan käytännössä näyttäisi olevan jopa päinvastoin.

Vaikka tilannearviossa vanhempienkin kanssa työskennellessä päähuomio on lapsessa, ei se tarkoita vanhempien omien asioiden, ongelmien tai hädän ohittamista. Aikuisten hätä huomioidaan, mutta siten, ettei se vie aikaa ja tilaa lapsen asioiden hoitamiselta. Tilanteissa, joissa lapsi on paikalla, on syytä kiinnittää huomota siihen, ettei keskustelu fokusoidu vain vanhempien ongelmiin. Aikuisten omien asioiden läpikäymistä varten voi olla tarpeen varata erillinen aika tai miettiä yhdessä vanhempien kanssa mistä muualta he voisivat saada apua itselleen.

4.4 Yhteenvedo – koonti ja yhteinen arviointi

Yhteenvedovaiheen tarkoituksena on koota ja analysoida tilannearvion tapaamisista kertynyttä tietoa lapsesta ja lapsen tarpeista sekä välittää niitä vanhemmille ja lapselle. Tieto kootaan kirjalliseen muotoon, jotta se jäsentyy ja on helpommin välitettävissä ja käsiteltävissä kuin vain puhuttu tieto.

4.4.1 Kirjallinen yhteenvedo

Sosiaalityöntekijä kirjoittaa tilannearvion tapaamisten pohjalta lapselle ja vanhemmille suunnatun yhteenvedon. Yhteenvedo on tarkoitettu keskustelun pohjaksi yhteenvedotapaamiseen, jossa lapsen ja vanhempien kanssa yhdessä arvioidaan lapsen tilannetta ja lastensuojelun tarvetta. Yhteenvedon tarkoituksena on lisätä työskentelyn avoimuutta. Kirjallisessa muodossa oleva yhteenvedo on asiakirja, joka annetaan ja joka jää myös asiakkaalle itselleen. Näin toimien asiakkaan on mahdollista palata siinä oleviin asioihin. Yhteenvedo on myös jatkotyöskentelyn väline, kun laaditaan varsinainen huoltosuunnitelma muutostyön asiakkuutta varten.

Kirjallisen yhteenvedon tavoitteena on

- kirjata näkyviin asiakkuuden syy ja selvitystyön kulku
- koota yhteen asioita, joita on käyty läpi lasten ja vanhempien tapaamisissa
- nostaa esiin lapsen tarpeita sekä sosiaalityöntekijän huolia ja kysymyksiä niihin vastaamisesta
- tehdä ehdotuksia mahdollisesta jatkotyöskentelystä
- olla pohjana lapsen huoltosuunnitelmalle asiakkuuden jatkues-
sa

Työntekijöiden mielestä vanhemmat hyötyvät, kun saavat yhteenvedon kirjallisena ja saavat helpommin kokonaiskuvan, mistä lapsen kanssa on puhuttu. Yhteenvedon avulla voidaan vielä kerrata perheen kanssa prosessia

ja pohtia miten mahdollinen jatkotyöskentely etenee. Yhteenveto toimii tapaamisten kokoajana ja on konkreettinen apuväline asioiden puheeksi ottamisessa. Eräs vanhempi kommentoi yhteenvedon jälkeen ”tää on just hyvä, jotain konkreettista.”

"Kirjallinen yhteenveto on hyvä palaute vanhemmille."

"Kirjallinen yhteenveto on oivallinen tapa kertoa kaikille osapuolille, mitä lapselle kuuluu."

Yhteenvedon sisältö tarkentui kehittämistyön aikana ja yhteenvetoa varten syntyi eräänlainen perusrunko. Työntekijät kokivat, että yhteenvedon malli (liite 7) auttaa yhteenvedon laatimisessa. Työntekijät ovat pitäneet tärkeänä, että yhteenvetoon kirjoitetaan lastensuojelun tilanearvioon ryhtymisen syy. Se on tärkeää, koska lastensuojelua on kritisoitu asiakkuuden hämähämmästä eikä työntekijäkään aina ole ollut tietoinen asiakkuuden syistä (Heino 1997).

"Hyvä, kun kirjoitetaan myös tilannearvion syy ja miksi lasta on tavattu. On täytynyt selkeyttää työntekijän itse ennen tapaamista."

Sen lisäksi yhteenvedossa kuvataan selvittelytyön kulku, perheen voimavaroja, lapsen ja vanhempien kokemuksia sekä sosiaalityöntekijän esiinnostamia kysymyksiä ja ehdotuksia jatkosta. Yhteenvetoon kirjataan lapsen kertomia asioita, omia toiveita ja tarpeita. Lisäksi yhteenvetoon kirjataan vanhempien näkemyksiä lapsestaan. Yhteenvedon yhtenä tarkoituksena on välittää lapsen näkemys ja kokemus arjestaan vanhemmille. Myös lapsi saa mahdollisuuden positiiviseen palautteeseen ja kuulee vanhempien näkemyksiä itsestään. Sosiaalityöntekijän on kuitenkin harkittava miten ja millaisen tiedon välittää lapselle. Joskus on viisasta jättää kirjoittamatta vanhempien näkemyksiä yhteenvetoon, jos vanhemmat eivät pysty näkemään mitään hyvää lapsessaan. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on koota tapaamisten pohjalta nousseet kysymykset lapsen kokemuksista, lapsen tarpeisiin vastaamisesta ja huolta herättäneistä asioista.

Kirjallisessa yhteenvedossa työntekijän havainnointi tulee myös läpinäkyvämmäksi. Sosiaalityöntekijän tekemistä havainnoista ei välttämättä ole totuttu puhumaan avoimesti asiakkaiden kanssa, vaikka asiakastilanteissa tehdäänkin paljon erilaisia havaintoja. Työntekijät ovat olleet arkoja kirjaamaan havaintojaan ylös, saati kertomaan niistä asiakkaille.

”Tilannearvio rohkaisee kirjaamaan myös havaintoja.”

Kirjallisen yhteenvedon laatiminen on ammattitaitoa vaativaa ja dokumenttina uusi lastensuojelussa. Työntekijän täytyy tietää mitä asioita nostaa esiin ja miten niistä kirjoittaa. Työntekijän on myös pidettävä koko ajan mielessä, että kirjoittaa nimenomaan lasta ja koko perhettä varten. Teksti on erilaista, kuin jos se olisi suunnattu toisille viranomaisille. (ks. myös Kääriäinen 2003, 180.)

”Yhteenvedo on myös vallankäyttöä ja valtasuhde, joten mietittävä hyvin tarkkaan, että asia sanotaan avoimesti, rehellisesti, yksinkertaisesti ja rakentavasti. Ettei väärinkäsityksille jää sijaa.”

”Kehujen on oltava rehellisiä ja oikeaan osuvia jotta motivoisivat vanhempia vastuulliseen vanhemmuuteen.”

Yhtenä kehittämis ehdotuksena on tullut esiin lapsen oman, erillisen ja vielä konkreettisemmän yhteenvetomallin jatkotyöstäminen. Yhteenvedoon voisi jatkossa vaikkapa liittää kuvia lapsen valitsemista korteista tai lisätä tekstiin lisää kuvia pelkän kirjoitetun tekstin lisäksi.

Tilannearviotyöskentelyn kirjaaminen yhteenvedoon tuo työntekijöiden mielestä ryhtiä työhön ja tekee työskentelyä ja koko prosessia asiakkaille läpinäkyvämmäksi. Asiakkaat voivat vielä kotona rauhassa perehtyä tekstiin ja palata siihen tarvittaessa. Huonona puolena työntekijät kokivat, että yhteenvedon kirjoittaminen lisää kirjallisia töitä, joita koetaan olevan muutenkin jo liikaa. Myös asiakastietojärjestelmän teknisten puutteiden koettiin hankaloittavan dokumentointia. Nykyisellään asiakastietojärjes-

telmä koettiin kankeana ja tekstin ulkoasu asiakkaalle vaikeasti luettavana. (Pietilä 2005a, 28.) Suhtautuminen yhteenvedon kirjoittamisen työläyteen vaihteli sen mukaan kuinka paljon työntekijöillä oli siitä kokemusta. Kokemuksen kertymisen myötä kirjoittamiseen tuli rutiinia. Yhteenvetoa pidettiin myös niin hyvänä työvälineenä, että sen kirjoittaminen nähtiin vaivan arvoisena.

4.4.2 Yhteenvetotapaaminen ja jatkon suunnittelu

Yhteinen tapaaminen perheen kanssa lapsen ja vanhempien omien tapaamisten jälkeen on tärkeä osa tilannearvioprosessia. Yhteenvetotapaamisessa muodostetaan yhdessä perheen jäsenten kanssa arvio lapsen tarpeista ja tilanteesta sekä tarvitaanko lastensuojelun tukea tarpeisiin vastaamisessa. Yhteenvetotapaamisessa sovitaan jatketaanko työskentelyä vai lopetetaanko asiakkuus. Jos asiakkuus jatkuu, varsinaiset tavoitteet työskentelylle sovitaan suunnitelmatapaamisessa ja aloitetaan suunnitelmallisen muutostyö.

Yhteenvetotapaamisen tavoitteena on

- käydä lapsen ja vanhempien kanssa läpi kirjallinen yhteenvedo ja keskustella siinä esille nostetuista lapsen asioista
- nostaa esiin lapsen ja vanhempien voimavaroja
- välittää tietoa lapsen kokemuksista, tarpeista ja toiveista
- nostaa esiin lapsen tarpeita ja sosiaalityöntekijän havaitsemia huolia
- vastuuttaa vanhempia lapsen asioiden hoitamiseen
- yhteinen arviointi: sopia yhdessä asiakkuuden lopettamisesta tai jatkamisesta

Yhteenvetotapaaminen on tilanteena jännittävä sekä perheelle että sosiaalityöntekijälle. Lasta saattaa jännittää se, mitä ja miten hänen kertomaansa välitetään vanhemmille tai miten vanhemmat suhtautuvat lapsen kokemuksiin. Vanhempia jännittää mitä sosiaalityöntekijä on kirjoittanut yhteenvetoon, ja sosiaalityöntekijää taas saattaa jännittää sitä miten van-

hemmat reagoivat lapsen kokemuksiin ja työntekijän esittämiin kysymyksiin. Työntekijän on jo kirjoitusvaiheessa tarkkaan pohdittava miten asiat esitetään, ettei yhteenvedosta koituisi haittaa lapselle jälkikäteen. Koska yhteenvedo kirjoitetaan lapsen asioista ja suunnataan lapselle, osa työntekijöistä on kokenut hyväksi, että lapsi itse saa lukea tai hänelle luetaan yhteenvedo ennen tapaamista. Lapsi voi tehdä siihen tarvittavia korjauksia eikä yhteenvetotapaaminen jännitä lasta niin paljoa, kun hänellä on ollut mahdollisuus tutustua yhteenvedoon etukäteen.

”Jos lapsi saa lukea kirjallisen yhteenvedon ennen yhteenvetotapaamista, niin se parantaa vuorovaikutusta ja luottamusta lapsen ja työntekijän välillä.”

Vaikeiden asioiden puheeksi ottaminen helpottuu, kun huolen aiheet ja sosiaalityöntekijän mielessä olevat kysymykset kirjataan näkyviin. Vanhemmat saavat mahdollisuuden osallistua keskusteluun ja tuoda oman näkökulmansa asioihin. Yhteenvedon tulisikin olla aitoon dialogisuuteen haastava ja mahdollistaa vielä asiakkaiden mahdollisesti eriävien näkökulmien esiin tuleminen. Yhteenvedon pohjalta on selkeä keskustella lapsen tarpeista, niihin vastaamisesta ja suunnitella jatkotyöskentelyä.

”Kun on yhteenvetopaperiin kirjoittanut huolenaiheet, ei niiden puheeksi ottaminen tunnu enää niin vaikealta.”

”Yhteenvedo helpottaa vaikeiden asioiden käsittelemistä”

Työntekijöillä oli yhteenvetotapaamisista pääasiassa myönteisiä kokemuksia. Myös vanhemmat ja lapset pitivät tapaamisista tärkeänä. Lapsen kannalta nähtiin arvokkaana, että lapsi saa kuulla mitä yhteenvedoon on kirjoitettu ja miten hänen asioistaan keskustellaan yhdessä vanhempien kanssa.

Eräs työntekijä kirjoitti yhteenvetotilanteesta, joka oli jännittänyt häntä. Sosiaalityöntekijä oli ennen tilanearviota tavannut äitiä ja oli tutustunut lapseen perheleirillä. Tilanearviossa työntekijä kuitenkin tutustui omasta mielestään vielä paremmin lapseen. Työntekijälle jäi tapaamisten

perusteella huoli äidin ja tytön yhdessäolosta ja erityisesti siitä, että äiti ei pystynyt huomiomaan lapsensa tarpeita, vaan yhdessä oleminen tapahtui äidin ehdoilla. Työntekijä kirjoitti ”jännittäneensä suunnattomasti” asian puheeksi ottamista, koska pelkäsi vuosien varrella tutuksi käyneen äidin reaktiota. Tilanne päättyi sekä lapsen että työntekijän kannalta hyvin. Äiti pystyi vastaanottamaan lapsen toiveen ja kykeni tunnustamaan lapselle, että ei ollut riittävästi ottanut huomioon lapsen tarpeita. Työntekijä koki yhteenvetotapaamisessa äidin ja lapsen välille syntyneen yhteyden tärkeänä onnistumisen kokemuksena, joka jäi mieleen ja antoi kokemuksen lapsikeskeisen työn tärkeydestä: ”kyllä siinä tilanteessa lastensuojelutyö tuntui niin mielekkäältä kuin olla voi.” Tapaamisessa toteutui lastensuojelutyön yksi tavoite; se että vanhempi näkisi lapsen ja lapsen tarpeet.

Yhdessä työntekijän kirjoittamassa esimerkissä nuori oli etukäteen kertonut työntekijälle pelkäävänsä yhteenvetotapaamista, koska pelkäsi vanhempien riitelevän tapaamisessa tai keskittyvän pelkästään raha-asioista puhumiseen. Työntekijä välitti vanhemmille nuoren toiveen siitä, että tapaamisessa keskityttäisiin nuoreen ja nuoren asioihin. Lopulta itse tapaaminen sujui onnistuneesti, koska vanhemmat pystyivät huomioimaan nuoren toiveen ja keskittyivät lapsensa asioihin.

Yhteenvetotapaamisiin on liittynyt myös pettymyksiä, erityisesti silloin kun vanhemmat eivät olleet pystyneet vastaanottamaan huolta tai kuulemaan lapsen kokemusta. Tilanne on ollut pettymys sekä lapselle että työntekijälle. Lapsi on saattanut pettyä, kun vanhemmat eivät ole tulleetkaan paikalle jolloin lapsi on joutunut odottamaan pettyneenä vanhempiaan. Joskus vanhemmat eivät ole pystyneet keskittymään lapseen ja vastaanottamaan lapsen kokemusta, vaan vieneet koko ajan itselleen.

”Joskus vanhemmat ovat vieneet koko yhteenvetotapaamisen omille asioilleen. Silloin lapsi on sivussa, melkein kuin poissa.”

”Surullista, jos aikuinen ei halua tai pysty kuulemaan lapsen viestiä. Silloin täytyy luottaa siihen, että jo sillä, että otin lapsen todesta ja vakavasti olisi lapselle merkityksellistä. Lapselle tulee ainakin kokemus, että häntä kuultiin ja arvostettiin.”

Aina vanhemmat eivät ole tuoneet lasta mukaan yhteenvetotapaamiseen, jolloin lapsi ei ole saanut olla mukana koko prosessissa. Jos lapsen tapaamiset jäävät vain irrallisiksi eikä lapsi ole mukana alusta loppuun, lapsen osallisuutta ei voida varmistaa ja lapsen kohdalla prosessi voi jäädä kesken. Työntekijän päälimmäiseksi tunteeksi jää silloin pettymys eikä työntekijä voi olla varma siitä käyvätkö vanhemmat lapsen kanssa läpi yhteenvedon, vaikka työntekijä niin toivoisikin. Mikäli työntekijälle jää tunne, että prosessi jää lapsen näkökulmasta kesken, on hänen mahdollista järjestää uusi tapaaminen lapsen ja vanhempien kanssa.

Tilannearvion yhteenvedon jälkeen työskentely joko päättyy tai jatkuu suunnitelmatapaamisella. Kirjallista yhteenvetoa hyödynnetään suunnitelmaa laadittaessa. Työn painopiste saattaa yhteenvetotapaamisen jälkeen siirtyä vanhempien kanssa tehtävään muutostyöhön. Lasta ei kuitenkaan saisi unohtaa tilannearvion jälkeen.

5 ASIAKASTARINOITA

Villen, Paulan sekä Eeron ja Elisan tarinat ovat asiakaskuvauksia lapsikeskeisistä tilannearvioprosesseista. Tapauskuvaukset pohjautuvat todellisiin asiakastilanteisiin, mutta niitä on muutettu siten, että asiakkaita ei voi tunnistaa. Asiakastarinoiden tarkoituksena on kuvata mahdollisimman konkreettisesti miten lastensuojelun sosiaalityöntekijä työskentelee lasten ja heidän vanhempiensa kanssa, kun hän tekee lapsikeskeisen tilannearvion. Asiakastarinoiden fokus on erityisesti lapsikeskeisessä työskentelyssä. Tarinoihin ei ole kirjattu sosiaalityöntekijän muuta työskentelyä, kuten esimerkiksi mahdollisia puheluita yhteistyökumppaneiden kanssa.

Villen tilannearviossa¹⁹ työskentely etenee suunnitellusti prosessimallin mukaisesti. Kaikki perheen jäsenet suostuvat lapsikeskeiseen työskentelyyn, vaikka ovat alussa epäluuloisia lastensuojelua kohtaan. Villen tilannearvion tapaamisissa nousee esiin monia tärkeitä teemoja, jotka tarvitsevat jatkotyöstämistä.

Paulan tarina on kuvaus päiväkotikäisen lapsen kanssa työskentelystä. Paulan tilannearviossa tulee esiin lapsen oma halukkuus puhua vaikeista asioista. Samalla lapsi varmistaa haluavatkko ja kestävätkö aikuiset kuulla, mitä hänellä on sanottavanaan. Paulan valmius puhumiseen ja kyky sanoittaa väkivaltakokemuksiaan yllättää sosiaalityöntekijät. Työntekijät joutuvat käyttämään luovuuttaan työskennellessään Paulan kanssa, koska Paula ei jaksanut pitkään keskittyä yhteen asiaan kerrallaan. Paulan kanssa työskennellessään työntekijät joutuvat kohtaamaan monenlaisia tunteita ja omaa keinottomuuttaan.

Elinan ja Eeron tarina on esimerkki tilannearviosta, jossa asiakkuus ei jatku tilannearvion jälkeen. Perheeseen liittyvää huolta ei saada kokonaan poistettua, mutta työntekijät lopettavat asiakkuuden, koska luottavat perheen omiin voimavaroihin työstää esiin nostettuja asioita. Mikäli työntekijät

¹⁹ Villen tarina on julkaistu myös SOSWEBissä (<http://www.valt.helsinki.fi/yhpo/sos-web>)

erehtyvät tässä arviossaan, asiakkuus tulee uudelleen vireille. Tilannearvion tapaamiset toimivat merkittävänä interventiona perheeseen. Myös perheen jäsenet itse kokevat tapaamiset mielekkäinä.

5.1 Ville

Lastensuojeluilmoitus ja ilmoituksen kiireellisyyden arviointi

Olin lastensuojelun päivystävä sosiaalityöntekijä ja sain puhelun nimettömältä henkilöltä, joka halusi kertoa huolensa 10-vuotiaasta Villestä. Soittaja kertoi asuvansa samassa talossa Villen perheen kanssa ja soittaja oli jo pitkään miettinyt yhteydenottoaan lastensuojeluun. Naapuri kertoi olevansa huolissaan Villen vanhempien alkoholinkäytöstä ja riidoista. Välillä riidat ovat kovaäänisiä ja ääni kantautuu rappukäytävään. Naapuri arveli myös, että Ville joutuu olemaan paljon iltoja yksin kotona.

Puhelun jälkeen kirjasin lastensuojeluilmoituksen asiakastietojärjestelmään muistiinpanoihin ja tarkistin samalla onko Villestä tehty aiempia ilmoituksia tai muistiinpanoja. Samalla katsoin keitä muita Villen perheeseen kuuluu.

Sosiaalityöntekijän kysymykset ilmoituksen vastaanottamisen jälkeen:

Kuinka suuri huoli lapsesta on?

Onko ilmoitus kiireellinen? Vaatiiko välitöntä puuttumista? Ehtiikö ilmoituksen käsitellä seuraavassa tiimikokouksessa/jakopalaverissa, jossa sovitaan lapsen vastuusosiaalityöntekijä ja työpari?

Onko lapsesta tehty muista lastensuojeluilmoituksia? Onko perheen kanssa työskennelty aikaisemmin?

Ilmoituksen käsittely viikkokokouksessa ja työparista sopiminen

Viikkokokouksessa kerroin muille tiimimme sosiaalityöntekijöille Villestä tulleesta lastensuojeluilmoituksesta. Keskustelimme ilmoituksesta ja pää-

dyimme, että on tarpeen tehdä lastensuojelun tilannearvio, jotta voisimme arvioida Villen arkea, mitä apua ja tukea Ville mahdollisesti tarvitsisi.

Sosiaalipalvelutoimistossamme on työkäytäntönä, että tilannearvio tehdään aina parityönä. Sovimme, että Elina tulee työpariksi selvittämään Villen arkea. Itse lupauduin olemaan Villen vastuusosiaalityöntekijä ja tehtäväkseni tuli ottaa yhteyttä perheeseen ja kutsua heidät tapaamiseen.

Yhteys perheeseen

Sovimme Elinan kanssa, että laitamme vanhemmille kirjeen, jossa kerromme naapurin tekemästä lastensuojeluilmoituksesta ja pyydämme koko perhettä alkutapaamiseen ja tilanteen selvittelyyn. Kirjeen liitteenä laitan myös Villelle osoitetun oman kutsun.

Alkutapaaminen

Ennen tapaamista kertaamme vielä Elinan kanssa ilmoituksen sisällön, suunnittelemme tapaamisen kulkua ja sovimme keskinäisestä työnjaostamme.

Ville tuli tapaamiseen vanhempiensa kanssa ja he olivatkin hyvissä ajoin paikalla. Kaikkia tuntui jännittävän. Koko perhe istuutui pöydän ääreen. Sanoin Villelle, että hän voi halutessaan siirtyä myös lattialle leikkimään, jos pöydän ääressä istuminen alkaa väsyttää. Esittäydyimme ja kerroimme Villelle ja hänen vanhemmilleen keitä olemme. Kerroin, että olemme Elinan kanssa molemmat lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä ja tapaamme monia lapsia ja heidän perheitään. Tarkensimme vielä, että tehtävänämme on miettiä tarvitseeko lapsi apua ja miten häntä voisi parhaiten auttaa. Haluamme kuulla mitä Villelle kuuluu. Elina kysyi vanhemmilta, onko kirjeestä puhuttu kotona etukäteen. Villen äiti sanoi, että he tulivat laittamamme kirjeen vuoksi. Äidin mukaan naapuri oli tehnyt perättömän lastensuojeluilmoituksen ja heidän mielestään on yhtä ajan haaskausta käyttää aikaa heidän perheensä asioihin. Villen isä oli hiljaa ja osoitti eleillään olevansa samaa mieltä Villen äidin kanssa. Elina kertoi vielä, että olemme saaneet samassa talossa olleelta naapurilta puhelun ja sen mukaan huoli liittyy vanhempien riitoihin ja alkoholinkäyttöön sekä siihen, että Ville on pal-

jon iltoja yksin kotona. Vanhemmat vaikuttivat epäluuloisilta ja osoittivat haluttomuutensa asioida lastensuojelussa.

Kerroimme perheelle miten yleensä toimimme saatuaamme lastensuojeluilmoituksen. Esittelimme perheelle tilannearvioprosessin kulun ja kerroimme, että haluamme tutustua Villeen ja kuulla Villen omia ajatuksia ja kokemuksia arjestaan. Siksi yleensä tapaamme lasta myös muutaman kerran yksinään. Lisäksi tapaamme myös vanhempia. Tapaamisten pohjalta kirjoitamme kirjallisen yhteenvedon, jonka käymme kaikkien kanssa yhdessä läpi yhteenvetotapaamisessa. Silloin arvioimme vielä tilannetta uudelleen.

Sanoimme myös ääneen, että tuleminen sosiaalipalvelutoimistoon saattaa jännittää ja lastensuojelu saattaa herättää monenlaisia mielikuvia. Kysyin jännittikö heitä tulla tapaamiseen ja äiti sanoi kyllä jännittäneensä kovastikin. Juttelimme vielä lastensuojeluun liittyvistä ennakkoluuloista ja kerroimme, että periaatteenamme on toimia lasta kunnioittaen ja mahdollisimman läpinäkyvästi ja avoimesti.

Halusimme kuulla mitä vanhemmat ajattelevat Villen elämästä ja ovatko he jostakin huolissaan. Pyysin vanhempia arvioimaan asteikolla nollasta kymppiin mitä Villelle kuuluu. Äiti arveli, että Villelle kuuluu aika hyvää. Äidin mukaan Ville käy mielellään koulua ja Villellä on pihalla kavereita, joiden kanssa viihtyy ulkona. Myös isän mielestä Villelle kuuluu aika hyvää. Isä oli kuitenkin jonkin verran huolissaan siitä, että kouluaamut ovat välillä aika takkuisia Villen kanssa. Äiti sanoi, että kyllähän heillä välillä riidelläänkin, mutta ei se näytä Villeä mitenkään haittaavan.

Ville istui hiljaa ja kuunteli. Kun kysyimme Villeltä minkä numeron hän itse antaisi, niin Ville sanoi vaisusti, että yhdeksikön. Muuten Ville ei halunnut kommentoida ja niinpä päätimme, ettemme painosta Villää puhumaan, koska tilanne tuntui jännittävän häntä kovasti. Sanoin Villelle, että hänen ei tarvitse puhua mitään sellaista mitä ei halua.

Kun tässä vaiheessa tapaamista kysyimme, mitä vanhemmat ajattelevat Villen omista tapaamisista, he eivät olleet enää niin epäileviä ja suostuivat tapaamisiin. Ehdotimme, että tapaisimme Villeä kolme kertaa ja vanhempia ainakin kerran. Elina mainitsi, että voimme tavata vanhempia yhdessä tai erikseen ihan miten he itse haluavat. Äiti toivoi omaa erillistä aikaa. Elina kysyi vielä Villeltä, mitä mieltä hän olisi ihan omista tapaamisista. Ville vastasi

myöntävästi eikä hänellä tuntunut olevan mitään ajatusta vastaan. Sovimme yhdessä, että Ville kirjataan lastensuojelun asiakkaaksi tilannearvioprosessin ajaksi. Asiakkuus lopetetaan yhteenvetotapaamisen jälkeen, mikäli työskentelyä ei sen jälkeen ole enää tarvetta jatkaa. Kerroimme perheelle, että tapaamisista kirjoitetaan myös muistiinpanot asiakastietojärjestelmään ja kaikilla on oikeus saada halutessaan muistiinpanot itselleen.

Sovimme vielä seuraavan tapaamisajan sekä Villelle että vanhemmille. Sovimme myös, että yksi Villen omista tapaamisista on heidän kotonaan ja muuten tapaamiset ovat sosiaalipalvelutoimiston lastenhuoneessa.

Sosiaalityöntekijän kysymykset alkutapaamisessa:

Miten lapsi huomioidaan tapaamisessa, että lapsi ei jää vain sivusta-seuraajaksi?

Miten kertoa lapselle ymmärrettävällä tavalla syy miksi tilannearvio tehdään ja miksi lasta halutaan tavata?

Tarvitaanko tarkempaa selvittelyä?

Miten perhe motivoidaan yhteiseen työskentelyyn?

Kuinka monta lapsen omaa tapaamista ehdotetaan?

Tavataanko vanhemmat yhdessä vai erikseen?

Lapsen tapaamiset

Ensimmäinen Villen tapaaminen

Ensimmäiseen tapaamiseen äiti toi Villen. Äiti jäi käytävään odottelemaan Villeä ja Ville tuli iloisella tuulella lastenhuoneeseen. Olimme varanneet Villelle mehua ja keksejä ja samalla juttelimme millainen koulupäivä Villellä oli ollut. Tänään oli ollut erityisen kiva päivä, kun oli ollut liikuntaa, josta Ville pitää.

Kertasimme vielä keitä me työntekijät olemme ja miksi haluamme tavata Villeä. Muistutimme, että kirjoitamme näistä tapaamisista sellaisen yhteenvedon, jonka käymme yhdessä läpi Villen ja vanhempien kanssa.

Valitsimme tämän tapaamisen teemaksi kotiasiat. Se sopi myös Villelle. Piirsimme tyhjälle paperille asteikon nollasta kymppiin ja pyysimme Villeä antamaan arvosanan kotona ololle. Elina tarkensi vielä, että nolla tarkoitti oikein kurjaa ja kymppi huippuhyvää. Ville oivalsi asteikon idean nopeasti ja antoi numeroksi seiskan. Villestä kotona on mukavaa, kun äiti ei ole vihainen ja katsoo joskus Villen kanssa telkkaria. Mukavaa on myös se, kun saa olla omassa huoneessa ihan rauhassa. Ikäviksi asioiksi Ville sanoi sen, kun vanhemmat riitelevät. Riidat ovat Villen mielestä pelottavia. Joskus Ville menee vanhempien riitojen väliin ja yrittää saada riidat loppumaan. Joskus Ville taas menee omaan huoneeseen ja pistää oven kiinni. Ikävää kotona on myös se, kun vanhemmat juovat aikuisten juomia. Silloin vanhemmat käyttäytyvät kummallisesti ja saattavat jättää Villen yksin kotiin. Ville toivoi, että vanhemmat eivät joisi enää ikinä.

Asteikon jälkeen teimme vielä läheiskartan eläinhahmoilla. Ville halusi laittaa hänelle tärkeiksi ihmisiksi äidin ja isän. Äiti on Villestä kuin orava, koska äiti on niin nopea. Isä muistuttaa taas norsua, kun isä on niin iso. Villen paras kaveri on Jesse. Joskus Ville leikkii samassa talossa asuvan Jaanan kanssa. Ville halusi kertoa myös Vikke-kissasta, joka on tärkeä ja rakas Villelle. Ville mainitsi, että hän kertoo kivoista asioista äidille ja kurjista asioista hän ei kerro kellekään.

Tapaamisen lopussa pelasimme Villen kanssa vielä yhden erän Kimbleä. Ville voitti ja lähti tyytyväisenä kotiin.

Työskentely Villen ensimmäisessä tapaamisessa

Aloitus: päivän kuulumiset
tapaamisen tavoitteen selkiyttäminen lapselle
prosessin kertaaminen lapsen kanssa

Teema: koti ja läheiset

Menetelmät: kotiateikko
läheiskartta eläinhahmoilla

Tapaamisen lopetus: pelaaminen

Toinen Villen oma tapaaminen

Seuraavaan tapaamiseen Ville tuli yksin. Ville heitti repun lattialle ja istuutui tottuneesti pöytään. Kertasimme Elinan kanssa mitä olimme edellisessä tapaamisessa jutelleet ja sanoimme, että tänään juttelisimme lisää Villen tavallisesta päivästä. Pyysimme Villeä piirtämään paperille kellotaulun ja Ville tarttui nopeasti värikyniin ja ryhtyi puuhaan.

Ville kertoi, että hän herää aamuisin joko omaan herätyskelloon tai äiti herättää hänet. Sen jälkeen Ville pukee itse ja hakee jääkaapista jotakin aamupalaa. Jos jääkaapissa ei ole ruokaa, niin silloin Ville ei syö mitään. Kouluun Ville sanoi lähtevänsä itse.

Koulun jälkeen Ville sanoi menevänsä yleensä ensin kaverin luo ja syö välillä välipalaa. Ainakin silloin, jos tulee suoraan koulusta kotiin. Usein Ville lähtee saman tien ulos ja keksii kavereiden kanssa jäyniä. Ville tykkää säilytellä ihmisiä tai pilailla heidän kustannuksellaan.

Kotona Ville pelaa ”pleikkaa” ja leikkii Vikke-kissan kanssa. Iltaruuan tekee yleensä äiti ja Ville syö, jos on nälkä. Läksyt Ville kertoi tekevänsä yleensä ruuan jälkeen ja sen jälkeen hän katselee televisiota. Villestä on mukavaa, jos äiti ja isä katsovat hänen kanssaan televisiota illalla. Iltapeustusta Ville sanoi huolehtivansa itse, mutta ei aina pese hampaita.

Ville kertoi, että hän nukkuu öisin huonosti ja näkee usein painajaisia. Niistä hän ei ole uskaltanut kertoa kellekään. Jos oikein pelottaa, niin Ville voi mennä äidin ja isän makuuhuoneeseen. Aina vanhemmat eivät kuitenkaan ole silloin kotona, kun Ville menee nukkumaan. Villestä on kuitenkin mukavaa, kun Vikke-kissa nukkuu samassa sängyssä hänen kanssaan.

Kun olimme käyneet päivän kelloa Villen kanssa, kysyimme mitä hän vielä haluaisi tehdä tapaamisen lopuksi. Ville huomasi hyllyssä muovailuvahaa ja halusi tehdä muovailuvahasta ison hirviön. Tunti oli mennyt niin nopeasti, että jouduimme aika pian sanomaan Villelle, että lopetamme tällä kertaa ja tapaamme kahden viikon päästä uudestaan.

Työskentely Villen toisessa tapaamisessa

Aloitus: päivän kuulumiset
edellisen tapaamisen lyhyt kertaus
tapaamisen tavoitteen selkiyttäminen lapselle

Teema: arjen ajankäyttö
perushoiva ja huolenpito

Menetelmät: päivän kello

Tapaamisen lopetus: muovailuvahalla muovaileminen

Kolmas Villen tapaaminen

Kolmas Villen tapaaminen oli Villen kotona. Ville esitteli omaa huonettaan Elinalle ja minulle. Vikke-kissakin tuli heti tervehtimään ja halusi rapsutuksia.

Piirsimme paperille jälleen asteikon. Nyt pyysimme Villeä antamaan arvosanan koulussa ololle. Ville rengasti asteikosta kahdeksikon. Mukavia aineita Villen mielestä ovat liikunta, lukeminen ja käsityöt. Opettaja on myös ihan mukava ja Villen paras kaveri Jesse on samalla luokalla. Villen mielestä kurjaa koulussa on, kun häntä kiusataan. Ville on kertonut kiusaamisesta opettajalle, mutta ei vanhemmille. Villen mukaan kiusaaminen on jatkunut, vaikka opettaja oli puhunut kiusaajien kanssa.

Tällä kertaa olimme varanneet mukaamme myös Vahvuuskortit. Otimme ne esiin ja pyysimme Villeä valitsemaan kortteja, jotka sopivat häneen ja myös niitä kortteja, jotka eivät yhtään sovi. Ville kuvaili itseään korttien avulla rohkeaksi, koska uskaltaa kokeilla uusia asioita. Ville sanoi, että häneen ei voi oikein luottaa, koska hän huijaa aika paljon. Ville sanoi myös, että välillä hän pelkää. Ville ei kuitenkaan uskalla kertoa peloista kellekään. Villen mielestä hän on aika tyhmä, kun ei osaa kaikkia tehtäviä koulussa.

Kortit olivat Villen mielestä mielenkiintoisia ja niiden avulla oli mukava jutella millaisena poikana Ville itsensä näkee. Ville halusi vielä, että pelaisimme yhdessä Afrikan tähteä ja äitikin tuli peliin mukaan.

Kerroimme Villelle, että seuraavan kerran tapaamme yhdessä koko perheen kanssa. Sitä ennen tapaamme vielä molempia vanhempia erikseen. Lupasimme kirjoittaa tapaamisista yhteenvedon ja sanoimme Villelle, että hän voisi tulla lukemaan sen etukäteen jos haluaisi. Kysyimme vielä oliko tapaamisissa puhuttu jotakin sellaista mitä Ville ei haluaisi kirjoitettavan yhteenvedoon ja kerrottavan vanhemmille. Villelle ei tullut mitään sellaista mieleen. Ville sanoi haluavansa lukea yhteenvedon etukäteen ja niin sovimme seuraavan tapaamisajan.

Työskentely Villen kolmannessa tapaamisessa (kotikäynti)

Aloitus: päivän kuulumiset
edellisen tapaamisen lyhyt kertaus
tapaamisen tavoitteen selkiyttäminen lapselle

Teema: koulu
minä ja mun elämä

Menetelmät: asteikko
Vahvuuskortit

Tapaamisen lopetus: prosessin kertaus
seuraavaan tapaamiseen valmistautuminen

Sosiaalityöntekijän kysymyksiä lapsen tapaamisiin liittyen:

Mitä teemoja tämän lapsen kanssa käsitellään ja millä tavoin?
Miten toimia siten, että tapaaminen on lapselle miellyttävä ja turvallinen kokemus?
Uskallanko kysyä rohkeasti vaikeistakin asioista?
Annanko lapselle luvan ilmaista tunteitaan?
Annanko lapsen itse kertoa omista valinnoista enkä tulkitse niitä tai johdattele lasta?
Mitä lapsen kertoma minussa itsessäni herättää?

Vanhempien tapaaminen

Erityisesti äidin toiveesta järjestimme molemmille vanhemmille omat erilliset tapaamisajat. Villen äiti tuli omaan tapaamiseen kiireisenä. Annoimme äidille tehtäväksi vielä asteikon avulla miettiä, mitkä asiat Villellä ovat hyvin ja mistä asioista äiti on huolissaan. Äiti puhui avoimesti omasta keinottomuudestaan vanhempana. Äiti sanoi kaiken energian menneen parisuhteen ongelmiin ja Ville oli jäänyt syrjään. Asteikon jälkeen pyysimme äitiä kuvailemaan Villeä adjektiivitehtävän avulla. Äiti ympäröi Villeä kuvaavat sanat kiltti, mukava, omatoiminen, ystävällinen ja laiska. Äiti löysi Villestä paljon hyviä puolia.

Isä ei tullut hänelle varatulle ajalle. Lähetimme Elinan kanssa hänelle uuden ajan, johon hän sitten tuli. Isä kertoi unohtaneensa edellisen ajan. Sovimme isän kanssa, että käymme tapaamisessa läpi Villen asioita eikä hänellä ollut mitään sitä vastaan. Teimme isän kanssa saman asteikko- ja adjektiivitehtävän kuin Villen äidinkin kanssa. Isä oli harvapuheinen eikä kotonakaan juuri puhu asioista Villen kanssa. Siksi isän oli vaikea kertoa Villen asioista, kun ei niistä oikein mitään tiedä. Isä innostui kuitenkin kuvailemaan Villen kanssa tekemiään yhteisiä mökkireissuja ja sanoi Villen olevan samanlainen poika, kuin hänkin oli ollut pienenä. Itse asiassa hän on ylpeä pojastaan, vaikka välit eivät kovin läheiset olekaan.

Työskentely vanhempien tapaamisissa

Teema: Mitä lapselle kuuluu?
vanhemmuus
Millaisen vanhemmat näkevät lapsen?

Menetelmät: asteikko
adjektiivitehtävä

Sosiaalityöntekijän kysymyksiä vanhempien tapaamisessa:

Miten saada keskustelun pääpaino pysymään lapsessa?

Miten saada vanhempien katse kohti lasta ja lapsen tarpeita, kun vanhempien omat ongelmat saattavat viedä paljon energiaa?

Miten vastaanotan ja kestäen vanhempien tunteita?

Kirjallinen yhteenveto

Kun tilanearvioon liittyvät Villen omat ja vanhempien tapaamiset olivat ohitse, keskustelimme Elinan kanssa asioista, joita haluamme ottaa esille perheelle annettavassa kirjallisessa yhteenvedossa.

Ensiksi listasimme asioita, joista halusimme Villeä kehua. Meidän molempien mielestä Ville ansaitsi kehuja siitä, että tuli joka tapaamiseen sovitusti ja ajallaan. Villellä oli myös taito puhua ja ilmaista omia kokemuksiaan, ajatuksiaan ja tunteitaan. Halusimme kehua Villeä siitä, että hän ajattelee paljon asioita ja uskalsi kertoa myös kurjista ja häntä harmittavista asioista. Ville on muutenkin tosi mukava poika ja hoitaa koulunsa todella hienosti.

Seuraavaksi listasimme asioita, joita haluaisimme sanoa vanhemmille. Meistä molemmista oli hienoa, että alun varauksellisuuden jälkeen molemmat vanhemmat kannustivat Villeä käymään omissa tapaamisissa ja antoivat Villelle luvan puhua kokemuksistaan. Molemmat vanhemmat olivat yhteistyöhaluisia ja -kykyisiä ja halusivat Villen parasta.

Kirjasimme yhteenvetoon myös tehtyjen asteikkojen ja muistiinpanojen pohjalta Villen omia kokemuksia kotiasioista, hänelle tärkeistä ihmisistä, koulusta, käsityksestä itsestään ja peloistaan.

Kirjallisen yhteenvedon ehkä vaativin kohta oli miettiä miten nostaa esille niitä kysymyksiä, joita tapaamiset meissä sosiaalityöntekijöissä herättivät. Kirjasimme asiat kysymysten muotoon, jotta saisimme aikaan yhteistä keskustelua. Aiempien kokemustemme pohjalta olimme huomanneet, miten suuri merkitys on sillä, miten asiat esitetään. On tärkeää, että kaikki osapuolet ovat mukana arviota tekemässä ja saavat esittää omat näkemyksensä.

Seuraavista asioista halusimme keskustella Villen ja hänen vanhempiansa kanssa:

Huolenpito

Ville tarvitsee vielä paljon perushuolenpitoa ruuan, puhtauden ja vaatetuk-sen suhteen. Kantaako Ville liian paljon vastuuta itsestään? Miten vanhemmat huolehtivat siitä, että Villen perustarpeet tulevat huomioiduksi?

Meistä näyttää siltä, että Ville on paljon ilman vanhempien seuraa. Mitä mieltä vanhemmat ovat siitä? Miten vanhemmat huolehtivat siitä, että Ville saa riittävästi vanhempien aikaa? Miten vanhemmat huolehtivat siitä, että Villen ei tarvitse olla yksin iltoja kotona?

Alkoholinkäyttö

Ville toivoo, että vanhemmat eivät joisi. Miten vanhemmat aikovat vastata tähän Villen toiveeseen?

Riidat

Ville koki vanhempien riidat kurjiksi ja toivoi, että riidat loppuisivat. Miten vanhemmat huolehtivat siitä, että Ville ei joudu jatkossa näkemään vanhempien riitoja? Entä miten vältetään, että Ville ei joudu jatkossa olemaan osallisena riidoissa?

Vapaa-aika

Villen vapaa-aika kavereiden kanssa on vauhdikasta. Tietävätkö vanhemmat mitä Ville tekee iltaisin ja viikonloppuisin? Miten voisi estää sen että, Villen ei tulisi tehtyä hölmöyksiä kavereiden mukana? Olisiko joku harrastus hyvä? Mikä voisi olla sopivan haastava ja jännitystä tuova harrastus?

Tunteiden ilmaisu

Mitä tunteita Ville ilmaisee kotona? Miten Ville näyttää pelkonsa tai kiukkunsa? Huomaavatko vanhemmat, kun Villeä harmittaa tai pelottaa? Ottavatko vanhemmat Villen tunteita vastaan? Miten vanhemmat ilmaisevat rakkautta ja välittämistä Villelle?

Koulunkäynti

Villää kiusataan koulussa ja se on hänestä ikävää. Tietävätkö vanhemmat Villen kiusaamisesta? Mitä vanhemmat voisivat tehdä, että kiusaaminen loppuisi?

Päädymme Elinan kanssa ehdottamaan, että Villen lastensuojelun asiakkuus jatkuu. Kirjasimme yhteenvetoon ehdotuksen, että tapaamme vielä suunnitelmantekotapaamisen merkeissä. Silloin miettisimme konkreettiset tavoitteet muutostyöskentelylle.

Sosiaalityöntekijän kysymyksiä yhteenvetoa laadittaessa:

Miten kirjoittaa yhteenveto siten, että se sisältää tarvittavat asiat?

Miten kirjoittaa yhteenveto lapselle, lapselle ymmärrettävällä kielellä?

Mitkä ovat ne asiat mitä lapsen kertomasta poimin yhteenvetoon?

Miten muotoilla asiat siten, että lapsen kertomasta ei koidu haittaa lapselle?

Mitkä ovat huolenaiheet? Miten nostaa ne esiin?

Miten kysymykset esitetään siten, että ne haastavat vanhemmat aitoon dialogiin?

Mitä ehdotetaan jatkossa? Jatketaanko lastensuojelun asiakkuutta?

Mitä palveluja perheelle voidaan tarjota? Jatketaanko lapsen ja/tai vanhempien tapaamisia?

Yhteenvetotapaaminen

Pidimme yhteenvetotapaamisen suunnitellusti lastenhuoneessa. Ennen varsinaisen tapaamisen alkua annoimme Villelle mahdollisuuden lukea kirjoittamamme yhteenvedon vanhempien odottaessa käytävällä. Vilestä paperi oli ihan ”ok” eikä hän halunnut tehdä siihen muutoksia. Kutsuimme vanhemmat sisään ja aloitimme tapaamisen tarjoamalla Villelle mehua ja me aikuiset joimme kahvia. Annoimme yhteenvedon vanhemmille ja he alkoivat heti lukea sitä. Päätimme antaa vanhemmille mahdollisuuden lukea

se rauhassa. Ville siirtyi lattialle parkkitalon ja autojen pariin. Siirryin Villen seuraksi lattialle ja Elina jäi pöydän ääreen Villen vanhempien kanssa.

Minä kävin Villen kanssa läpi yhteenvedon pääasioita ja Elina keskusteli samanaikaisesti vanhempien kanssa. Kertasimme miksi Ville alun perin tuli tilannearvioon, kuinka monta tapaamista oli ja mitä tapaamisissa tehtiin. Kun kehuimme Villeä, hän kuunteli hyvin tarkkaan jokaisen sanan. Samalla kerroimme Villelle mitä hyvää hänen vanhempansa olivat hänestä kertoneet.

Ville leikki autoilla ja kuunteli samalla. Äiti kertoi Villen puhuneen jostain korteista ja tehtävistä tapaamisten jälkeen ja niinpä esittelimme vanhemmille erilaisia kortteja ja tehtäviä, joita olimme Villen kanssa tehneet.

Keskustelimme myös niistä kysymyksistä, joita olimme kirjanneet yhteenvedtoon. Äiti oli yllättynyt, että Ville oli miettinyt niin paljon asioita ja Ville koki vanhempien riidat ja juomisen niin kurjiksi. Äiti ei ollut myöskään tiennyt, että Ville valvoo öisin ja pelkää. Isä taas ihmetteli, että Ville ei ollut koskaan puhunut hänelle, että häntä kiusataan koulussa.

Tässä vaiheessa nousimme Villen kanssa lattialta ja teimme yhteisen koonnin meidän lattialla olleiden keskustelusta ja Elina kertasi vielä mitä he olivat pöydän ääressä jutelleet.

Aika ei riittänyt tarkempaan kysymysten pohdintaan, mutta sovimme, että vanhemmat miettivät kysymyksiä vielä kotona ja jatkamme niistä keskustelua seuraavassa tapaamisessa. Silloin laatisimme yhdessä suunnitelman, johon kirjaisimme mitä muutosta tavoitellaan, mitä asioita lähdetään ensiksi työstämään, mitä kukin tekee muutoksen aikaansaamiseksi ja millaista apua vanhemmat tarvitsevat muutoksen toteuttamisessa. Vanhemmille annoimme kotitehtäväksi valita kysymyksistä kolme teema-aluetta, joita työstäisimme jatkossa. Sovimme, että Villen asiakkuus jatkuu ja tapaamme Villeä jatkossakin. Lupasimme laittaa Villelle oman kirjeen seuraavasta tapaamisesta.

Lopussa kehuimme vielä Villeä rohkeudesta kertoa omista tunteistaan ja kokemuksistaan. Ville sai valita vielä mieleisensä tarran muistoksi ja samassa Ville olikin jo lähtenyt huoneesta, koska kaverit odottivat pihalla.

Sosiaalityöntekijän kysymyksiä yhteenvetotapaamisessa:

Miten tapaaminen pysyy lapsikeskeisenä?

Miten huomioon, että tapaaminen on turvallinen lapselle?

Miten varmistan, että lapsen kertomasta ei koidu haittaa lapselle?

Miten esitän asiat, että vanhemmat kuulevat lapsen kokemukset ja pystyvät vastaanottamaan sen?

Miten vanhemmat saadaan näkemään lapsen tarpeet?

Miten vanhemmat saadaan sitoutumaan muutostyöhön?

Asiakkuus jatkuu

Tarina päättyy tilannearvion yhteenvetotapaamiseen, mutta Villen asiakkuus jatkuu suunnitelmallisena muutostyönä. Villen ja vanhempien kanssa laaditaan suunnitelma työskentelylle ja tarpeellisen muutoksen aikaansaamiseksi.

Sosiaalityöntekijän kysymyksiä jatkoa suunniteltaessa:

Miten tehdään lapsikeskeinen huoltosuunnitelma? Miten huomioon vanhempien ja lapsen osallisuuden suunnitelmaa laadittaessa?

Miten hyödynnän yhteenvetoa huoltosuunnitelmassa?

Miten jatkan lapsikeskeistä työskentelyä tilannearvion jälkeen?

Miten jatkossa arvioidaan hyödyttäväkö työskentely lasta? Saako lapsi itse olla arvioimassa muutosta?

Keiden kanssa on tarpeen tehdä yhteistyötä?

5.2 Paula

Paula on 5 -vuotias tyttö ja asuu äitinsä kanssa. Äiti on yksinhuoltaja ja käy töissä toisella paikkakunnalla. Työmatkan takia äidin työpäivät venyvät ja niin Paula on pitkiä päiviä päiväkodissa. Usein äiti ei ehdi hakea tytärtään päiväkodin sulkeutuessa ja silloin äidin ystävä hakee Paulan luokseen. Illalla

äiti on niin väsynyt, että ei jaksa olla Paulan kanssa. Paula viettää iltansa yksin videoita ja televisiota katsellen. Vanhemmat ovat eronneet Paulan ollessa kolmevuotias. Isää Paula tapaa muutaman kerran vuodessa.

Vireilletulo

Tieto ja huoli Paulan tilanteesta tulivat lastensuojeluun päiväkodista. Päiväkodin johtaja teki lastensuojeluilmoituksen ja oli hyvin huolissaan perheen tilanteesta. Huolena päiväkodissa oli Paulan puheet siitä, että hän viettää paljon aikaa yksin eikä tiedä missä äiti on. Lisäksi Paula oireili päiväkodissa: oli levoton ja tuhuri. Päiväkodista oli oltu yhteydessä tuhrimisen takia myös perheneuvolaan.

Käsittelimme Paulasta tullutta lastensuojeluilmoitusta sosiaalityöntekijöiden viikkopalaverissa. Mietimme, onko kyseessä lastensuojelun asia, vai riittääkö se, että Paula käy äitinsä kanssa perheneuvolassa. Päädyimme, että lastensuojelun tarpeen arvioimiseksi olisi hyvä tehdä lastensuojelun tilanearvio. Koska Paula ja äiti asioivat myös perheneuvolassa, päätimme työnjaon selkiyttämiseksi tehdä tiivistä yhteistyötä heidän kanssaan. Sovimme, että Kaisasta tulee perheen vastuusosiaalityöntekijä.

Aloitussvaihe

Kaisa soitti äidille ja kertoi päiväkodin huolesta ja kutsui Paulan ja äidin tapaamiseen sosiaalipalvelutoimistoon. Äiti suostui Kaisan ehdotukseen, vaikka piti päiväkodin huolta liioiteltuna. Äiti arveli isän väkivaltaisuuden olevan syynä Paulan nykyiseen levottomuuteen. Myös äitiä harmitti Paulan tuhriminen, kun pyykkiä tulee niin paljon. Äiti valitti omaa väsymistään ja sanoi omien voimiensa olevan koetuksella Paulan kanssa.

Paula ja äiti kutsuttiin tilanearvion alkutapaamiseen sosiaalipalvelutoimistoon. Paulaa tapaaminen jännitti kovasti ja hän tarkkaili meitä työntekijöitä epäluuloisena eikä halunnut puhua mitään. Siihen ei häntä pakotettukaan. Pyrimme kuitenkin tietoisesti ottamaan Paulan huomioon ja mukaan keskusteluun, jotta hän ei kokisi itseään ulkopuoliseksi. Selitimme Paulalle keitä olemme ja miksi olemme kutsuneet heidät. Kerroimme, että päiväkodista oli soitettu meille ja kerrottu, että heitä askarruttaa onko Paula liikaa yksin kotona ja millaista Paulan arki kotona on. Paula kuunteli

tarkasti ja joi samalla mehua, jota olimme hänelle varanneet. Kerroimme, että tilannearvioon kuuluisi sekä yhteisiä että Paulan ja äidin omia tapaamisia. Piirsimme tilannearvioprosessin paperille havainnollistaaksemme sitä. Piirsimme alkutapaamisen kohdalle laatikon, johon kirjoitimme meidän kaikkien nimet. Sen jälkeen tulisi kolme laatikkoa, jotka tarkoittaisivat Paulan omia tapaamisia. Äidille piirrettiin yksi oma tapaaminen. Paulan mielestä äiti ei tarvitsisi omaa erillistä tapaamista, vaan Paula voisi tulla myös siihen tapaamisen mukaan. Sen jälkeen piirsimme paperille vielä yhden laatikon. Siihen kirjoitimme sanan: yhteenvetotapaaminen ja meidän kaikkien nimet. Se tapaaminen olisi meille kaikille yhteinen ja siihen kirjoittaisimme yhteenvetopaperin. Paulasta asia oli selvä ja äitikin sanoi ymmärtävänsä paremmin mitä tilannearvio käytännössä tarkoittaa. Tapaamisen aikana Paulan ujous haihtui ja hän innostui tekemään palapeliä ja piirsi vielä prinsessasta kuvan. Paulan äiti puhui paljon ja halusi kertoa omasta väsymyksestään ja pitkistä työpäivistään. Meillä työntekijöillä oli täysi työ yrittää rajata keskustelua ja sanoimmekin, että äidin kanssa keskustelua jatkettaisiin äidin omassa tapaamisessa. Äiti oli yhteistyöhaluinen, vaikka vähättelikin päiväkodin huolta.

Tapaamis- ja selvittelyvaihe

Tapasimme Paulaa yksinään kolme kertaa, kuten jo alkutapaamisessa sovimme. Tapaamispaikkana oli päiväkotit. Näin tapaamiset voitiin järjestään päiväsaikaan eikä äidin tarvinnut olla tapaamisten vuoksi pois töistä. Päiväkodista löytyi sopiva ja rauhallinen paikka Paulan tapaamisille. Sovimme, että Paula saisi ottaa tapaamiseen mukaan lempilelujaan, koska huoneessa ei ollut leluja. Lelujen lisäksi meillä oli mukana paperia, värikyniä ja erilaisia kortteja.

Paula oli iloinen tapaamisestamme. Hän tunnisti meidät, kun tulimme päiväkotiin ja juoksi meitä iloisena vastaan. Ensimmäisessä tapaamisessa Paula halusi leikkiä erilaisilla pehmoleluilla ja leikkikin niillä koko tapaamisen ajan. Leikkiminen oli Paulalle tärkeää ja hän nautti selvästi, kun osallistuimme hänen kanssaan yhteiseen leikkiin. Leikin lomassa teimme muutamia tehtäviä ja kerroimme Paulalle, että ensimmäisellä tapaamisella haluaisimme kuulla millaista Paulan mielestä päiväkodissa on. Paula laittoi

sääkarttatehtävään tunnelmaksi vähän aurinkoa ja vähän pilvistä. Päiväkodissa on yleensä ihan mukavaa, mutta tänään oli ollut kurjaa, kun kukaan lapsista ei ollut ottanut Paulaa mukaan leikkimään. Teimme Paulan kanssa myös asteikon päiväkotiasioista. Selitimme Paulalle, että kirjoitamme hänen ajatuksiaan ja kokemuksiaan yhteenvedotpaperia varten, joka käytäisiin myöhemmin läpi Paulan ja äidin kanssa. Teimme muistiinpanoja yhdessä Paulan kanssa ja Paula halusi varmistaa, että hänen kertomansa asiat tulevat varmasti kirjatuksi.

Työskentely Paulan ensimmäisessä tapaamisessa

Aloitus: tutustuminen (leikki)
tulotunnelma (sääkartta)
prosessista kertominen
kirjallisesta yhteenvedosta muistuttaminen

Teema: päiväkodissa olo (asteikko)
tunteet

Lopetus: leikki

Toisessa tapaamisessa Paula piti paljon Nallekorteista ja keksi niistä pitkän nalletarinan, jonka kirjasimme. Poikanalle oli vihainen, koska joku oli kiusannut sitä. Paula halusi vielä tarkentaa, että kukaan ei leiki sen kanssa. Sitten Paula löysi hyväntuulisen nallekortin, josta tuli surullisen nallen kaveri. Niin surullinen nalle muuttui iloiseksi, kun sai oman ystävän. Tarinassa pieni nalle oli välillä iloinen, muuttui välillä surulliseksi ja jopa vihaiseksi. Paula tykkäsi silmin nähden korteista ja innostui kovasti tarinan kertomisesta. Tapaamisen lopussa Paula vihjasi kotona olevasta väkivallasta ja katsoi meitä ikään kuin kestäisimmekö kuulla. Paula sanoi, että seuraavalla kerralla hän sitten kertoisi meille enemmän.

Työskentely Paulan toisessa tapaamisessa

Teema: kaverit

Menetelmät: Nallekortit, leikki

Kolmannessa tapaamisessa piirsimme Paulan kanssa paperille hänen läheiskarttansa. Paula sai ensiksi piirtää paperille oman kuvansa. Itseään hän kuvaili sanomalla, että on välillä ilkeä ja lyö äitiä. Välillä Paula sanoi olevansa ihan kiltti. Silloin Paulaa suututtaa, jos kotona ei ole ruokaa tai joutuu olemaan yksin eikä tiedä missä äiti on. Läheiskartan avulla Paula sai kerrotuksi molempien vanhempien väkivaltaisesta käyttäytymisestä ja peloistaan. Isästä Paula sanoi, että on joskus pelännyt isää, mutta ei pelkää enää. Paula kertoi myös, että hänellä on tunne, että hänestä ei kukaan välitä eikä kukaan osaa häntä lohduttaa. Paula tarkisti, että hänen kertomansa varmasti kirjoitettaisiin yhteenvetoon ja kerrotaisiin äidille. Kerroimme Paulalle, että hän on ollut rohkea, kun on kertonut vaikeista asioista. Samalla puhuimme Paulalle siitä, että aikuiset eivät saa löydä lapsia ja mietimme keinoja miten voisimme auttaa Paulaa.

Työskentely Paulan kolmannessa tapaamisessa

Teema: lapselle tärkeät ihmiset
lapsen käsitys itsestään
väkivalta ja tunteet

Menetelmä: läheiskartta piirtämällä

Sosiaalityöntekijöiden pohdintaa Paulan omista tapaamisista

Paulan tapaamiset olivat vaativia ja erittäin haastavia, koska Paula oli vilkas eikä jaksanut kauaa keskittyä yhteen asiaan. Silti tapaamiset sujuivat kuitenkin hyvin ja yllätyimme kuinka paljon Paula halusi puhua peloistaan ja äidin väkivaltaisuudesta. Kaikki suunnitelmat eivät kuitenkaan onnistuneet

ja meidän oli oltava joustavia. Paula arvosti tapaamisia ja odotti niitä. Päiväkodin henkilökunta kertoi Paulan odottavan kovasti tapaamisia. Tapaamiset jännittivät Paulaa niin, että hän oli tapaamisten jälkeen päiväkodissa levottomampi kuin tavallisesti. Paula halusi puhua vaikeista asioista ja arvioi koko ajan uskallammeko ottaa hänen kertomustaan vastaan. Ensimmäisen tapaamisen jälkeen hän mm. vihjasi, että seuraavalla kerralla hänellä vasta onkin hurjia juttuja puhuttavanaan. Kerroimme konkreettisesti Paulalle joka kerta mitä teemme ja kuinka monta kertaa vielä tapaamme. Paulalle oli tärkeää, että kirjoitamme hänen kertomiaan asioita ja hän vielä erityisesti varmisti, että laitamme ne yhteenvetoon.

Päiväkodin henkilökunnan antama ennakkokuva Paulasta oli negatiivisesti väritynyt. Tapaamisissa hän näyttäytyi kuitenkin hellyttävänä ja tarvitsevana tyttönä. Hän osoitti selvästi iloitsevana tapaamisista ja toivoi apua. Hän halusi, että vaikeista asioista puhutaan äidin kanssa ja suorastaan vaati sitä.

Äidin tapaaminen

Kävimme äidin kanssa läpi asioita, joista hän on huolissaan. Suurin huoli äidillä oli Paulan tuhrimisesta. Äitiä mietitytti myös se, että Paula katsoo liikaa televisiota. Äiti oli huolissaan Paulan kielenkäytöstä. Äidin mukaan Paula on oppinut rumia sanoja päiväkodissa. Äiti myönsi, että hänellä on liian vähän aikaa olla Paulan kanssa, koska hän joutuu tekemään töissä pitkää päivää ja työmatkoihin menee reilu tunti suuntaansa. Äiti mainitsi, että jossain vaiheessa päiväkodissa on oltu huolissaan hänen alkoholin käytöstään. Hänestä huoli on aiheeton, mutta myönsi, että juo silloin tällöin tuopillisen olutta rankan työpäivän jälkeen. Silloin, jos hän haluaa juoda enemmän, niin hän kyllä huolehtii Paulalle hoitajan.

Teimme äidin kanssa Paulan elämänjanan. Äiti kertoi, että Paulan isä oli hyvin väkivaltainen ja siksi he erosivat. Isää Paula tapaa satunnaisesti muutaman kerran vuodessa. Äiti kertoi, että Paula on nopeasti oppiva lapsi ja tykkää piirtämisestä. Hänen mukaan Paula syö hyvin eikä nirsoile ruuan suhteen.

Työskentely vanhemman tapaamisessa

Teema: Mitä lapselle kuuluu
Lapsen menneisyys
Lapsen vahvuudet

Menetelmät: Huoliasteikko
Elämänjana

Yhteenveto ja jatkon suunnittelu

Kirjasimme tapaamisten perusteella yhteenvedon kysymyksiksi seuraavat asiat:

Kodin säännöt ja rajat

Paula kertoi, että äiti ei kuitenkaan tarkoita mitä sanoo ja antaa yleensä periksi. Onko tällaisia tilanteita usein? Miten äiti kokee asian? Tarvitseeko äiti omasta mielestään apua rajojen asettamiseen?

Sekä äiti että Paula kertoivat, että Paula katsoo paljon televisiota. Television katselusta tulee usein riitaa. Miten Paulan tv:n katsomista voisi rajoittaa?

Lyöminen

Paula toi puheissaan esiin, että äiti lyö häntä. Mitä äiti tästä ajattelee? Mitä muita keinoja äidillä olisi rajojen asettamiseen?

Paula kertoi ikäviä muistoja isästään, vaikka kertoikin rakastavansa isäänsä. Onko Paulalla ollut aiemmin tilaisuutta puhua isän väkivaltaisuudesta ja niihin liittyvistä muistoista?

Lohduttaminen

Paula toi esiin, että kaipasi lohdutusta. Miten Paulaa voisi lohduttaa? Miten äiti lohduttaa Paulaa? Millaista lohdutusta Paula itse toivoisi?

Alkoholinkäyttö

Päiväkodissa on oltu huolissaan äidin alkoholin käytöstä. Kokeeko äiti itse asian ongelmaksi? Onko äidin pohtinut alkoholinkäyttöään Paulan näkökulmasta?

Kaverit

Paula kertoi, että hänellä ei ole kavereita ja häntä kiusataan päiväkodissa. Miten äidin mielestä Paulaa voisi auttaa? Onko asiasta ollut puhetta päiväkodin henkilökunnan kanssa?

Yhteenvetotapaaminen

Paulaa jännitti selvästi yhteinen tapaaminen äidin kanssa. Paula oli hyvin tietoinen, että tapaamisessa puhutaan Paulan väkivallan kokemuksista. Kävimme yhteenvetopaperia yhdessä läpi. Äiti suhtautui aika neutraalisti esille otettaviin asioihin. Paula ei jaksanut keskittyä kauaa, joten päätimme, että toinen työntekijöistä jatkoi kysymyksistä keskustelemista äidin kanssa ja toinen siirtyi leikkimään Paulan kanssa. Tapaamisen lopussa pidimme vielä Paulan ja äidin kanssa yhteisen koonnin siitä, mitä olimme tahoillamme tehneet ja keskustelleet.

Jatkotyöskentely

Sovimme, että Paulan lastensuojeluasiakkuus jatkuu. Sovimme äidille suunniteltatapaamisen ajankohdan, jossa mieltisimme vielä tarkemmin yhteenvedossa esiin nousseita kysymyksiä. Ehdotimme perheelle tueksi perhetyötä. Äiti sanoi miettivänsä asiaa. Lisäksi sovimme, että pidämme eri yhteistyötahojen kanssa neuvottelun, jossa kunkin toimijan rooli selkeytettäisiin.

Sosiaalityöntekijän arviointia tilannearviosta kokonaisuutena

Tilannearvio oli valaiseva ja jokainen tapaaminen antoisa. Paulan omat kokemukset ja todellisuus missä hän elää, ei olisi tullut esiin vain äitiä tapaamalla. Jos tieto olisi tullut vain päiväkodin kertomana, se olisi ollut erilaista. Omien tapaamisten kautta Paula näyttäytyi hellyttävänä, syliä tarvitsevana lapsena eikä ensisijaisesti hankalana, keskittymättömänä ja

tuhrivana. Välitimme päiväkotiin Paulan oman kokemuksen siitä, että kukaan ei välitä hänestä. Päiväkoti otti tiedon vastaan ja lupasi huomioida erityisesti Paulan sylin tarvetta.

Paulan tapaamiset eivät olleet helppoja, mutta ne olivat tärkeitä. Oli rankkaa kuulla Paulan kokemuksia ja ne menivät väistämättä ”ihon alle”. Paula elää vaikeissa oloissa ja joudumme tarkasti miettimään miten Paulaa voi suojella. Paulan tapaamisten myötä kohtasimme oman rajallisuutemme. Miten viime kädessä voimme varmistaa, että äiti ei jatkossa lyö Paulaa eikä jätä häntä yksin?

5.3 Elisa ja Eero

Elisa (10v.) ja Eero (7 v.) asuvat uusperheessä. Perheeseen kuuluu lasten lisäksi äiti Tiina ja äidin uusi mies Jari. Jarilla on lisäksi kaksi lasta, jotka asuvat äitinsä luona, mutta ovat joka toinen viikonloppu Jarin ja Tiinan perheessä. Elisan ja Eeron vanhemmat ovat eronneet noin vuosi sitten. Isäänsä Samia lapset tapaavat satunnaisesti.

Lastensuojeluilmoitus

Lasten isä Sami teki lastensuojeluilmoituksen, koska oli huolissaan lasten arjen sujumisesta. Samin huoli liittyi lasten äidin uuteen miesystävään. Sami oli sitä mieltä, että äidin miesystävä on väkivaltainen lapsia kohtaan. Isä sanoi miettivänsä mahdollisuutta, että lapset muuttaisivat hänen luokseen asumaan. Isä oli huolissaan Elisasta, koska tämä on niin hiljainen eikä puhu asioistaan. Isää mietitytti tyttärensä selviäminen koulussa, koska tällä on lukihäiriö. Sami ei ole puheväleissä lasten äidin Tiinan kanssa eikä siksi ole omien sanojensa mukaan pystynyt puhumaan huolestaan suoraan hänen kanssaan.

Kutsu tilannearvioon ja äidin puhelu

Laitoimme perheelle tiedon lastensuojeluilmoituksesta ja kutsuimme heidät tilannearvioon. Tiina soitti tuohtuneena ja väsyneenä siihen, että lasten isä haluaa vaikeuttaa heidän elämäänsä. Tiina mielestä huoli liittyy ennemminkin lasten isään ja siihen, että lapset eivät halua mennä isänsä luo. Tiinan

mielestä kannattaisi enemmän olla huolissaan isän alkoholinkäytöstä. Tiina piti mahdollisena isän väkivaltaisuuden lapsiaan kohtaan, koska lapset eivät halunneet mennä isän luo. Tiina piti hyvänä, että tapaamme lapsia ja selvitämme asiaa.

Alkutapaaminen

Tapasimme Elisan, Eeron ja äidin Tiinan sosiaalipalvelutoimistossa. Kerroimme isän puhelusta. Äidin mielestä on kyse siitä, että Sami haluaa vain hankaloittaa heidän uusperheensä arkea. Elisa ja Eero seurasivat hiljaisina tilannetta ja vaikuttivat hämmentyneiltä. Teimme yhdessä pienen kartoituksen siitä mitkä asiat lapsilla ovat tällä hetkellä hyvin ja onko joitakin huolenaiheita. Kaikki osallistuivat keskusteluun. Kerroimme tilannearviosta eikä kummallakaan lapsista ollut mitään jatkotapaamisia vastaan. Eero toivoi, että voisi tulla seuraavaan tapaamiseen yhdessä Elisan kanssa. Elisa taas toivoi, että voisi tulla myös omaan tapaamiseen. Siispä sovimme, että tapaamme lapsia yhdessä ja erikseen. Äidille varattiin myös oma tapaamisaika.

Äiti kertoi, että miesystävä Jari on työtön ja hänellä on hermot usein kireällä, koska ei ole saanut töitä yrityksistään huolimatta. Tiinankin työsuhde kaupan myyjänä on loppumassa. Tiina on kärsinyt jo jonkin aikaa nukahtamisvaikeuksista, koska kokee nykyisen elämäntilanteensa niin kuormittavana.

Sosiaalityöntekijöiden mietteitä alkutapaamisen jälkeen

Perheen arki kuulosti alkutapaamisessa sekavalta. Päätimme tehdä rauhassa tilannearvion ennen kuin tekisimme tarkempia johtopäätöksiä lasten tilanteesta. Vanhempien näkemykset tilanteesta olivat hyvin erilaiset. Lasten omista mietteistä emme tietäisi muuten kuin tapaamalla heidät ja juttelemalla rauhassa heidän kanssaan.

Eero ja Elisa toimistolla

Eero ja Elisa tulivat hyvissä ajoin. Tapaamisen alussa juttelimme molempien päällimmäiset kuulumiset ja kertasimme mikä oli tapaamisemme tarkoitus. Sovimme, että tällä kertaa käsittelisimme heidän tavallista päi-

väänsä kotona. Puhuimme heidän arjestaan tekemällä päivän kellon, johon molemmat saivat itse laittaa heräämiset, kouluunlähtemiset, ruokailut ja nukkumaanmenoajat. Ehdimme ottaa esiin myös Saga -kortit, jotka kiinnostivat kovasti. Molemmat saivat valita kolme korttia, jotka kuvasivat jotakin mukavaa asiaa heidän elämässään. Sen jälkeen keskustelimme valinnoista. Sitten pyysimme heitä valitsemaan kortteja, jotka kuvaisivat ikävästi tai huonosti olevia asioita. Elisa kertoi, että koulussa on hankalaa, koska hän ei osaa tehdä kaikkia tehtäviä. Sekin on kurjaa, että äiti eikä varsinkaan Jari anna olla niin kauan aikaa tietokoneella kuin hän haluaisi. Jari myös valittaa usein, että hän ei tee riittävästi kotitöitä. Elisaa harmittaa myös, että äiti ja Jari riitelevät. Eerosta on ikävää, kun isän luona ei ole koskaan mitään tekemistä. Eeroa harmittaa myös, kun Jari huutaa heille kaikista ihan pienistäkin asioista.

Näihin asioihin tapaamiseen varattu aika kuluikin. Sovimme, että seuraavalla kerralla tapaisimme molempia erikseen, kuten Elisa oli alkuta-
paamisessa toivonut.

Työskentely lasten yhteisessä tapaamisessa

Aloitus: tulotunnelmat ja päivän kuulumiset
tapaamisen tavoitteen kertaaminen lasten kanssa

Teema: arki kotona

Menetelmät: päivän kello

OH- kortit (Sangat)

Eeron oma tapaaminen

Eero tuli tapaamiseen nuhaisena ja väsyneenä. Sovimme, että voimme pitää lyhyemmän tapaamisen, jos Eero ei jaksaisi olla tapaamisessa koko aikaa.

Sovimme, että tekisimme eläinkorteilla läheiskartan Eerolle tärkeistä ihmisistä. Levitimme kortit lattialle ja pyysimme Eeroa nostamaan ensiksi kortin, joka kuvasi häntä itseään. Tehtävä oli Eerolle helppo. Hänen mielestään häntä kuvaa parhaiten delfiini, koska hän pitää uimisesta. Eero kertoi muutenkin pitävänsä urheilusta. Sen jälkeen Eero nosti äitiä, isää ja Elisaa

kuvaavat kortit. Mummokin on Eerolle tärkeä, koska hänelle voi kertoa kai-
kista asioista. Mummo kuitenkin asuu kaukana, eikä Eero näe häntä kovin
usein. Tärkeiden sukulaisten lisäksi Eero kertoi monista hänelle tärkeistä
kavereista. Jaria Eero ei halunnut nimetä tärkeäksi ihmiseksi, koska Eerosta
olisi paljon mukavampaa, että isä ja äiti asuisivat vielä yhdessä.

Vanhempien ero on ollut Eerosta kurja asia, vaikka olikin pelottavaa,
että äiti ja isä riitelivät niin paljon. Eerosta oli helpompaa kertoa tunteistaan
tunnekorttien avulla. Tapaamisen loppuajan käytimme siihen, että Eero
valitsi erilaisia tunnekortteja liittyen vanhempien eroon, isän luona käyn-
teihin ja siihen miltä hänestä tuntuu, kun Jari ja äiti riitelevät. Eero kertoi
miten Äidin ja Jarin riidellessä hänelle tulee mieleen kaikki vanhatkin riidat.
Silloin hän meni toiseen huoneeseen ja laitto musiikin kovemmalle. Eero
muisteli, että riidat liittyivät yleensä siihen, kun isä oli juonut. Tällöin isä
oli erilainen kuin normaalisti. Nyt isä ei ole juonut. Ainakaan silloin, kun
lapset ovat olleet hänen luonaan.

Lopuksi Eero sai nostaa vielä kortin, joka kuvasti tätä tapaamista. Eeron
mielestä joistakin asioista oli vaikea puhua ja oli hieman kurjaa tulla tapaa-
miseen, kun mieluummin hän olisi ollut kavereiden kanssa. Toisaalta tapaa-
minen oli ollut ihan ”jees”, eikä Eerolla ollut mitään erityistä kysyttävää.

Työskentely Eeron omassa tapaamisessa

Aloitus:	tulotunnelmat tapaamisen kulusta ja sisällöstä sopiminen lapsen kanssa
Teema:	tärkeät ihmiset tunteet
Menetelmä:	läheiskartta eläinkorteilla Tunnepantomiiimikortit
Lopetus:	tapaamiseen liittyvät tunteet lapsen mahdolliset kysymykset

Elisan oma tapaaminen

Teimme Elisan kanssa läheiskartan eläinkorteilla kuten Eeronkin kanssa. Elisa oli avoimempi kuin edellisessä tapaamisessa. Hän on selvästi hiljaisempi kuin Eero. Yhteisessä tapaamisessa Eero oli vienyt enemmän tilaa. Nyt Elisa tuntui nauttivan häneen kohdistuvasta huomiosta ja teki tehtävää paneutuvasti.

Edellisellä kerralla päivän kelloa tehdessämme, emme puhuneet lainkaan koulusta. Siksi palasimme vielä päivän kelloon ja mietimme Elisan kanssa kouluun liittyviä asioista. Elisa kertoi, että ei oikein pidä koulusta. Kuvamataito on hauskin ja äidinkieli kaikista tylsin aine. Eniten häntä häiritsee se, että häntä ei yleensä oteta mukaan ryhmätöihin ja opettaja on Elisan mielestä välillä epäoikeudenmukainen. Välitunnit ovat ihan mukavia, vaikka Elisa onkin usein yksin. Sovimme Elisan kanssa, että mietimme yhteenvetotapaamisessa yhdessä äidin kanssa miten Elisaa voisi auttaa kouluun liittyvissä asioissa.

Työskentely Elisan omassa tapaamisessa

Teema: tärkeät ihmiset
kouluun liittyvät asiat

Menetelmät: läheiskartta eläinkorteilla
päivän kello (kouluun liittyen)

Äidin tapaaminen

Tiina tuli sovitusti tapaamiseen. Teimme Tiinan kanssa asteikon molempien lasten tämän hetkisistä kuulumisista. Käytimme myös Elämän tärkeät asiat -kortteja Elisan ja Eeron tarpeista keskustelemiseen. Tiinan mielestä korttien valitseminen auttoi asioista puhumista. Hän nostikin korteista Eerolle huolenpito ja rajat -kortit. Tiinan mielestä Eero tarvitsee vielä erityistä huolenpitoa, sillä vilkkaana luonteena hän unohtelee monia asioita. Eero tarvitsee myös rajoja ja koettelee niitä selvästi erityisesti Jarin kanssa. Tiina on samaa mieltä Eeron kanssa siitä, että Jari kohtelee lapsia välillä

liian ankarasti. Eero voi kokea Jarin huutamisen pelottavana. Uusperheen arki on kaikille vielä uutta eikä yhteisiä pelisääntöjä ole saatu sovittua.

Elisa tarvitsee Tiinan mielestä erityisesti kannustusta ja huomiota. Elisa on helposti syrjäänvetäytyvä ja vähättelee usein itseään. Syynä voivat äidin mielestä olla lukemiseen liittyvät vaikeudet.

Tiina pohti avoimesti myös omaa vanhemmuuttaan. Hän myönsi, että voimat ovat olleet vähissä eikä lapsille ole ollut riittävästi aikaa. Tiinaa harmitti kuitenkin, että Sami soittelee sosiaalityöntekijöille, koska kyseessä on vanhempien väliset riidat. Tiina mietti, että Sami on hukassa oman elämänsä suhteen. Tiinaa harmitti, että lapset eivät halua aina mennä isälleen, koska hänkin tarvitsisi välillä kahdenkeskistä aikaa Jarin kanssa.

Työskentely äidin tapaamisessa

Teema: Mitä lapsille kuuluu?
huolet ja voimavarat
lasten tarpeet
vanhemmuus

Menetelmät: Elämän tärkeät asiat -kortit

Lasten isän tapaaminen

Yleensä kutsumme vanhemmat omaan tapaamiseen, mutta tällä kertaa mukaan tulivat myös Eero ja Elisa. Ajatus yhteisestä tapaamisesta oli nimenomaan lasten. Heidän mielestään isä ei oikein jaksu kuunnella heitä. Isä myönsi sen. Päätimme käyttää tapaamisessa Vahvuus-kortteja. Sovimme, että isä valitsee molemmille lapsille kaksi korttia, jotka kuvaisivat lapsia. Isästä tehtävä oli aluksi vähän hämmentävä, koska hän ei ole tottunut antamaan myönteistä palautetta ja kortitkin tuntuivat vieraille. Hetken mietittyään isä kuitenkin löysi sopivat kortit. Isän mielestä Elisa on tyttö, joka ajattelee paljon. Elisa on myös erittäin hyvä tietokoneeseen liittyvissä asioissa. Elisa on isän mielestä myös rauhallinen, ja hänen kanssaan tulee hyvin toimeen.

Eero taas on isän mielestä hyvä urheilussa. Eero on isän mielestä vilkas, mutta kiltti. Isän on tyytyväinen, koska Eero on reilu kaveri ja hänellä on paljon kavereita.

Lapset halusivat myös antaa palautetta isälle ja valitsivat ilman erillistä pyyntöä kortit isälleen. Isä oli lähes liikuttunut lasten palautteesta, koska häntä oli mietityttänyt, miksi lapset eivät halua käydä hänen luonaan. Siitä pääsimmekin tapaamisen tärkeään teemaan. Listasimme asioita, jotka isän luona ovat mukavia ja mikä taas kurjaa. Molemmista lapsista on mukavaa, kun vuokrataan joku hyvä elokuva ja katsotaan sitä yhdessä. Elisasta oli taas mukavaa pelata isän kanssa tietokoneella. Eero mietti hetken, mutta sanoi sitten, että ei halua tulla isän luo, koska isä ei koskaan tee heidän kanssaan mitään. Isä ei ensiksi ymmärtänyt Eeroa, mutta halusi kuitenkin tietää mitä Eero oikein tarkoitti ja mitä Eero haluaisi tehdä. Eeron toiveena olisi, että välillä pelattaisiin vaikka jalkapalloa. Isä oli aidon hämmästynyt, sillä hän ei ollut tullut asiaa ajatelleeksi. Isä sanoi kuitenkin, että jalkapallon pelaaminen sopisi kyllä hänelle. Puhuimme myös isän alkoholinkäytöstä ja siitä, että lapsia asia huolestuttaa. Tapaamiseen varattu aika meni nopeasti ja sovimme lasten kanssa tapaavamme seuraavan kerran yhteenvetotapaamisessa.

Sosiaalityöntekijän ajatuksia tapaamisen jälkeen

Työntekijänä tapaaminen tuntui merkittävältä. Oli hienoa nähdä lasten ja isän välille syntynyt yhteys. Tällä kertaa siihen tarvittiin avuksi meitä sosiaalityöntekijöitä ja ennen kaikkea lasten oma rohkeus tuoda esiin toiveitaan. Onneksemme isä pystyi vastaanottamaan ja kuulemaan lasten tarpeet. Toivomme, että isä pystyisi pitämään lupauksensa jatkossa.

Työskentely isän ja lasten tapaamisessa

Teema: Miten hyvää ja vahvuuksia isä näkee lapsissaan?
isän ja lasten suhde
lasten toiveet

Menetelmät: Vahvuuskortit

Yhteenvetotapaaminen

Eero ja Elisa tulivat vähän aikaisemmin tapaamiseen, koska annoimme heidän lukea kirjoittamamme yhteenvedot etukäteen. Yhteenvedossa oli kysymyksiä kodin säännöistä, lasten oikeudenmukaisesta kohtelusta uusperheessä, isän tapaamisista, vanhempien riitelystä ja Elisan kohdalla kouluun liittyvistä asioista. Lapset keskittyivät lukemiseen. Molempien mielestä olimme kirjoittaneet asiat niin, että heillä ei ollut mitään korjattavaa eikä lisättävää.

Tapaamiseen tuli lasten ja lasten äidin lisäksi myös Jari. Sovimme tapaamisen aluksi tapaamisen tavoitteesta ja sen, että käymme läpi molempien lasten yhteenvedot. Järjestely sopi kaikille. Tiina kertoi, että lapset ovat pitäneet kovasti tapaamisista ja kertoneet niistä aina kotiin tullessaan. Tiina oli oikein tyytyväinen, että lapset olivat saaneet puhua asioistaan. Hän myönsi, että kotona he eivät ole saaneet riittävästi huomiota. Eero halusi, että näyttäisimme äidille millaisia korttitehtäviä olimme tapaamisissa tehneet. Otimme vielä valokopion lasten valitsemista korteista heille muistoksi ja kotiin vietäväksi. Otimme esiin molempien lasten nostaman kysymyksen siitä, että Jari kohtelee heitä epäoikeudenmukaisesti ja välillä liian ankarasti. Tiina sanoi olevansa samaa mieltä. Jari myönsi, että huutaa liikaa hermostuessaan ja se saattaa pelottaa lapsia. Mietimme yhdessä missä asioissa kukin haluaisi muutosta. Listasimme asiat ja pohdimme mitä kukin voisi tehdä jatkossa toisin. Sovimme vielä, että perhe jatkaisi keskustelua kotona yhteisistä pelisäännöistä.

Sovimme myös, että Tiina ottaa yhteyttä Elisan opettajaan ja keskustele opettajan kanssa Elisan koulunkäyntiin liittyvistä asioista. Tiina oli tyytyväinen, että Elisa oli uskaltanut ottaa häntä vaivaavia asioita puheeksi meidän kanssamme.

Lasten suhde isään oli hieman parantunut yhteisen tapaamisen jälkeen. Eero kertoi, että isä oli ollut heidän kanssaan enemmän ja nyt isän luo on mukavampi mennä. Tapaamiset eivät kuitenkaan vielä sujuneet täysin ongelmitta.

Lapset antoivat hyvää palautetta omista tapaamisistaan. Mukavinta olivat olleet erilaiset korttitehtävät. Isän tapaaminen oli jännittänyt erityisesti Eeroa. Lapset olivat vähän epäileviä pystyisikö isä pitämään lupauk-

sena, mutta ainakin he olivat saaneet sanottua mikä heitä tapaamisissa vaivasi.

Annoimme perheelle palautetta siitä, kuinka hyvin he olivat jo oma-aloitteisesti lähteneet työstämään asioita, joita oli tullut esille. Lapset osasivat tuoda hyvin esille toiveitaan ja tarpeitaan. Nyt siihen tarvittiin tueksi perheen ulkopuolinen aikuinen. Äidin mielestä moni asia oli liikahtanut hyvään suuntaan kevään aikana, jolloin tapasimme. Molemmat lapset olivat samaa mieltä. Sovimme, että ei ole tarvetta lastensuojeluasiakkuudelle. Sovimme, että kuka tahansa perheenjäsen voi olla tarvittaessa yhteydessä meihin, mikäli huolta vielä ilmenee.

Sosiaalityöntekijän mietteitä tilannearvion jälkeen

Tämä tilannearvio on jäänyt merkittävänä oppimiskokemuksena mieleen. Odotin erityisesti lasten tapaamisia, sillä ne tuntuivat mielekkäiltä. Lapset olivat luottavaisia ja osasivat puhua vaikeistakin asioista. Tuli vaikutelmaa, että he ovat tottuneet puhumaan asioistaan aikuisten kanssa. Tuntui hyvältä, että vanhemmat pystyivät ottamaan vastaan lasten kertoman ja näkivät heidän tarpeensa. Ainakin lapset saivat kokemuksen siitä, että heitä on oikeasti kuunneltu. Toivottavasti lasten tarpeet tulevat kuulluiksi myös perheen arjessa. Tapaamisten perusteella ei jäänyt huolta lasten pärjäämisestä, vaikka huolta ei kokonaan pystykään poistamaan. Jos emme olisi tehneet tilannearviota, niin uskoisin, että lapsia ei olisi koskaan tavattu. Todennäköisesti perhe olisi edelleen asiakkaana ja tilannetta seurattaisiin satunnaisesti.

6 LAPSIKESKEISYYDEN JA TILANNEARVION VAIKUTUKSIA JA HAASTEITA

Sosiaalityöntekijät ovat kokeneet, että lapsikeskeisyys tuo sosiaalityöhön paljon hyviä asioita. Hyvien asioiden lisäksi lapsikeskeinen työskentely on koettu myös vaativaksi ja se on tuonut työhön uudenlaisia haasteita. Tässä luvussa kokoamme sosiaalityöntekijöiden esiin tuomia, lapsikeskeiseen sosiaalityöhön liittyviä keskeisiä asioita. Samalla pohdimme ja arvioimme lapsikeskeisyyden merkityksiä lastensuojelun sosiaalityölle sekä tuomme esiin työntekijöiden kokemuksia haasteisiin vastaamisen keinoista ja mahdollisuuksista.

6.1 Lapsi ensisijaiseksi asiakkaaksi

Lastensuojelun sosiaalityöntekijällä on oltava monenlaista tietoa ja hänen on hallittava laajasti erilaisia taitoja. Työ on niin monimuotoista, että työntekijän on hyvä pohtia mitä hän pitää lastensuojelun ensisijaisena tehtävänä ja mihin käytettävissä olevaa aikaa käytetään. Systemaattinen lapsikeskeinen työtapana on auttanut työntekijöitä miettimään omaa perustehtäväänsä lastensuojelun sosiaalityössä ja työn tavoitteita.

”Lapsikeskeinen työskentely ja pyrkimys siihen on mielestäni keskeistä lastensuojelutyössä. Se tuntuu oikealta tavalta työskennellä. Voiko työtä tehdä lasta ohittamalla? Pyrimme lastensuojelussa usein mm. siihen, että vanhemmat ottaisivat enemmän huomioon lastensa tarpeita ja kuulisivat heitä. Jotta voimme sitä muilta vaatia, on tärkeää, että myös me toimimme lapsikeskeisesti.”

Sosiaalityön ydinkysymysten ja työn tavoitteiden pohdinta oli työntekijöiden mielestä erittäin tarpeellista ja auttoi selkiyttämään omaa työtä.

"Plussaa, kun oli erityistä tilaa ja aikaa pysähtyä työn ja menettelmien perusteiden ja käytänteiden eteen, ollut mahdollisuus reflektoida työtään."

Lapsikeskeisyyden koettiin auttavan työn rajaamista. Kun oma perusteh-
tävä on selvillä, niin silloin työntekijän on helpompi priorisoida työtään
ja tarkastella kriittisesti lapsen näkökulmasta mitä kussakin tilanteessa on
tarpeen tehdä. Lapsikeskeisyys on osalla työntekijöistä vaikuttanut siten,
että he ovat tietoisemmin nostaneet työssään lapsen näkökulmaa ja lapsen
omaa ääntä esiin. Se on nähty tärkeäksi ja tuntunut helpottavalta.

"On helpottavaa, kun painotukseksi tulee lapsikeskeisyys, jonka kautta voi peilata kaikkia tehtäviä toimenpiteitä."

Hankkeessa mukana olleissa työryhmissä ei lapsikeskeisyyttä työtä ohjaavana periaatteena juurikaan kyseenalaistettu. Tämä selittynee sillä, että työryhmät hakeutuivat hankkeeseen vapaaehtoisesti ja nimenomaan siksi, että pystyisivät kehittämään lapsikeskeistä työskentelyä. Lapsikeskeisyyden hyväksyminen työn tarkastelun näkökulmaksi ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, etteivätkö työntekijät olisi välillä suhtautuneet asioihin kriittisesti ja kyseenalaistaen. Joillekin se toi mukanaan riittämättömyyden tunnetta.

"Miinuksena lisääntynyt ahdistus, kun ei saa kaikkea tehtyä tai ymmärrys siitä mitä jättää tekemättä."

Kehittämisessä on ollut periaatteena, että työntekijöiden omille pohdinnoille ja kysymykselle on pyritty antamaan tilaa. Työntekijät saivat itse olla mukana määrittämässä lapsikeskeisyyttä ja työryhmäkohtaisia tavoitteita. Työntekijöitä mietityttäneet kysymykset liittyivät lapsikeskeisyyden kokonaisvaltaisuuteen. Heillä näytti olevan erilaisia näkemyksiä siitä, miten he määrittivät lapsikeskeisyyden ja millä tasolla he halusivat periaatteen siirtyvän käytäntöön konkreettiseksi perustyöksi. Osalle lapsikeskeinen työtapo tarkoitti työn laaja-alaista muuttamista. Osa oli tyytyväisiä saadessaan konkreettisia välineitä lasten kanssa työskentelyyn muun työn jatkuessa lähes ennallaan.

Perinteisesti lapsen asioita lastensuojelun sosiaalityössä on hoidettu ensisijaisesti vanhempia auttamalla, eikä lapsella ja sosiaalityöntekijällä ole välttämättä ollut suoraa ja aktiivista työskentelysuhdetta. Lapsen ääni on tullut esiin välillisesti, vanhempien ja yhteistyökumppaneiden kertomana ja tulkitsemana ja lapsen henkilökohtainen kohtaaminen on saattanut olla vähäistä. (Pohjola 1999, 112–113).

”Täytyy tunnustaa, että tavallaan suojelin alle kouluikäisiä lapsia vanhempien ongelmilta siinä mielessä, että en käsitellyt asioita heidän kanssaan systemaattisesti tapaamisilla. Uskoisin, että tähän oli syynä myös osaltaan menetelmien puuttuminen, oma uskallus ja ajatus pienempien lasten asioihin vaikuttamisella vanhempien hyvinvointia tukemalla.”

”Äinahan sen oli ajatellut niin, että lastensuojelussa päähenkilö on lapsi, mutta lapsen kohtaaminen oikeasti oli jäänyt ja lapsen asioita hoidettiin vanhempien kautta”

Lapsen hyvinvointi ja lapsen edun tavoittelu ovat aina olleet lastensuojelutyön ydintä. Lapsia on työskentelyn aikana tavattu esimerkiksi kotikäynnillä, perhetapaamisissa ja neuvotteluissa. Tapaamisissa vanhemmat ovat saattaneet olla varsinaisia asiakkaita ja lapset sivuroolissa (Forsberg 1998). Käytännössä työ on saattanut olla aikuisten ehdoilla tapahtuvaa. Tällöin voidaan puhua Marjatta Bardyn sanoin lapsimyönteisestä aikuiskeskeisyydestä (Bardy 1996, 181).

Lapsikeskeisyys työtä ohjaavana periaatteena muutti työntekijöiden työtä ja ajattelutapaa suhteessa lapseen ja lapsen kanssa työskentelyyn. Ensisijaiseksi asiakkaaksi valittiin tietoisesti lapsi ja periaatteeksi se, että kaiken työn tulee tähdätä lapsen hyvinvointiin ja oikeasti hyödyttää lasta. Jos ydintehtävä on lapsen auttaminen ja suojeleminen, se ei voi olla sitä vain retorisella tasolla, vaan edellyttää Työ tulee organisoida niin, että lapsen kohtaaminen on oikeasti tärkeää ja ensisijaista. Tämä tarkoittaa konkreettista työskentelyä myös lapsen kanssa sekä edelleen aktiivista työtä muiden perheen jäsenten kanssa.

"Lapsikeskeinen työskentely ja pyrkimys siihen on mielestäni keskeistä lastensuojelutyössä. Se tuntuu oikealta tavalta työskennellä. Voiko työtä tehdä lasta ohittamalla? Pyrimme lastensuojelussa usein mm. siihen, että vanhemmat ottaisivat enemmän huomioon lastensa tarpeita ja kuulisivat heitä."

"Lapsikeskeisyys oli minulle helpotus, että sai keskittyä lapsen asioihin ja tehdä sitä konkreettisesti monella tasolla. Lapsesta ja hänen tarpeistaan ei vain puhuttu, vaan lapsi sai itse osallistua tuottamaan omia asioitaan sosiaalityöntekijälle."

Sosiaalityöntekijöiden korkea kynnys lapsen kanssa työskentelyyn voi ehkä myös ihmetyttää, sillä lapsen kohtaamisen luulisi kuuluvan itsestään selvänä lastensuojelutyöhön (vrt. Forsberg 2000, 28). Lapsen aseman vahvistuminen on kuitenkin yhteiskunnallisestikin vielä uutta (Satka ym. 2002). Ymmärrys lapsesta on muuttunut historian aikana esimerkiksi siten, että lapsen omaa kokemusta pidetään nykyään merkityksellisenä. Kun lapsi on alettu nähdä aktiivisena toimijana ja osallisena, sen myötä on alettu kehittää sosiaalityöhön omia menetelmiä ja välineitä lapsen kohtaamiseen.

Lapsikeskeisyyden korostamisen myötä lapsen asema asiakkaana on selkiytynyt. Työntekijät saivat lisää rohkeutta lapsen henkilökohtaiseen kohtaamiseen. Lapsi nähdään edelleen kiinteästi perheeseen kuuluvaksi, vanhemmista ja vanhempien hyvinvoinnista monella tapaa riippuvaiseksi. Tästä huolimatta lapsi voidaan kohdata myös yksilönä.

Lapsen henkilökohtaisen tapaamisen myötä hänen asiansa tulevat sosiaalityöntekijälle läheisemmiksi. Sosiaalityöntekijöiden mielestä lapsen kanssa työskentely on välttämätöntä, eikä se ole vain lisäarvo työssä. Lapsen tutustuminen ja lapsen kokemusten kuuleminen helpottaa työntekijöiden mielestä työtä monella tavalla. Lasta koskevia ratkaisuja on helpompi tehdä ja perustella, kun itse tuntee lapsen.

"On tärkeä tuntea lasta, jonka asioita käsitellään ja jonka asioista päätetään. Mielestäni varmistaa sen, että toimimme lapsen edun mukaisesti."

"Lapsikeskeisyys merkitsee minulle lapsen tarpeista lähtevää lastensuojelun sosiaalityötä. Lapsen tarpeista taas ei täysin pääse perille ellei kohtaa lasta."

Vanhempien ja yhteistyökumppaneiden kanssa työskennellessä työntekijä voi entistä selkeämmin puhua lapsesta, jonka myös hän tuntee. Se mahdollistaa konkreettisen puheen lapsesta ja lapsen tarpeista sekä työskentelyn kyseisen lapsen hyväksi. Työntekijän ei myöskään tarvitse arvailla mitä lapsi itse asiasta saattaa miettiä.

"Ei tarvitse itse niin paljon päähkäillä sitä, miten lapsi kokee tilanteen tai mitä lapsi ajattelee, kun siitä kuulee suoraan lapselta."

"On erittäin hyvä, että todella tiedän millainen lapsi on ja mitä hän ajattelee, ettei tarvitse ajatella mitä sen ja sen ikäinen lapsi ajattelee ja tarvitsee. Tunnen olevani enemmän lasten asioiden ajaja ja se tuntuu hyvältä. Sitä myös lasten vanhemmat arvostavat."

Lasten tapaamisten koettiin rikastuttavan työtä. Samalla ne voivat toimia myös muistuttajana työn tavoitteesta sekä antaa aineksia sosiaalityön perustehtävän pohdintaan.

"Lasten tapaamiset ovat rikastuttaneet työtä ja muistuttavat jatkuvasti siitä, miksi tätä työtä tehdään."

Lapsen kanssa työskentelyn tarpeellisuutta ei hankkeessa mukana olleissa työryhmissä kyseenalaistettu. Niissä ei ollut tarvetta käydä keskustelua siitä, onko lasten tapaaminen sosiaalityöntekijän perustyötä vai ei. Lapsen kanssa työskentely oli nimenomaan sitä mihin haluttiin lisää valmiuksia.

"Sosiaalityöntekijä on minusta luonnollinen lapsen työntekijä, ei-hän lastensuojelu saa työskennellä pelkkien vanhempien kanssa, vaikka niin onkin ollut joissakin tapauksissa. Nyt viimeistään se on oivallettu."

"Niin itsestään selvää, että on sosiaalityöntekijän työtä. Ei voi antaa muiden tehtäväksi."

Vaikka lapsen kanssa työskentely nähtiin jopa itsestään selvänä sosiaalityöntekijän työhön kuuluvana perustehtävänä, työntekijöillä oli monenlaisia kysymyksiä ja tunteita liittyen lapsen kohtaamiseen. Työntekijät pohtivat usein mm. sitä, etteivät toiminnallaan vahingoittaisi lasta tai aiheuttaisi omalla osaamattomuudellaan lisää haittaa lapsen elämään.

Kokemuksemme mukaan lapsen kanssa työskentelyä kyseenalaistetaan herkemmin kuin vanhempien kanssa tehtävää sosiaalityötä. Hankkeen aikana olemme törmänneet erilaisiin perusteluihin, miksi sosiaalityöntekijän ei tarvitsisi itse tavata asiakkaina olevia lapsia (myös Oranen 1998, 5–9). Samanlaista keskustelua tapaamisten hyödyistä ei välttämättä käydä suhteessa aikuisasiakkaisiin, lastensuojelussa erityisesti vanhempien tapaamisiin.

Olemme koonneet työntekijöiden esiin tuomia erilaisia syitä olla tapaa-
matta lasta. Niitä ovat tuoneet esiin osin hankkeessa mukana olleet sekä
laajemmin lapsikeskeisiin koulutuksiin osallistuneet työntekijät. Lapsen koh-
taamisen esteet voi jakaa työntekijään, lapseen ja vanhempiin liittyviksi.

Työntekijään liittyviä syitä ovat

- kiire ja työpain: ei ole aikaa ja asiakkaita on liikaa
- ei ole sosiaalityöntekijän työtä, muut tapaavat lasta ja hyvää informaatiota tulee muualta
- viranomaisrooli estää tapaamasta
- valmiudet lapsen kanssa työskentelyyn puuttuvat, ei ole koulutusta, osaamista, välineitä tai välineiden käyttö tuntuu vieraalta
- puitteet ja johdon sitoutumattomuus: ei ole sopivia tiloja, eikä riittävää tukea ja perehdytystä, liikaa rakenteellisia esteitä
- mielekkyyden puuttuminen: tapaamisista ei ole hyötyä, ei tuo lisä-arvoa työhön
- työntekijän omat tunteet: lapsen kertoma on liian rankkaa kuultavaa, vaikea kestää omaa keinottomuutta, mitä teen lapsen tiedolla, miten voin auttaa lasta, oma kiintyminen lapseen

Lapseen liittyviä syitä ovat

- lapsi ei suostu tapaamisiin
- tapaamisista voi olla haittaa lapselle
- lapset ovat niin pieniä
- lapsia ei voi vastuuttaa liikaa
- lapsi on lojaali vanhemmilleen
- lapsi ei kuitenkaan puhu
- lapsi voi kertoa omia tarinoita tai kaunistelee asioita
- luottamuksen syntymiseen menee niin pitkä aika.

Vanhempiin liittyviä syitä ovat

- vanhemmat eivät kuitenkaan suostu
- riittää kun tapaa vanhempia
- vanhempia ei saa ohittaa
- perheen tilanne on niin kriisissä
- aikaa pitää antaa vanhemmille koska lastensuojelu on viimesijainen auttamismuoto

Lapsen kanssa työskentelyn kyseenalaistamiseksi esitetään usein epäilyjä lapsen kyvykkyydestä ilmaista mielipiteitään. Mietitään voiko lapsen kertomaan luottaa, minkälaisen painoarvon voi antaa lapsen mielipiteelle tai epäillään pystyykö pieni lapsi ylipäättään ilmaisemaan ajatuksiaan (myös Holland 2004, 73, 84). Lapsen kertoman totuudellisuudesta voi tulla työntekijälle este tai tapaamisen onnistumisen mitta. Työntekijä voi kokea tapaamisen epäonnistuneena, jos lapsi ei suostu kertomaan työntekijälle sitä, mitä työntekijä häneltä epäsuorasti odottaa. Sen jälkeen työntekijän on helpompi perustella itselleen miksi lasta ei tarvitsisi tavata.

Lapsilta saatavan tiedon luotettavuus ja lasten kyky tuottaa tietoa ovat asioita, joita on pohdittava niin lasten kanssa työskennellessä kuin lapsia tutkimustarkoituksessa haastateltaessa. Aino Ritala-Koskisen (2001, 66–77) mukaan lapsen tuottaman tiedon luotettavuus, lasten kertoman todellisuus ja totuudellisuus asettuvat erilaiseen valoon, kun tarkastellaan kertomuksia siitä näkökulmasta, miten lapset jäsentävät elämänsä ja millaisia merkityksiä he antavat oman elämän tapahtumille. Tällöin

kiinnostavaa ei ole niinkään kertomusten totuudenmukaisuus vaan se mitä lapset kertovat.

Ritala-Koskinen (2001, 70) liittää lapsen kykyyn tuottaa tietoa kiinteästi myös aikuisen (tutkijan tai työntekijän) taidon tavoittaa lapsen maailmaa. Vaikka lasten tiedon tuottamisen tapoihin liittyy myös erityisiä piirteitä (esim. Eskonen 2001; Forsberg 2002; Helavirta 2005), ovat lasten haastattelemiseen liittyvät ongelmat pohjimmiltaan samoja kuin aikuisen haastattelemisessa. Tärkeintä on luottamuksen saavuttaminen, ohjailevien kysymysten välttäminen ja keskinäinen ymmärretyksi tuleminen (Ritala-Koskinen 2001, 76–77). Mielestämme sama pätee lapsen kohtaamiseen lastensuojelun sosiaalityön käytännöissä. On hyvä olla tietoinen lapsen erityisistä tavoista olla vuorovaikutuksessa ja tuottaa tietoa, mutta erilainen tiedon tuottamisen tapa ei sinällään tee lapsen kertomasta epäluotettavampaa kuin aikuisen kertomasta. Lisäksi on syytä muistaa, että vanhemmiltakin saatu tieto lapsesta voi olla vinoutunutta ja harhaanjohtavaa (Lahikainen 2001, 33). Myös hankkeen työntekijät pohtivat kysymystä asiakkaalta saadun tiedon luotettavuudesta ja ihmettelivät miksi pelko lapsen tiedon epäluotettavuudesta nähdään suurempana esteenä tapaamiseen kuin aikuisten kanssa työskenneltäessä.

"Ei aikuistenkaan tapaamisia kyseenalaisteta, jos he eivät kerro koko totuutta."

"Ei ole vaarallista, jos lapsi ei puhu ollenkaan tai kerro objektiivista totuutta ei aikuinenkaan aina kerro koko totuutta."

Lapsen aktiivisen asiakkuuden tuomia haasteita

Lapsikeskeinen työtapaa ja sen myötä lapsen aktiivinen asiakkuus haastaa niin yksittäiset sosiaalityöntekijät kuin koko lastensuojeluinstituution kohtaamaan uudenlaisia tiedon tuottamisen tapoja sekä arvostamaan lapsen kokemustietoa aikuisen tuottaman tiedon rinnalla. Lapsen kanssa työskentely ja lapsen kokemustiedon arvostaminen ovat paljolti kiinni työntekijän asenteesta (myös Oranen 2001c, 94). Asenteiden muuttamista helpottanee tieto ja ymmärrys lapsen tiedon tuottamisen tavoista.

Työntekijöiden mukaan lapsikeskeiseen työskentelyyn tarvitaan myös konkreettisia valmiuksia. Hankkeessa mukana olleiden työntekijöiden palautteesta kävi ilmi, että heidän mielestään on kohtuutonta olettaa, että työntekijät pystyisivät muuttamaan työtään lapsikeskeiseksi ilman tukea, ohjausta ja koulutusta. Lapsikeskeinen työ on kuitenkin varsin uutta ja lastensuojelutyön perhe- ja vanhempikeskeisyydellä on vankat perinteet. Sosiaalityön opinnotkaan, ainakaan nykyisellään, eivät vielä anna valmiuksia konkreettiseen lapsikeskeiseen työskentelyyn.

”Ilmeisesti on kuitenkin niin, että pelkän raportin tai suositusten lukeminen ei muuta mitään. Koulutukseen ei pelkästään vielä takaa riittävää muutosta työtavoissa. Tarvitaan suunnitelmallisuutta, mallitusta ja ohjausta uuteen työtapaan. Ohjaukseen pitää sisältyä mahdollisuus keskustella, pohtia ja saada palautetta.”

Työntekijät olivat alusta alkaen hyvin innostuneita mahdollisuudesta lisätä omia valmiuksiaan lapsikeskeisessä työskentelyssä. He kokivat, että heillä ei ollut aikaisemmin riittävästi osaamista lapsen kanssa työskentelyyn. Puuttuvien valmiuksien lisäksi työntekijöillä oli ollut myös erilaisia henkilökohtaisia esteitä, kuten epävarmuutta omasta osaamisesta ja asenteellisia esteitä lapsen kohtaamiseen.

”Ei voi noin vain aloittaa tekemään tilannearviota, jos ei ole kunnollista perehdytystä.”

”Ei onnistu vain papereita lukemalla, jäisi tekemättä”

Hankkeessa mukana olleet työryhmät kokivat olevansa etuoikeutettuja, saadessaan tiivistä ohjausta ja konkreettista tukea lapsikeskeiseen työhön. Yhteinen pohdinta työryhmissä miellettiin työnohjaukselliseksi ja tärkeäksi. Kokemusten jakaminen ja keskustelut muiden toimistojen työntekijöiden kanssa sekä erilaiset koulutukset antoivat lisää tietoa ja tukivat tilannearvion tekemisessä. Työntekijöillä oli myös mahdollisuus opetella tilannearvion tekoa ja lapsen kohtaamista työparityöskentelyn avulla. Työparina oli joko

hankkeen kehittävä sosiaalityöntekijä tai toinen sosiaalityöntekijä (tai sosiaaliohjaaja) omasta työryhmästä.

Työparituen lisäksi osalle työntekijöistä Lapsikeskeisen tilannearvion käsikirja (Muukkonen & Tulensalo 2004) on ollut väline oppimiseen ja työtapaan perehtymisessä.

"Äivan erityisesti minulle on ollut iloa ja hyötyä käsikirjasta. Olen käyttänyt sitä työvälineenä ja mallina"

Oppiminen ja osaamisen syventyminen on ollut monille henkilökohtainen prosessi. Moni työntekijöistä sanoi, että omaa sisäistä prosessia ei olisi tapahtunut ilman, että siihen olisi varattu tietoisesti aikaa. Hankkeen myötä saatu tuki ja kollegoiden kannustus ovat innostaneet silloinkin, kun oma innostus on meinannut hiipua.

Lapsen asiakkuus haastaa työntekijän myös ajankäytön tarkasteluun. Ajankäyttöön liittyy kysymys siitä, kuka lastensuojelussa on asiakas ja kenelle/ keille työntekijä antaa aikaansa. Onko asiakas lapsi, kaikki perheen jäsenet vai vanhemmat? Heinon (1997, 378) tutkimuksessa tuli esiin, että lastensuojelun sosiaalityössä asiakkuus on työskentelyn kuluessa saattanut muuntua esimerkiksi siten, että alkuvaiheessa asiakas on ollut äiti ja työskentelyn edetessä asiakkaaksi on vaihtunut lapsi tai joku muu perheenjäsen.

Olemme havainneet, että lapselle annettavaa aikaa ja lasten omia tapaamisia saatetaan kyseenalaistaa. Lasten omia tapaamisia voi joutua erikseen perustelemaan. Tällaista ilmiötä emme ole huomanneet esimerkiksi suhteessa vanhempien tapaamiseen. Erään työntekijän mukaan hän sai hankkeen myötä ”luvan” käyttää työaikaansa lapsen tapaamisiin. Tämä kokemus sisältää mielenkiintoisen kysymyksen siitä, nähdäänkö lapselle annettu aika kuitenkin vähemmän tärkeänä puuhasteluna ja määritetäänkö sosiaalityöntekijän ajankäyttöä joidenkin sanoittamattomien normien mukaan. Menevätkö aikuiset automaattisesti lapsen edelle tai koetaanko esimerkiksi neuvottelut arvokkaampana ajankäyttönä kuin lapselle henkilökohtaisesti annettava aika? Miksi vanhemmille annettavaa aikaa ei samalla tavalla tarvitse perustella kuin lapselle annettavaa?

Kysymys lapselle annettavasta ajasta voi olla laajempi kuin yksinomaan lastensuojelun sosiaalityötä koskeva. Samanlaisia kokemuksia lapselle ajan raivaamisen vaikeudesta oli myös Ensi- ja turvakotien liiton Lapsen aika -projektin työntekijöillä. Oranen (2001c, 68–69) kuvaa projektin raportissa osuvasti aikaa piparkakkutaikinana, josta ensin otetaan pois ehjät aikuisten palat kuten neuvottelut, yksilökeskustelut, puhelut ja palaverit. Lapselle jää jäljelle jääneen ajan reunapalat ja epämääräiset riekaleet. Tavoitteellinen työ lapsen kanssa ei ole Orasen mukaan mahdollista pelkästään niiden varassa.

Olemme havainneet ja kokeneet tavoitteellisen työn lapsen kanssa edellyttävän kokonaisvaltaista sosiaalityöntekijän työn tarkastelua. Lapselle annettava aika ja tila eivät voi tulla kaiken muun ja ”vanhan” päälle, vaan lapsikeskeisyyden myötä työtä on tarkasteltava uudella tavalla. Kokemuksemme mukaan priorisointi voi lähteä liikkeelle oman työn tarkastelusta ja sen ydintehtävän pohdinnasta. Vastaus siihen, mitä työstä voi jättää pois, jotta aikaa lapselle olisi enemmän, ei ole yksiselitteinen. Koska lastensuojelun arki on kiireistä ja ajankäyttöön liittyvät kysymykset realiteetteja, esimiehen tärkeänä roolina on auttaa työntekijöitä työn priorisoinnissa. Myös johdon taholta tulevien linjausten ja strategioiden tulee tukea perustyön ajankäytön linjauksia.

Lapsen aktiivinen asiakkuus haastaa

- Lapsen osallistamiseen ja vuorovaikutukseen mukaan ottamiseen työkäytännöissä
 - ajankäytön uudelleen tarkastelu
 - tilojen tarkastelu lapsen näkökulmasta
 - moninainen vuorovaikutus (puheen rinnalle muita menetelmiä)
 - tunteiden huomiointi ja tunnetyö
- Uudenlaisen tietokäsityksen pohdintaan sekä tiedon tuottamisen tapaan, jossa lapsen kokemustiedolle annetaan arvo

6.2 Sosiaalityöntekijän identiteetin vahvistuminen

Lapsikeskeinen työote vaikutti sosiaalityöntekijöiden ammatti-identiteettiin ja kokemukseen omasta ammatillisuudesta ja asiantuntijuudesta. Oman ammatti-identiteetin vahvistuminen nähtiin positiivisena ja työntekijät tunsivat ylpeyttä siitä, että saavat tehdä arvokasta ja ammattitaitoa vaativaa työtä lapsen hyväksi.

"Tämän hankkeen myötä ja oman muuttuneen ajattelutavan ja työskentelytavan myötä koen olevani parempi sosiaalityöntekijä ja koen tekemäni työni arvokkaampana kuin ennen."

"Se (työ) on jollain tavalla muuttunut arvokkaammaksi."

Työntekijöiden ammatti-identiteetti nimenomaan lasten työntekijöinä vahvistui. Todennäköisesti siihen vaikuttivat pohdinnat omasta perustehtävästä, lapsen asettaminen tietoisesti työn keskiöön ja konkreettinen työskentely lasten kanssa

”Lapsikeskeisyys ja Kohkassa (Kohtaavaa lastensuojelua – hankkeessa) opetetut mallit ovat vahvistaneet sosiaalityöntekijän identiteettiäni nimenomaan lapsen työntekijänä.”

Ammatti-identiteetin vahvistumisen myötä työntekijät kokivat työn olevan jäsentyneempää ja oman roolin sosiaalityöntekijänä selkeämpi. Sosiaalityöntekijän vahvistunut identiteetti antoi monille ryhtiä ammatillisessa mielessä ja lisäsi innostusta kehittää omaa osaamista lastensuojelun sosiaalityöntekijänä.

"Oma työ on jäsentyneempää ja lastensuojelun sosiaalityöntekijän rooli on selkeytynyt ja identiteetti vahvistunut."

Oman ammatillisen identiteetin vahvistuttua työntekijät eivät enää välttämättä tyytyneet ulkopuolisten tahojen ja muiden ammattikuntien

määrittelyihin lapsesta ja lastensuojelun tarpeesta. Lastensuojelun sosiaalityöntekijällä on selkeämpi ja aktiivisempi rooli yhteistyötapaamisissa kun hän on itse tavannut lasta ja arvioinut lapsen arkea. Sosiaalityöntekijä ei ole tällöin pelkästään muilta tulevan tiedon varassa. Sosiaalityöntekijän vahvistuneen ammatillisen identiteetin myötä työ selkiytyy työntekijälle itselleen ja se tulee läpinäkyvämmäksi myös muille yhteistyötahoille. Työn läpinäkyvyys auttaa yhteistyön tekemistä erilaisten toimijoiden kanssa.

Ammatti-identiteetin vahvistumisen lisäksi työntekijät kokivat oppineensa lisää omasta persoonastaan ja tavastaan tehdä työtä. Työntekijät kertoivat oppineensa uusia puolia itsestään ja he löysivät uutta rohkeutta työskennellä esimerkiksi eri-ikäisten lasten kanssa. Sosiaalityöntekijän identiteetin pohdinta ja tutustuminen omaan itseen, omiin asenteisiin ja tunteisiin ei kuitenkaan aina ollut pelkästään helppoa. Työntekijät joutuivat kohtamaan myös syyllisyyttä ja ahdistusta. Oman työn tarkasteleminen saattoi tuoda esiin riittämättömyyttä ja kokemuksen aiemman työn vähättelystä.

”Yhtäkkiä tunnuin unohtavani aiemmin vahvoina puolina pitämiäni luontevuuden ja intuitiiviset ja myöhemmin myös koulutuksen kautta tukea saaneet ammatilliset vuorovaikutustaitoni. Puhe aivan uudesta lapsilähtöisestä näkökulmasta ja lähtökohdasta mitätöi lähes kaiken, mitä olin aiemmin tehnyt. Enhän ollut osannut olla lainkaan lapsilähtöinen. Kadotin tässä kyseenalaistamisen puuskasani senkin osaamisen, joka minulla aivan varmasti oli ollut.”

Oman identiteetin pohdinta voi aiheuttaa hämmennystä. Hämmennyksen vaihe voi olla rakentava ja luoda pohjaa uudelle. Siksi työntekijöiden kysymyksille, kyseenalaistamiselle ja tunteille on annettava tilaa. On suostuttava siihen, että työntekijöillä on erilaisia valmiuksia muutokseen ja jokaisella on omanlaisensa tunneprosessi.

Hankkeessa valmius omien työtapojen tarkastelemiseen ja muuttamiseen vaihteli eri työntekijöillä. Osa oli heti valmiita kokeilemaan oppimaansa käytännössä eivätkä uudet työntekijät välttämättä edes tienneet muusta ja siksi omaksuminen oli helppoa. Osalle työntekijöistä muutos taas tuntui vaikealta. Omien työtapojen muuttamisen vaikeus saattoi yllättää työn-

tekijää itseäänkin, vaikka työntekijä oli periaatteellisella tasolla sitoutunut yhteisiin tavoitteisiin. Käytännön tasolla työn muuttaminen olikin oletettua vaikeampaa. Vanha tapa toimia tuntui tutummalta ja turvallisemmalta erityisesti epävarmoissa tai yllättävissä tilanteissa.

”Olen perustemperamentiltani hidas ja myös hidas oppimaan. Vanhasta pois oppiminen ei ole ihan helppoa.”

”Omien työtapojen muuttaminen on tuntunut vaikealta, oppiminen on tapahtunut yllättävän hitaasti.”

”Vanhempipainotteisella työskentelyllä on lastensuojelun sosiaalityössä pitkät perinteet. Itse lukeudun nk. vanhaan kaartiin, joka on tehnyt yli kymmenen vuotta piirissä töitä vanhalla mallilla. Tämä on tuntunut uuden omaksumisessa; asioita on pitänyt jauhata pähkinänsä ennen kuin ne ovat sinne alkaneet jäsentyä.”

Identiteetin vahvistumista voi edeltää erilaisia muutosprosesseja ja yksilöllisiä tunneprosesseja. Siten myös työtapojen muuttaminen on yksilöllistä. Työntekijästä riippuen muutos voi tapahtua nopeasti tai loppujen lopuksi hyvinkin hitaasti. Sitä ei voi kiirehtiä väkisin, vaikka muutoksen hitaus olisi ristiriidassa esimerkiksi tulostavoitteiden kanssa.

6.3 Työn suunnitelmallisuus ja systemaattisuus

Työn mallintaminen ja systematisoiminen erilaisiksi prosesseiksi on lastensuojelun sosiaalityössä melko uutta, vaikka jonkin verran mallinnuksia on jo tehty (esim. Rousu & Holma 1999; Niskala 2004; Möller 2004). Mallinnukset ovat toteutukseltaan ja tavoitteiltaan erilaisia. Esimerkiksi Pohjois-Suomen osaamiskeskuksessa tehdyissä malleissa (Niskala 2004) pyritään kuvaamaan koko lastensuojeluprosessin kulku, eikä niissä avata tarkemmin prosessin vaiheita ja sisältöjä. Kohtaavaa lastensuojelua -hankkeessa olemme vaiheistaneet lastensuojelun avohuollon eri prosesseiksi ja

kuvanneet kunkin prosessin kulkua ja tarkkaan miettineet eri vaiheiden ja yksittäisen tapaamisten tavoitteet ja sisällöt. Samantyyppisesti prosessia on avattu myös Pesäpuu ry:n Lapsen elämäntilanteen kartoitusmallissa (Möller 2004).

Systematisointi ja työn läpinäkyväksi tekeminen herättää työntekijöissä monenlaisia kysymyksiä ja tunteita. Mallinnuksen tavoitteena on tehdä näkyväksi sosiaalityöntekijän työtä ja kehittää sitä (Aikio-Mustonen 2004, 36–37, Möller 2004, 2005). Työn systematisoinnista puhuttaessa nousee helposti esiin pelko, että työ tulee kankeaksi tai liian kaavamaiseksi. Työn mallintaminen voidaan kokea työntekijän omaa ammattitaitoa kahlitsevaksi ja rajoittavaksi. (Pietilä 2005a, 24.) Sosiaalityön ja asiakkaiden tilanteiden monimuotoisuutta käytetään usein vasta-argumenttina työn systematisoinnille, koska kommentoijien mielestä ”elämä ja sosiaalityö eivät yksinkertaisesti mahdu laatikoihin.”

Toisaalta työn systematisointi ja mallintaminen voidaan nähdä myös hyvänä asiana, joka voi tuoda työhön ryhtiä ja auttaa työn selkiyttämässä, kuvaamisessa ja kehittämisessä (Aikio-Mustonen 2004, 34–57, Vesterinen 2004, 127). Samanaikaisesti sosiaalityöhön sisältyy aina asiakkaiden ja erilaisten tilanteiden yllätyksellisyys ja monimuotoisuus, jotka pakottavat työntekijöitä joustavuuteen ja tilanteiden tapauskohtaiseen tarkasteluun.

Hankkeessa mukana olleiden työntekijöiden mukaan systemaattisuus on tuonut työhön monia hyviä asioita sekä työntekijän että asiakkaan kannalta katsottuna (ks. myös Möller 2005). Samanaikaisesti se on koettu myös vaativaksi. Systemaattisuuden ja suunnitelmallisuuden mukanaan tuomia hyviä asioita on työntekijän työskentelyn kannalta työn etukäteissuunnittelun ja tavoitteellisuuden lisääntyminen. Systemaattisuus ikään kuin pakottaa työn suunnittelemiseen ja samalla työ tulee jäsentyneemmäksi. Työn jäsentymisen ja selkiytymisen koettiin taas lisäävän työn hallinnan tunnetta ja tarkoituksenmukaisuutta. Työn etukäteissuunnittelun katsottiin toisaalta lisäävän työn vaativuutta, koska suunnittelulle on varattava aikaa. Joskus suunnitelmallisuus voi myös ontua käytännössä, kun kiire tai kriisitilanne muuttaa jo suunnitellun tilanteen tai tapaamisen valmistelulle ei jää riittävästi aikaa.

Työntekijät kokivat, että kun työlle on raamit, niin on itsellekin selkeämpää, kun tietää mitä on tekemässä ja miksi. Sen jälkeen työntekijä voi itse soveltaa prosessia ja tapaamisten sisältöjä juuri kyseiselle asiakkaalle sopivaksi. Pelko siitä, että systemaattisuus kaventaisi työntekijän omaa ammattitaitoa tai osaamista, koettiin turhana.

”Voi olla pelko, että systemaattisuus rajoittaa luovuutta kun pakottaa tiettyyn sabluunaan, mutta se on todellisuudessa päinvastoin.”

”Peruspilareille voi rakentaa uutta ja käyttää mielikuvitusta sekä luovuutta jota, kuten hyvin tiedämme, ei puutu myöskään asiakaslapsilta ja vanhemmilta niin hyvässä kuin pahassa.”

Työntekijät kokivat välillä, että oma luovuus on koetuksella ja erityisesti lasten tapaamiset ovat kehittäneet omaa kekseliäisyyttä ja joustavuutta. Eräs työntekijä kirjoittaa työskentelystä asiakkaana olevan lapsen kanssa, miten hän pikku hiljaa huomasi ymmärtävänsä, että tämän lapsen kanssa kirjoittaminen ja piirtäminen toimivat. Lapsi myös halusi joka tapaamiskerralla esittää patkan lempi TV-ohjelmastaan. Tämä edellytti työntekijän suostumista lapsen luovaan tapaan ilmaista itseään sekä ennakkoluulotonta näkökulmaa sosiaalityön tekemiseen.

Tilannearvioprosessiin, vaikka se toteutuu systemaattisestikin, voi suhtautua siten, että aina on mahdollisuus oppimiseen, oman osaamisen syventämiseen ja uusiin kokeiluihin.

”Parasta työtavassa on ”itsekkäästä näkökulmasta” katsoen mahdollisuus luovuuteen, kokeiluihin ja jatkuvaan kehittymiseen ja oppimiseen. Prosessin jälkeen itsereflektiossa tiedostaa, miten seuraavalla kerralla kannattaa toimia toisin.”

Hankkeessa kehitetty tilannearvion prosessi on mukana olleiden työntekijöiden palautteen mukaan selkeä ja käytännön perustuksessa toimiva. Prosessin avulla pyritään lapsikeskeisyyteen ja lapsen näkökulman pysymiseen työn keskiössä.

”Tilannearvioprosessi pakottaa muistamaan lapsen, lapsi ei unohdu niin helposti.”

Työntekijöiden mielestä tilannearvio prosessina on joustava ja jättää työntekijälle myös varaa omaan luovuuteen ja oman ammattitaidon hyödyntämiseen. Helpointa työntekijöille näyttivät olevan prosessit, joissa pystyttiin etenemään suunnitellusti ns. ideaalimallin mukaisesti. Prosessin tilannekohtainen soveltaminen koettiin vaativaksi, esimerkiksi jos perheen tilanteeseen tuli tilannearviotyöskentelyn aikana yllättävä kriisi. Silloin työntekijöillä on ollut selvästi vaikeuksia yhdistää alkuperäinen työskentelysuunnitelma ja kriisityö lapsen ja vanhempien kanssa. Kriisin jälkeen ei enää välttämättä löydy reittiä takaisin tilannearviotyöskentelyyn ja työskentelyä jatketaan pääsääntöisesti vanhempien kanssa lapsen jäädessä taka-alalle.

Käytännössä tilannearviot ovat olleet prosesseina erilaisia ja työntekijät ovat järjestäneet tapaamisia joustavasti. Tarvittaessa työntekijät ovat voineet tavata vanhempia jo ennen alkutapaamista, jos ovat harkinneet sen tarpeelliseksi. Tällainen tapaaminen vanhempien kanssa ei voi kuitenkaan korvata perheen yhteistä alkutapaamista eikä arviota tilannearvion tarpeellisuudesta voi tehdä tapaamatta lasta. Tässä näkemyksemme poikkeavat Pesäpuun kartoitusmallista, jossa arvio työskentelyn tarpeellisuudesta voidaan tehdä vain vanhempia tapaamalla (Möller 2004, 52).

Lasten tapaamisia on ollut käytännössä yhdestä kolmeen, joskus enemmänkin ja vanhempien tapaamisten määrät ovat vaihdelleet. Jos vanhemmat eivät pysty tai halua tulla yhdessä yhteisiin tapaamisiin, niin vanhemmille on järjestetty erilliset, omat tapaamiset. Myös alku- ja yhteenvetotapaamisia on ollut molemmille vanhemmille erikseen. Silloin lapsi on pääsääntöisesti ollut mukana vain toisen vanhemman kanssa. On ollut myös joitakin vanhempia, jotka eivät ole suostuneet lasten omiin tapaamisiin. Tällöin vanhemmille on annettu mahdollisuus olla mukana lapsen tapaamisessa.

Työntekijöiden myönteisistä puheista huolimatta havaitsimme, että tilannearvioita ei käytännössä aina kuitenkaan tehty systemaattisesti. Välillä työntekijät ”oikaisivat”, eivätkä järjestäneet perheen yhteistä alkutapaamista, vaan jatkoivat vanhempien tapaamisen jälkeen lasten omilla

tapaamisilla. Yhden työryhmän kanssa huomasimme työntekijöiden käyttävän aikaa sen arvioimiseen tarvitaanko ylipäättään tilanearviota. Tällaiseen arviointiin saattoi kulua useitakin vanhempien tapaamisia. Syitä tällaiselle kaksinkertaiselle arvioinnille työntekijät eivät osanneet selkeästi kertoa ja asian puheeksi ottaminen herätti heissä syyllisyyttä. Arvelimme, että syynä saattoi olla työntekijöiden toive hoitaa asiat nopeammin ja helpommin pois alta. Tämän työntekijät itsekin myönsivät.

Välillä työntekijöistä on tuntunut siltä, että tilannearvioprosessi kokonaisuudessaan on vaativa ja työläs. Erityisesti tilannearvioprosessin pitkittyminen saattaa tehdä koko prosessista työntekijälle raskaan. Syitä prosessin pitkittymiselle on monia. Suurin syy näyttäisi olevan asiakkaille varattujen aikojen peruuntuminen ja hukkakäynnit. (Nousiainen 2004, 29–30.)

Systemaattisuus nähtiin kuitenkin hyvänä asiakkaiden kannalta katsottuna. Samalla työskentely tulee läpinäkyvämmäksi ja asiakkaalle on helpompi kertoa mitä tapahtuu ja miksi. Tilannearviossa avoimuus tarkoittaa, että asiakkuuden aloittaminen ja sen syy kerrotaan ja myös kirjataan selkeästi, jotta se ei jää epäselväksi asiakkaalle. Myös asiakkuuden jatkuminen tai päättäminen kirjataan ja perustelut tuodaan julki avoimesti. Systemaattisuus on tarkoittanut myös dokumentoinnin systematisointia ja tuonut siihen selkeyttä.

Suunnitelmallisen ja systemaattisen tilannearvion tekemisen nähtiin vaikuttavan työhön laajasti. Systemaattinen tilannearvio on vaikuttanut mm. työntekijöiden ajankäyttöön siten, että käytettävissä oleva aika käytetään eri tavalla kuin aikaisemmin. Osa työntekijöistä myönsi avoimesti, että heillä on paljon ns. ”kaappihoitoa saavia asiakkaita” eli asiakkaita, joiden kanssa ei työskennellä aktiivisesti vaan tapaamiset ovat satunnaisia ja enemmän tilanteen seurailemista kuin tavoitteellista työskentelyä. Ajankäytön muuttumisesta seurasi esimerkiksi, että aikaa ei käytetä niin paljoa satunnaisiin tapaamisiin ja asiakkaiden tilanteiden ”seurailemiseen”, vaan tapaamiset ovat tietoisesti tavoitteellisempia ja sisällöllisesti mietitympiä.

Tilannearviotyöskentelyn aikana vanhempien omille asioille ei anneta niin paljon aikaa, vaan työn fokus keskitetään tietoisesti lapseen. Vanhempien kanssa tiiviimpi työskentely alkaa pääsääntöisesti tilannearvion jälkeen, kun lapsen tarpeet on ensin selvitetty.

”Vanhempien kanssa väentäminen on jäänyt vähemmälle, kun keskitytään lapseen eikä vanhempien ongelmista puhumiseen.”

”Keskustelu taloudellisista asioista vähentynyt selkeästi.”

Kun työntekijä paneutuu tilannearvion tekemiseen, niin se auttaa myöhemmin muissa työhön liittyvissä tehtävissä kuten päätösten ja lausuntojen tekemisessä. Myös sijoitusprosessi ja sijoituspaikan etsiminen voi helpottua, kun työntekijä tietää lapsen omia toiveita ja tuntee henkilökohtaisesti lapsen.

Systemaattisen tilannearvion myötä asiakkuudet ovat jämaköityneet. Tämän seurauksena työntekijät kertoivat, että ”roikkuvat asiakkuudet poistuvat” koska työntekijöille on tullut aiempaa enemmän rohkeutta lopettaa asiakkuuksia. Asiakkuuksien lopettaminen ei kuitenkaan ole yksiselitteistä, sillä työntekijöillä saattaa olla pelko, että työmäärää mitataan asiakasmäärien suuruuksilla ja suuret asiakasmäärät nähdään ”ahkeran ja hyvän työntekijän” mittana. Pienentyvien asiakasmäärien pelättiin jopa kostautuvan työntekijäresurssien vähentämisellä.

Keskusteluissa asiakkuuksien lopettamisesta törmäsimme myös siihen, että työntekijät eivät välttämättä halua lopettaa asiakassuhteita, koska ovat itse, tietoisesti tai tiedostamattaan, kiintyneitä asiakkaaseen. Tällöin asiakassuhde antaa työntekijälle jotain sellaista mielihyvää, jota ei välttämättä ole aina edes tiedostettu. Työntekijä voi tarvita enemmän asiakasta kuin asiakas työntekijää. Systemaattiseen työotteeseen kuuluu kuitenkin myös työskentelyn päättäminen. Jos asiakkuudelle ei löydy selkeitä syitä ja muutostyölle tavoitteita, ei asiakkuutta ole syytä vain ”varmuuden vuoksi” jatkaa. Asiakkuus voidaan lopettaa ja tällöin se on selkeästi kerrottava ja perusteltava niin lapselle kuin vanhemmille.

Keskustelut ajankäytöstä ja asiakasmääristä ovat lastensuojelun arkipäivää. Kiistattoman totta on, että lastensuojelun sosiaalityöntekijät tekevät vaativaa työtä ja asiakkaita on paljon. Esimerkiksi Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa lastensuojelulain perusteella asiakkaina olleita lapsia ja nuoria oli vuonna 1991: 4891, vuonna 2000: 7278 ja vuonna 2004 yhteensä 7969 (Helsingin kaupungin sosiaaliviraston asiakastilastoja).

Asiakasmäärien vertailussa on kuitenkin se vaara, että se tuottaa väärälaista kuvaa ”hyvästä työntekijästä”. Tällöin mittarina ei ole niinkään työn

laadukkuus, vaan työntekijän venyminen suuren asiakasmäärän edessä. Hankkeen ulkopuolisilta työntekijöiltä saattoi tulla vihjauksia siitä, ettei kehittämishankkeessa mukana olleilla olisi niin paljon työtä tai asiakkaat olisivat jotenkin helpompia kuin kiireen ja työpaineen uuvuttamilla ”todella vaikeiden asiakkaiden” kanssa painivilla muiden alueiden/ muiden kaupunkien työntekijöillä. Lastensuojelutyön arjen kiireeseen hankkeessa mukana olleet työntekijät kommentoivat, että työntekijöiden vähyys on realiteetti. Kiirettä ei silti voi jatkuvasti käyttää selityksenä sille, ettei työtä voisi kehittää ja systematisoida. Käytännössä tämä kuitenkin osoittautui välillä erittäin vaikeaksi. Työpaine, ajan puute ja oma riittämättömyys ovat asioita, joiden kanssa lastensuojelun sosiaalityöntekijät joutuvat kamppailemaan jatkuvasti. Välillä työyhteisön voi vallata yhteinen kaaos, joka tarttuu helposti kaikkiin työyhteisön jäseniin. Silloin voi olla tarpeen yhdessä työyhteisönä pysähtyä miettimään miten työtä priorisoidaan, mikä on työn ydintehtävä ja kuinka paljon työntekijöiden on pakko venyä.

Systemaattisuuteen liittyy myös työn ajallinen raamittaminen. Alkuarvioinnin tulisi olla kestoaltaan rajattu (mm. Muuri & Haverinen 2004, 34) ja useissa maissa, esimerkiksi Englannissa on arvioinnille asetettu aikarajoja (Framework for... 2000). Ruotsissa ja Norjassa asiakkuuden vireilletulo, prosessin eteneminen ja aikarajat säädetään tarkasti myös laissa (Muuri & Haverinen 2004, 25). Suomessa aikarajoja on asetettu tiettävästi vasta Helsingissä. Helsingin kaupunginvaltuuston 2003 asettama tulostavoite on arvion tekeminen kolmen kuukauden sisällä lastensuojeluilmoituksesta. Lastensuojelun kehittämisohjelman lastensuojelutarpeen selvitys -prosessissa esitetään selkeitä aikarajoja selvityksen tekemiseen. Tämän esityksen myötä aikarajat tulisivat käyttöön laajasti myös Suomessa. (Oranen 2006).

Hankkeessa mukana olleiden työntekijöiden yksimielinen kanta on, että tarkkoja aikamääriä tärkeämpää on laadukas arviointiprosessi, jota ei ole järkevä kiirehtiä pelkän aikamäärän takia. Toki ihanteellisinta on, jos tilanearvion pystyy tekemään kolmessa kuukaudessa. Asiakkaan näkökulmasta pitkittyminen ei välttämättä ole pelkästään huono asia. Eräät vanhemmat olivat tyytyväisiä, että prosessi oli kestänyt riittävän kauan, että asioita pystyttiin rauhassa työstämään jo tilanearvion aikana.

6.4 Työparityöskentely

Lapsikeskeisen tilannearvion tekeminen systemaattisesti on lisännyt ja helpottanut parityön tekemistä. Aiemmin parityötä oli tehty satunnaisesti ja useimmin työparina oli johtava sosiaalityöntekijä. Työparityöskentelyn lisääminen oli yksi sosiaalityöntekijöiden toiveista.

”Parityötä tehtiin olemattoman vähän. Vain yksittäisiin, syystä tai toisesta hankaliin tapaamisiin oli mahdollista saada työpari. Etenkin alkuvaiheessa työ tuntui hyvin yksinäiseltä, vastuu osaamiseen nähdén kohtuuttomalta.”

Hankkeessa lähdettiin alun perin siitä ajatuksesta, että tilannearvio tehdään parityönä ja työpareina ovat sosiaalityöntekijät. Se, että tilannearviossa sosiaalityöntekijän työparina on toinen sosiaalityöntekijä, mahdollistaa tasavertaisen parityöskentelyn ja vastuun jakamisen. Toinen sosiaalityöntekijöistä on perheen vastuutyöntekijä, joka vastaa tilannearviosta ja asiakkuudesta. Yhdessä toimistossa mukaan hankkeeseen tulivat myös sosiaaliohjaajat, jotka tekivät tilannearvioita sosiaalityöntekijän työpareina.

Havaitsimme, että työparityöhön tarvitaan yhteisiä pelisääntöjä, jotta se olisi mielekästä. Siksi pohdimme erityisesti sitä, mitä työparityö tarkoittaisi nimenomaan tilannearviossa. (Liite 8.) Lapsikeskeisyyden toteutumisen näkökulmasta parityön tekeminen on tärkeää, jotta pystytään varmistamaan lapsen huomioiminen. Erityisen tärkeää parityön tekeminen on koko perheen yhteisissä tapaamisissa, jolloin työntekijöiden on varmistettava, että sekä lapselle että aikuiselle annetaan tilaa ja tukea. Jotta lapsi tulee huomioiduksi, on häntä varten hyvä olla työntekijä, joka voi tarvittaessa lähteä toiseen tilaan tai lattialle lapsen kanssa. Muuten käy helposti niin, että aikuiset jäävät keskenään pöydän ääreen ja lapsi touhuilee omiaan ilman työntekijän erityistä huomiota.

”Kannatan ehdottomasti parityötä alkuarvioinnissa. Tapaamisissa tulee niin paljon tietoa ja havaintoja, että tarvitaan kaksi. On lasta kunnioittavaa, että toinen työntekijä voi keskittyä häneen, olemaan läsnä.”

Työntekijät antoivat työparityöstä positiivista palautetta. Hankkeen myötä työparityöskentelystä tuli työtapa, josta haluttaisiin jatkossakin pitää kiinni. Useat työntekijät eivät haluaisi luopua parityön tuomista hyödyistä, koska kokemukset ovat olleet hyviä. Joukossa oli myös työntekijöitä, joiden mielestä asiakkaita voi tavata yksinkin ja parityötä tulisi tehdä joustavasti tilanteen mukaan.

Parityöhön nähtiin liittyvän monia haasteita. Yhteisen ajan löytyminen molempien työntekijöiden kalentereista näyttäisi olevan iso haaste työpareina toimimiselle.

"Ainoa kielteinen puoli parityöskentelyssä on, että se vie kalenterista enemmän aikaa ja aikojen sopimiset ovat joskus todella hankalia."

Kun työparityöskentely on työryhmän yhteisesti sovittu työtapana, niin työparityöskentelyn tuomat hyödyt näyttäisivät peittävän alleen jopa ajankäyttöön liittyvät kysymykset.

"Parityö on mielestäni yksi tilannearvion ja koko lastensuojelutyön keskeisistä rikkauksista. Se tuo työlle jatkuvuutta, laajempaa näkökulmaa ja laatua enemmän kuin yksin työskentely. En ole kokenut sitä raskaaksi. Olemme yleensä saaneet sovittua myös aikatauluja yhteensopiviksi."

Se, mistä helpommin lipsutaan, on tapaamisten yhteinen suunnitteleminen. Yhteisen ajan löytymisen lisäksi työparityöskentelyn haasteena on yhteisen tavoitteen löytäminen ja erilaisten näkökulmien yhteensovittaminen. Oman työn läpinäkyväksi tekeminen toiselle työntekijälle voi olla myös haasteellista, jopa pelottavaa.

"Parityö on vaativaa, kun oma osaamattomuus voi paljastua ja se voi olla pelottavaa."

”Yksin tekemisen perinne on vahva ja yhdessä tekeminen voi merkitä paitsi tukea myös uhkaa. Oma työ tulee enemmän näkyväksi, on tahtojen taistelua ja näkemyseroja, henkilökemioista johtuvaa yhteistyövaikeutta ym. ”

Parityö toi mukanaan monia hyviä asioita kuten ammatillisen tuen ja mahdollisuuden vastuun jakamiseen. Työparikysymys nähtiin jaksamisen välineenä ja sekä työntekijän että asiakkaan oikeusturvakysymyksenä. Kaksi työntekijää pystyy paremmin arvioimaan yhdessä tilannetta ja lapsi tulee varmemmin huomioiduksi. Työparityöskentelyn yksi merkittävä hyöty on tapaamisten käsitteleminen yhdessä ja niihin liittyvän tunnekuorman purkaminen.

Systemaattinen työparityöskentely auttaa uusia työntekijöitä uusiin työmenetelmiin perehtymisessä. Työparin kanssa uuden työntekijän on helpompi perehtyä lapsikeskeiseen työtapaan ja saada mahdollisuus peilata omaa osaamistaan kokeneemman työntekijän kanssa. Tällöin työparityöskentely saa mestari-kisällimäisen luonteen. Tällaista työparina opetteluun mahdollisuutta hyödynsimme siten, että hankkeen työntekijöillä oli halutessaan mahdollisuus pyytää meitä kehittäviä sosiaalityöntekijöitä työparikseen.

”Uudelle työntekijälle on helpompaa perehtyä, jos ei heti joudu olemaan vastuutyöntekijänä, vaan saa ensin mahdollisuuden opetella työparin kanssa.”

Jos työparina toimiminen mielletään vain oppimisena tai opettamisena, niin on vaarana mielikuva arvoasetelmasta ja siitä, että sitten kun työntekijä on riittävän kokenut ja pätevä, hän ”pärjää” yksinkin. Onko viesti silloin, että ammattitaitoisen työntekijän on selvittävä omillaan ja hän voi kääntyä vain erityisen hankalissa kysymyksissä toisen kollegan tai esimiehen puoleen?

Parityöstä ei sen monista hyödyistä huolimatta näyttäisi tulevan vakiintunutta työkäytäntöä, jos siihen ei työryhmänä yhdessä sitouduta. Työntekijät tarvitsevat myös esimiehen tuen parityön tekemiselle. Työntekijöiden on myös itse nähtävä parityöstä saatava hyöty, sillä muuten työpariksi toisen asiakkaille ryhtyminen voi tuntua vain lisätyöltä ja työpaineen alla palataan helpommin yksinpuurtamiseen.

"Kehittämistä kaipaa edelleenkin työparikäytännössä niin, että se on tosissaan toimistoissa työtapana. Ajattelen vaativia huostaanottoprosesseja ja sitä kuinka yksin työntekijät ovat niiden kanssa. Ei mielestäni ole kenenkään etu työskennellä yksin. Varmaankin Kohtaavan (Kohtaavaa lastensuojelua – hankkeen) kautta tähän on tulossa muutosta."

Sosiaalityöntekijä vai sosiaaliohjaaja sosiaalityöntekijän työparina

Hankkeessa on alusta saakka keskitytty erityisesti sosiaalityöntekijöiden työn kehittämistä. Haagan sosiaalipalvelutoimistossa, josta hanke lähti liikkeelle, sosiaalityöntekijät vastasivat kehittämisestä, eivätkä sosiaaliohjaajat (perhetyöntekijät) olleet mukana tekemässä tilannearvioita. Työnjako sosiaalityöntekijöiden ja -ohjaajien välillä oli selkeä eikä aiheuttanut kilpailuasetelmaa. Kehittämistyön aikana myös perhetyöntekijät innostuivat mallintamaan omaa työtään ja yhteisissä kehittämissäpäivissä purettiin auki molempien työnkuvia ja rooleja. Myös perhetyöhön tuli selkeämmin tavoitteeksi lapsen näkökulman huomioiminen.

Sosiaalityöntekijöiden työn selkiytyminen näkyi pian myös perhetyössä positiivisena asiana. Sosiaaliohjaajat kokivat, että heidän työtään auttoi, kun lapsille oli tehty huolellinen tilannearvio. Perhetyölle tuli selkeämmät tavoitteet, mutta samalla sosiaaliohjaajia mietitytti miten perhetyön oma arviointi suhteutuu sosiaalityöntekijöiden tilannearvioon. Perhetyön näkökulmasta tilannearvio voi asettaa perhetyölle liian tiukat raamit ja joskus perheen arjesta voi nousta esiin myös muita kiireellisempiä asioita, joita täytyy työstää ensin. Sosiaaliohjaajat antoivat sosiaalityöntekijöille myönteistä palautetta siitä, että sosiaalityöntekijät työskentelivät lasten kanssa ja tunsivat asiakkaana olevat lapset henkilökohtaisesti. Aiemmin sosiaaliohjaajat olivat kokeneet, että heidän näkemyksensä lapsesta saattoivat olla eriävät sosiaalityöntekijöiden kanssa, koska sosiaalityöntekijä ei ollut välttämättä ollut edes nähnyt lasta ja oli vain vanhemmilta saadun tiedon varassa.

Kun hanke laajeni neljään eri sosiaalipalvelutoimistoon, yhden toimiston myötä kehittämistyöhön tuli mukaan myös kaksi sosiaaliohjaajaa.

Perusteluna sosiaaliohjaajien mukana ololle oli työryhmän pienuus, sillä toimistossa oli vain kolme sosiaalityöntekijää johtavan sosiaalityöntekijän lisäksi. Mukana olleet sosiaaliohjaajat olivat tyytyväisiä, kun pääsivät mukaan hankkeeseen ja kokivat kehittämistyön mielekkääksi monessa suhteessa. He tekivät tilannearvioita työpareina sosiaalityöntekijöiden kanssa ja sosiaalityöntekijöiden työ tuli tiiviimmän yhteistyön kautta tutummaksi. Sosiaaliohjaajat kokivat myös, että erilaiset välineet ja niihin saatu koulutus tukivat myös perhetyön tekemistä. Haittapuolena sosiaaliohjaajat näkivät, että perhetyö kärsi jonkin verran, kun tilannearviot veivät aikaa heidän varsinaiselta perustyöltään eli perhetyön muutostyöltä.

Sosiaalityöntekijöiden mielestä sosiaaliohjaajien mukana olo oli perusteltua, koska he toivat selkeästi lisäresurssia työparityöskentelyyn. Selkein hyöty sosiaaliohjaajien työpariudesta oli ollut silloin, jos työskentely oli jatkunut tilannearvion jälkeen perhetyöllä ja työntekijä oli perheelle ennestään tuttu. Päinvastainen tilanne oli taas, jos tilannearvion aikana tuli tarve sijoitukseen. Silloin sosiaalityöntekijän on vaihdettava työparia kesken työskentelyn, koska sijoituksen valmistelu ei kuulu sosiaaliohjaajien tehtäviin.

Palautetta antaneiden sosiaalityöntekijöiden mielestä yhteistyössä sosiaaliohjaajien kanssa tärkeimpänä huomioitavana seikkana on vastuukysymysten selkiyttäminen. Vastuu lastensuojelun asiakkuudesta ja tilannearviosta on aina sosiaalityöntekijällä.

Muissa toimistoissa tilannearviota tekivät vain sosiaalityöntekijät työparinaan toinen sosiaalityöntekijä. Näissä toimistoissa oli vahvemmin näkemys siitä, että tilannearvio on nimenomaan sosiaalityöntekijän työtä ja sopivin työpari on toinen sosiaalityöntekijä.

6.5 Työn ilo ja mielekkyys

Lastensuojelu on ammattitaitoa ja osaamista vaativaa työtä. Samalla se on raskasta ja kuormittavaa. Lastensuojelusta puhumisen kulttuuriin kuuluu helposti työn raskaudesta valittaminen ja suurien asiakasmäärien vertaileminen. Ilosta ja mielekkyydestä puhuminen saattaa herättää toisissa työntekijöissä kateutta ja epäilyjä siitä, että kollegalla ei olekaan niin paljon töitä kuin toisilla työpaineen uuvuttamilla työntekijöillä. Tai ”iloisen työntekijän”

asiakkaat ovat jotenkin ”helpompia” eikä niin moniongelmaisia tai vaikeita. Olemme joutuneet pohtimaan onko lastensuojelun sosiaalityöntekijällä oikeasti lupa myös iloita työstään? Ja onko työn iloa lupa näyttää julkisesti? Onko työhönsä iloisesti suhtautuva jotenkin vähemmän ammattitaitoinen, kun ei ymmärrä työn vaativuutta ja raskautta? Eikö työstään ääneen iloitseva lastensuojelun sosiaalityöntekijä ole uskottava?

Kehittämishankkeessa mukana olo ja lapsikeskeisyys ovat tuoneet mukanaan työntekijöille paljon kokemuksia työn mielekkyydestä. Erityisesti lapsen kanssa työskentely ja lapsen kohtaaminen on monien työntekijöiden mielestä parasta mitä hanke on heille antanut. Lasten tapaamiset ja lasten aitous ovat tuoneet työhön iloa ja onnistumisen kokemuksia. Kun työhön tulee positiivisia asioita ja lastensuojelutyö koetaan kiinnostavana, niin silloin kuluttavaa työtä jaksaa tehdä paremmin.

"Usein iltapäivän viimeiseksi sovittu tapaaminen on tuntunut raskaalta "viimeisin voimin väentämiseltä" jostain syystä ei näin ole tuntunut lasten tapaamisten kohdalla."

”Näen lapsikeskeisyyden myös jaksamisen välineenä, koska myös työntekijä saa niin paljon.”

Lasten kohtaamisen lisäksi mielekkyyttä on tuonut työn hallinnan lisääntyminen, tärkeät kohtaamiset lasten vanhempien kanssa ja oma kokemus työn tärkeydestä. Myös se, että lapsi hyötyy hänelle annettavasta avusta tuo työntekijälle kokemuksen työn vaikuttavuudesta. Eräs työntekijä totesikin: ”kun tekee työtä lapsikeskeisesti, niin tuntuu, että lapset voisivat oikeasti hyötyä tekemästani työstä.”

Eräs työntekijöistä kuvaa omassa esseessään pohdintojaan lastensuojelun sosiaalityön mielekkyydestä. Ennen hankkeeseen mukaan tuloa hän oli pohtinut sitä, onko valinnut väärän alan ja oli miettinyt jo alan vaihtamista. Monien epäilyjen ja oman osaamisen kyseenalaistamisen kautta työhön löytyi mielekkäys lapsikeskeisyyden, suunnitelmallisuuden ja lapsen kohtaamisten ansiosta. Hän löysi oman sosiaalityöntekijän identiteetin ja sitä kautta työhön tuli myös iloa. Hän itse kuvasi tunnettaan hurmioitumisena.

”Olen ollut hurmioitunut lasten tapaamisten mukanaan tuomasta ilosta ja hyivistä tuntemuksista ja aioin lillua tuossa tunteessa kaikessa rauhassa juuri niin kauan kuin siltä tuntuu. Se voi sumentaa kriittisyyttäni, mutta sumentakoon – on kivaa, kun on kivaa olla sosiaalityöntekijä taas – tai vihdoinkin.”

Lapsen kanssa työskentely ja lapsen kokemusten kuuleminen tuntui työntekijöistä arvokkaalta ja tärkeältä työltä. Lapsen kanssa työskentelyä voidaan kuitenkin myös vähätellä ja nähdä se vähempiarvoisena kuin esimerkiksi aikuisten kanssa työskentely. Työntekijät saattoivat esimerkiksi kuulla ikävän sävyisiä huomautuksia leikitädiksi alentumisesta ja pelkoa mitä käy, jos viranomaisen asiantunteva rooli unohtetaan. Lapsen kanssa työskentelyn vähättely liittyy sen luonteeseen ja siinä käytettäviin erilaisiin, sosiaalityön kontekstissa vieraisiin menetelmiin.

Lapselle ominainen tapa ilmaista itseä on leikki. Harriet Strandell (1995, 11) kirjoittaa siitä, miten siirryttäessä aikuiskeskeisyydestä lapsikeskeisyyteen muuttuu ajatus ja käsitys leikistä. Leikki ei ole enää ”vain leikkiä” vaan lapselle ominaista toimintaa ja tapa ilmaista itseään. Siten lapsen näkökulmasta katsottuna nimenomaan ”leikitätinä oleminen on lapsen arvostamista” kuten eräs työntekijä asiaa kommentoi. Leikki on eittämättä sosiaalityössä uusi menetelmä, jonka kehittämisessä ja käytössä ollaan vielä alussa.

Työn ilon ja mielekkyyden lisääntymistä voi pitää paradoksaalisena siihen nähden, että lastensuojelun sosiaalityössä ollaan kuitenkin kasvotusten myös ikävien ja pahojen asioiden kanssa. Lapset, joita lastensuojelussa kohdataan, ovat kokeneet jonkinlaista laiminlyöntiä tai suoranaista pahoinpitelyä. Jos työntekijä siitä huolimatta kokee mielekkyyttä ja iloa, ummistaako hän silmänsä ja korvansa lapsen kokemalle pahalle?

Lastensuojelun arki ei ole aina iloista, mutta mielekästä se voi olla. Lasten kokemasta pahasta huolimatta lapset tuovat tapaamisiin ja työhön paljon mielekkyyttä. Lapsissa itsessään on aina jotakin hyvää. Silloin kun ei keskitytä pelkästään lapsen elämässä olevaan pahuuteen niin on mahdollista nähdä myös sitä hyvää mitä jokaisessa lapsessa on. Työntekijät kertoivat, että suurin mielekkyys syntyy juuri lasten kohtaamisista, siitä huolimatta, että lapsen kertoma olisi rankkaa kuultavaa.

7 KEHITTÄMISEN JA MUUTOKSEN EDELLYTYKSIÄ

Kehittäminen ja kehittämisen myötä nouseviin haasteisiin vastaaminen edellyttävät muutosta työkäytännöissä. Muutos taas tarkoittaa riskin ottoa, joka nostaa esiin erilaisia jännitteitä, ristiriitoja, kysymyksiä ja tunteita (Seppänen-Järvelä 2005). Lapsikeskeisen sosiaalityön ja tilannearvion kehittäminen, työtapojen muuttaminen ja vakiinnuttaminen ovat edellyttäneet työntekijöiltä erilaisia valmiuksia muutokseen sekä muutoksen mukanaan tuomien tunteiden kohtaamiseen. Olemme hankkeen kehittämistyön aikana pohtineet kehittämisen, käyttöönoton, vakiinnuttamisen ja levittämisen sisältöjä sekä niiden yhtäläisyyksiä ja eroja. Rajanveto näiden välillä ei ole selkeä. Milloin on kyse puhtaasta kehittämisestä? Mitä tarkoitetaan käyttöönotolla ja liittyykö siihen kehittämistä? Voivatko samat henkilöt olla kehittäjiä sekä idean levittäjiä?

Hankkeessa olemme tehneet kehittämistyötä mallintaessamme tilannearviota ammattikäytäntöä tutkivalla työotteella. Kehittämistyötä ei ole kuitenkaan voinut erottaa käyttöönotosta, levittämisestä ja vakiinnuttamisesta. Hankkeen laajentuessa 2003 tulivat kehittämisen rinnalle myös nämä elementit.

Muutoksen edellytykset ovat sidoksissa siihen onko kyse kehittämisestä vai jo kehittämistyön vakiinnuttamisesta. Kehittäminen ja vakiinnuttaminen voivat edellyttää samoja valmiuksia, mutta ne voivat myös olla toisistaan jonkin verran poikkeavia. Olemme jakaneet muutokseen liittyvät asiat työntekijän henkilökohtaiseen tasoon sekä organisaation tarjoamiin edellytyksiin. Ajattelemme muutoksen kietoutuvan näihin molempiin tasoihin. Muutos on aina ja ennen kaikkea työntekijän henkilökohtainen prosessi. Työntekijä tarvitsee kuitenkin organisaatiossa toimiessaan sekä tukea muutosprosessiin että otollisia puitteita muutoksen toteuttamiseen. Organisaation taso korostuu entisestään, kun on kyse kehittämistyön tulosten levittämisestä ja vakiinnuttamisesta.

7.1 Työntekijän henkilökohtaiset valmiudet muutokseen

Oman työn reflektointi

Muutos edellyttää halua ja uskallusta tarkastella sekä arvioida omaa työtään ja itseään työntekijänä. Sosiaalityö on monitahoista ihmisten kohtaamis- ja tunnetyötä. Kohtaamisen pääosapuolena on lapsi- ja aikuisasiakas, mutta sosiaalityö on myös monipuolista muiden ammattilaisten ja kollegojen kohtaamista. Kohtaamisissa toisena osapuolena on aina sosiaalityöntekijä itse. Työntekijän oma ihmiskäsitys, menneisyys ja elämäntarina sekä omien että toisten tunteiden kohtaamisen taito, vaikuttavat siihen, miten työntekijä kohtaamiseen asennoituu ja vuorovaikutuksessa toimii. Näistä omista taustoista on hyvä olla mahdollisimman tietoinen. Tietoisuus auttaa myös muutokseen, sillä muutosta ei voi tapahtua ennen kuin tietää, mitä muuttaa tai mistä lähtökohdasta muutosprosessiin lähtee. Voidakseen reflektoida omaa työtään on siis reflektoitava myös itseään työntekijänä.

Sosiaalityössä kynnys oman työn arviointiin on kuitenkin korkea (Yliruka 2005, 124) ja vielä korkeampi lienee kynnys oman persoonan reflektointiin. Oman työn reflektointi ja työntekijöiden tunteiden huomioiminen ovat kuitenkin asioita, joihin tulee enenevässä määrin kiinnittää huomiota. Kokemuksemme mukaan kehittämisessä ja muutoksessa oleellista on uskallus tarkastella kriittisestikin omaa työtä. Työntekijöille on osattava selkeästi sanoa, että kehittäminen ja muutos edellyttävät oman työn avointa tarkastelemista ja heitä tulee tässä myös tukea. Työntekijöillä on oikeus tietää, että sitoutuminen kehittämiseen tarkoittaa samalla sitoutumista oman työn ja työntekijänä itsensä reflektointiin. Jos reflektointi ei tapahdu avoimesti, saattaa se herättää työntekijöissä syyllisyyttä, kiukkua ja/tai torjuntaa. On tietoisesti korostettava myös, että on kyse työn arvioinnista eikä työntekijän persoonan kyseenalaistamisesta tai kriittisestä tarkastelemisesta.

Tunteet ja yksilöllinen vauhti

Oman työn arviointi ja työskentelytapojen muutos herättävät monenlaisia tunteita, joita ei aina ole helppo tuntea ja sietää. Työntekijän tunteiden

kohtaamisen ja tuntemisen tavat ja taidot ovat koetuksella, siedänkö niitä vai vastuutanko muita omista tunteistani? Tunteet ovat aina sallittuja ja ne heräävät oikeutetusti. Ne eivät kuitenkaan kerro siitä ihmisestä, jonka yhteydessä ne heräävät, vaan ”tuntijasta” itsestään ja hänen kosketuspinnastaan elämääns. Niinpä työntekijän on aina otettava vastuu omista tunteistaan, eikä syyttää niistä esimerkiksi asiakasta, vaikka ne syntyisivätkin vuorovaikutuksessa asiakkaan kanssa. (Mattila 2005, 29.)

Kun työntekijä tietoisesti sitoutuu oman työn ja itsensä reflektointiin, on hänellä itsellään selkeämmin vastuu myös omista tunteistaan ja omien tunteiden tiedostamisesta. Tällöin työntekijöiden tunteiden huomioiminen helpottunee ja tunteista voitaneen myös puhua avoimesti.

Oman haasteensa kehittämiseen ja muutokseen tuo työntekijöiden persoonallisuuden ja tunneprosessin yksilöllisyyden huomioiminen. On tärkeää hyväksyä toisen vauhti ja antaa hänen edetä omassa tahdissaan. Kehittäjänä on maltettava hiljentää silloin kun oma vauhti on toisille liian kova.

Sitoutuminen ja sitä tukeva osallisuus

Kehittämistyön aikana on tuntunut, että lapsikeskeisyydestä puhuminen ja siihen myönteisesti suhtautuminen on huomattavasti helpompaa kuin konkreettisten työskentelytapojen muuttaminen. Tärkeää lapsikeskeisen työtavan sisäistämisessä näyttäisi olevan työntekijän oma sitoutuminen.

"Sitoutuminen on käytännössä sitä, että uskoo tähän työskentelytapaan."

Työntekijän oma osallisuuden kokemus on mielestämme tärkeä kehittämi-
seen sitoutumisessa. Osallisuuden tulisi myös olla todellista, ei näennäistä.
Jos työntekijä ei koe olevansa osallinen ja muutos tulee ulkoapäin, herättää
se helposti vastustusta ja työntekijän puolustuskannalle asettumista.

Olemme pyrkineet tekemään kehittämistyötä tiiviissä yhteydessä käytäntöön ja tavoitteena on ollut, että työntekijät oikeasti kokisivat olevansa osallisia ja oman työn kehittäjiä. Alkuun vuosina 2001–2002 tässä tavoit-

teessa onnistuimme ja kehittämisessä oli selkeästi ”yhteisen tekemisen meininki”.

Kun kehittäminen 2003–2004 laajentui neljään kehittämisryhmään, emme omien kokemustemme mukaan tässä tavoitteessa täysin onnistuneet. Syyt voivat olla moninaisia. Kehittämistä oli tuolloin tehty jo kaksi vuotta, joten lienemme tarjonneet työryhmille jo valmiiksi kehitettyä liian valmiina, emmekä siten osanneet kutsua työntekijöitä oikeasti oman työn kehittämiseen. Työryhmiin tuli pitkin matkaa uusia työntekijöitä, jotka eivät olleet mukana alusta alkaen. He ovat tulleet kehittämiseen mukaan kesken kehittämisen prosessia ja joutuneet väistämättä ottamaan jo valmiiksi kehitettyä vastaan. Tämä on eittämättä vaikuttanut jollain tapaa työntekijöiden valmiuksiin hankkeessa mukana oloon. Osa työntekijöistä tosin haki työpaikkaa nimenomaan siitä syystä, että halusivat mukaan hankkeeseen.

Myös meidän kehittävien työntekijöiden etäisyys toimistojen arjesta on saattanut vaikuttaa siihen, että työntekijät eivät välttämättä aina kokeneet olleensa itse kehittämässä. Tämä näkyi esimerkiksi siten, että työntekijät saattoivat odottaa valmiita vastauksia ja ratkaisuja. Näin ainakin välillä olemme työntekijöiden reaktioita tulkinneet. Kokemustemme mukaan kehittäjän tiivis mukana olo työryhmässä ja toimiston arkityössä edesauttavat työntekijöiden sitoutumista ja osallisuutta kehittämistyöhön.

7.2 Organisaation tuki muutokselle

Visiot ja strategiat

Erilaisilla visioilla ja strategioilla luodaan tärkeitä linjauksia. Strategioiden tulisi tukea perustyön kehittämistä eivätkä erilaiset linjaukset voisi olla ristiriidassa arjen sosiaalityön kanssa. Pelkkä strategia ei vielä sellaisenaan ole riittävä tuki, vaan tarvitaan käytännön toimenpiteitä, jotta strategian on mahdollista muuttua konkretiaksi. On myös hyvä määrittää, mitä strategia käytännössä tarkoittaa ja miten sen toteuttamista käytännön tasolla tuetaan.

Helsingin kaupungin sosiaaliviraston strategiseksi päämääräksi on kirjattu asiakkaan osallisuuden ja vuorovaikutuksellisuuden lisääminen (Sosiaaliviraston strategiasuunnitelma...). Lapsikeskeisestä näkökulmasta tarkasteltuna osallisuuden lisääminen strategisena päämääränä tukee lapsikeskeisen työotteen ja lapsen osallisuuden vahvistamista sosiaalityön työkäytännöissä.

Lapsikeskeisen työotteen ja -menetelmien omaksuminen on kirjattu myös sosiaaliviraston lapsiperheiden vastuualueen keskeiseksi haasteeksi ja lähtötilanteeksi vastuualueen toiminnalle (Lapsiperheiden palvelujen vastuualue...). Se on mielestämme tärkeä viesti siitä, että lapsikeskeisyys on johdossa nähty arvokkaaksi ja kehittämissuunta lapsen osallisuuden vahvistamiseksi on oikea.

Strategioiden vahvan tuen ohella käytännössä työntekijöitä on kuitenkin myös hämmentänyt strategioiden ja arkisosiaalityön osittainen ristiriitaisuus. Helsingin sosiaalivirastossa toteutettiin 2005 alussa mittava organisaatiouudistus, jossa alueorganisaatiosta siirryttiin elämäntapaorganisaatioon. Muutoksen myötä lapsikeskeinen työskentely on ollut vaarassa jäädä muun sosiaalityön ja muutosten jalkoihin. Työntekijöitä on esimerkiksi mietityttänyt perheiden kanssa tehtävän sosiaalityön suhde lastensuojelutyöhön ja työmäärän lisääntyminen työntekijäresurssien säilyessä ennallaan. Huolena on ollut, pystytäänkö käytännössä tekemään strategian mukaista työtä lapsen osallisuuden lisäämiseksi.

Parhaimmillaan strategioista voisi muutoksen keskelläkin saada tukea. Strategiat voisivat antaa suuntaa käytännön sosiaalityötä koskevien ratkaisujen tekemisessä, esimerkiksi siinä, mihin olemassa olevat resurssit käytetään.

Johtaminen ja esimiehen tuki

Esimiehillä on keskeinen rooli työn kehittämisessä, työskentelytapojen muutoksessa ja uusien työkäytäntöjen vakiintumisessa arjen perustyöhön. Kehittäminen vaatii esimiesten tuen kaikilla tasoilla. Esimiesten myönteisyys luo pohjaa kehittämismyönteiselle ilmapiirille työryhmässä.

”Esimiehenä olen kokenut tärkeänä kannustaa tiimin jäseniä lapsikeskeisessä työskentelyssä. Oma sitoutuminen asiaan on merkityksellinen asia työntekijöiden kannalta. Sitoutuminen on käytännössä sitä, että uskoo tähän työskentelytapaan ja mietti yhdessä, miten sitä voi kehittää ja miten päästä niiden esteiden yli, joita tielle osuu.”

Lähiesimiehen tehtävänä on myös kehittämistyön mahdollistaminen arjen työpaineissa. Esimies vastaa viimekädessä siitä, että työntekijöille varataan aikaa kehittämiselle. Ammatillista kehittymistä ei tapahdu, jos ei pysähty tarkastelemaan omaa työtä ja jatkuvasti reflektoiden uusimaan työkäytäntöjä. Yksin se voi olla erittäin vaikeaa. (Ks. myös Mannerström ym. 2005, 24–26.)

Esimies koordinoi kehittämistyön osaksi perustyötä ja vastaa esimerkiksi siitä, että työntekijöillä on käytettävissä tarvittavia välineitä ja koulutusta. Hankkeessamme tavoitteena on ollut nimenomaan perustyön kehittäminen eikä perustyöstä irrallisen menetelmän omaksuminen. Tavoitteena on ollut, että kehittämistyön hyödyt ja tulokset jäävät käytäntöön sekä helpottavat ja selkiyttävät sosiaalityöntekijän työtä. Koska lastensuojelun arki on kiireistä ja ajankäyttöön liittyvät kysymykset realiteetteja, esimiehen tärkeänä roolina on auttaa työntekijöitä työn priorisoinnissa.

Kehitettyjen työskentelytapojen siirtyminen uusille työntekijöille vaatii, että lähiesimies on itse perehtynyt uusiin työmenetelmiin ja pystyy siten perehdyttämään uudet työntekijät. Kaikki hankkeessa mukana olleet johtavat sosiaalityöntekijät halusivat kokeilla myös itse tilannearvioprosessia, jotta saisivat omakohtaisen kokemuksen työskentelystä.

Hankkeen työntekijät olivat yksimielisiä siitä, että esimiesten mukana olo on ehdoton edellytys työn kehittämiselle. Esimiehiltä odotettiin vielä enemmän tukea ei vain periaatteellista myönteisyyttä. Esimiesten toivottiin ottavan suurempaa vastuuta työntekijöiden perehdyttämisessä ja oman työryhmän työtavan puolustamista muita näkemyksiä vastaan. Jatkossa toivottiin esimiehille vielä tiiviimpää yhteyttä kehittämiseen. Esimiehille ehdotettiin jonkinlaista muutosvalmennusta ja aktiivisempaa osallistumista kehittämistyöhön käytännön arjessa.

"Tärkeää, että esimies on mukana ja on mahdotonta ilman esimiehen tukea."

"Muutoksen läpiviennissä ja sen säilyttämisessä kannattaa panostaa paljon asian perillemenoon esimiesportaassa. Esimiesportaassa löytynee eniten sitä paljon kokenutta työntekijäjoukkoa, jolle vanhan perinteen mukainen työtapa on mennyt luihin ja ytimiin, joten siinä haastetta."

Työkäytäntöjen muutos lapsikeskeiseen suuntaan tapahtuu arkityössä ja arjen ratkaisut vaikuttavat työtavan omaksumiseen ja juurtumiseen. Siksi lapsikeskeisen työn kehittäminen ja johtaminen on tärkeää. Esimiesten erityinen huomioiminen ja vielä tiiviimpi sitouttaminen kehittämiseen sekä lapsikeskeisyyteen ovat selkeä jatkohaaste ja erityisen huomioimisen kohde. Mikäli kehittäminen tapahtuu työryhmän ulkopuolisen, esimerkiksi kehittäjän sosiaalityöntekijän tuella, on syytä kiinnittää huomiota siihen, että niin arki- kuin kehittämisjohtajuuskin ovat selkeästi lähiesimiehellä. Lähiesimiehen tulee olla sitoutunut kehittämiseen ja johtaa sitä oman työryhmän arjessa, vaikka työryhmä saisikin tukea ulkopuoliselta kehittäjältä.

Työryhmänä kehittäminen

Yksittäisen työntekijän on vaikea toimia toisin kuin muun työryhmän, vaikka hän haluaisikin. Yksittäinen työntekijä palaa myös helpommin takaisin entiseen tapaan tehdä työtään, jos hän jää yksin muun työryhmän edustaessa toisenlaista tapaa tehdä työtään. Siksi työskentelytapojen muutos edellyttää tai muutosta edesauttaa koko työryhmän sitoutuminen muutokseen ja lapsikeskeiseen työskentelyyn. Työryhmän tukea tarvitaan myös työn sisältöjen miettimiseen ja työn priorisointiin. Koko työryhmän sitoutumisella varmistetaan työtavan parempi juurtuminen eivätkä hyvät työkäytännöt unohdu heti työntekijöiden vaihtuessa. Kun työryhmällä on yhteinen tavoite, se mahdollistaa myös toinen toisensa kannustamisen.

”Yhteinen reflektointi tiimissä on tärkeää oppimisen ja jakamisen kannalta.”

”On ollut todella hyvä asia, että olemme voineet toteuttaa tätä työskentelymallia koko työyhteisönä ja jakaa keskenään kokemuksia siitä. Tiedetään mistä puhutaan.”

Kun työryhmässä vallitsee kehittämiselle myönteinen ilmapiiri, on lupa kokeilla toisin toimimista. Työryhmässä voidaan kannustaa asioiden harjoitteluun ja annetaan myös lupa epäonnistumiseen. Ei tarvitse heti osata ja toisia voidaan rohkaista jatkamaan epäonnistumistenkin jälkeen.

”On ollut kyseenlaistamisen mahdollisuus.”

Työryhmänä kehittäminen on mahdollistanut kaikille yhteisen ajan asioiden pohtimiseen ja tehdyn peilaamiseen. Samalla työryhmän jäsenet ovat voineet yhdessä pohtia ratkaisuja eteen tuleviin esteisiin.

Työryhmässä olevien työntekijöiden erilaisia valmiuksia muutokseen voisi kuvata kehittäjätyyppien avulla. Kehittäjätyyppejä ovat ajaja, kyytiläinen ja jarruttaja. **Ajaja** on tyyppi, joka sisäistää kehittämisidean nopeasti. Hän on innovatiivinen ja jatkaa idean kehittämistä edelleen. Ajaja siirtää opitun rohkeasti käytäntöön. **Kyytiläinen** suhtautuu kehittämisideaan myönteisesti ja on periaatteellisesti sitoutunut asiaan. Hän kuitenkin toteuttaa ideaa käytännössä ajajaa mekaanisemmin, eikä lähde kovin innokkaasti pohtimaan jatkokehittämistä. Kyytiläisen voi olla vaikeaa soveltaa opittua käytännön vaihtelevissa asiakastilanteissa. **Jarruttaja** on kehittämisidean epäilijä. Hänen vastustus saattaa olla avointa ja aktiivista tai epäsuoraa ja passiivista. Hän ei välttämättä siirrä ideaa ollenkaan käytäntöön tai toteuttaa sitä epäillen sen toimivuutta. Jos jarruttaja ei itse usko uuteen työtapaan, hän ei ehkä saa sen kokeilustakaan positiivisia kokemuksia. Jarruttajan hyvä puoli on, että hän esittää kriittisiä kysymyksiä, jotka voivat viedä kehittämistyötä eteenpäin.

7.3 Vakiintumisesta

Lapsikeskeisen työtavan siirtymisessä käytännön perustyoiksi näyttäisi olevan erilaisia vaiheita. Työntekijöiden alkuinnostus voi vaihtua kriittiseen kyselyyn ja jopa kyseenalaistamiseen, jonka jälkeen voi taas tulla uusia innostumisen jaksoja ja uutta halua kehittämiseen. Osa työntekijöistä haluaa jatkaa ja kehittää oppimaansa eikä usko enää voivansa palata entiseen tapaan tehdä työtään. Osalle työn kehittäminen voi olla tervetullutta vaihtelua, mutta työn arki vie mukanaan ja kehittämisjaksosta jää vain hyviä muistoja itse työn jatkuessa entisellään.

Vaikka työntekijät antoivat erittäin myönteistä palautetta lapsikeskeisestä työtavasta, sen vakiintuminen on hidasta ja vaatii aikaa. Työtä ei ole käytännössä pystytty muuttamaan niin radikaalisti, kuin työntekijät alun perin asettivat tavoitteekseen. Osalle se on ollut pettymys ja joillekin ehkä sittenkin helpotus. Jotkut ovat kokeneet syyllisyyttä, kun eivät ole pystyneet muuttamaan työtään siten kuin olisivat halunneet. Osalle työntekijöistä on ollut riittävää, että he ovat saaneet työhönsä lisää valmiuksia, kuten esimerkiksi välineitä, vaikka työ ei muuten olisi paljoakaan muuttunut hankkeen myötä.

Tilannearvion vakiintumiseen perustyöksi oli työryhmissä isoja eroja. Myös samassa työryhmässä saattoi olla erilaisia vaiheita innostumisesta tai työntekijätilanteesta johtuen. Kun työryhmä oli päässyt jo jonkin verran vakiinnuttamaan uusia työtapoja, pian he huomasivat joutuvansa ottamaan askeleita taaksepäin, jotta uudet työntekijät pääsisivät mukaan. Yhdessä työryhmässä systemaattinen tilannearvio oli jo itsestään selvä, yhteinen työtapo, joka näytti vakiintuneen käytännön perustyöksi. Vakiintumisen vaikeutta ja erilaisia vaiheita kuvaa se, tällä hetkellä samassa työryhmässä tilannearviota ei ole pystytty enää tekemään systemaattisesti. Syitä on varmasti monia. Tulkintamme mukaan yhtenä syynä on ollut työntekijöiden suuri vaihtuvuus. Työtapo ei sittenkään ollut vielä juurtunut siten, että se olisi siirtynyt uusille työntekijöille. Työntekijöiden itsensä mukaan työ on muuttunut liian hektiseksi. Käytännön työpaineessa kiireellisemmiksi katsotut asiat ovat menneet lapsen kohtaamisen edelle.

ja työstä on tullut kriisitalanteiden selvittelyä työntekijöiden yrittäessä selviytyä päivän kerrallaan. (Ks. myös Möller 2005, 56–59.)

Näyttäisi myös siltä, että uuden työtavan käyttöönotto ja vakiinnuttaminen kannattaisi aloittaa pienillä tavoitteilla. Työntekijöille tulisi antaa aikaa ja rauhaa uuteen työtapaan tutustumiseen ja sen asiakastyössä testaamiseen. Tilannearviota voi olla hyvä alkuun kokeilla esimerkiksi vain yhden asiakasperheen kanssa ja pitää tavoitteena sen läpiviemistä ja reflektointia. Liian suuret tavoitteet voivat helposti uuvuttaa innostuneenkin työntekijän.

Kysymys uuden työ- ja ajattelutavan vakiintumisesta ja juurtumisesta on monitasoinen. Kuka sitä mittaa ja millä mittareilla? Onko riittävää, että työntekijöiden mielessä on tapahtunut ajattelutavan muutos vai voidaanko puhua vakiintumisesta vasta sitten kun työntekijät tekevät työtä konkreettisesti alkuperäisten tavoitteiden mukaisesti? Intensiivisenkin kehittämis- ja vakiinnuttamistyön jälkeen olemme havainneet kuilun lapsimyönteisen puheen ja konkreettisen lapsen kanssa työskentelyn välillä olevan edelleen olemassa. Vaikka lapsen kanssa työskentely nähdään kiistatta tärkeäksi ja tarpeelliseksi lastensuojelun sosiaalityössä, ei se silti ole välttämättä vakiintunut työkäytännöksi.

8 LAPSEN KANSSA ETEENPÄIN

Hannele Forsberg (2002, 56) on kirjoittanut: ”Jos ajatellaan lasten kanssa työskentelyssä onnistumista, pelkästään uudenlaisten lapsilähtöisten työskentelyn tavoitteiden, lähtökohtien ja metodien kehittäminen on arvo sinänsä.” Kohtaavaa lastensuojelua -hankkeen myötä lapset on nostettu näkyvämmiin esiin lastensuojelun asiakkaina ja lasten asemasta sosiaalityössä on keskusteltu. Lapsikeskeisyyden määrittelemisen ja lapsikäisyydestä puhumisen lisäksi on tapahtunut monia konkreettisia muutoksia lastensuojelun työkäytännöissä, toimistoihin on sisustettu lasten tapaamishuoneita ja työntekijöille on annettu erilaisia välineitä lapsikeskeistä työskentelyä varten. Kaikkein tärkeintä kehittämistyössä on kuitenkin ollut se, että asiakkaana olevat lapset ovat saaneet mahdollisuuden tulla kohdatuksi.

Tähän julkaisuun olemme koonneet monenlaisia asioita ja kysymyksiä lapsikeskeisyydestä sekä tilannearvion sisällöistä ja vaikuttavuudesta lastensuojelun sosiaalityössä. Välillä olemme itsekkin yllättyneet siitä kuinka paljon uutta ajateltavaa, pohdittavaa ja kehitettävää löytyy. Jo kehitettykin saa uusia ulottuvuuksia ja lisää syvyyttä.

Kehittämistyön edetessä olemme havainneet monia jatkokehittämisen tarpeita. Unelmamme on, että koko lastensuojelun sosiaalityö voisi olla asiakkuuden alusta alkaen lapsikeskeistä ja systemaattista. Olisi tärkeää, että lapsi ei unohtuisi tilannearvion jälkeen vaan työ jatkuisi lapsikeskeisenä ja suunnitelmallisena läpi koko lastensuojelun avohuollon sosiaalityön. Suunnitelmallisen muutossosiaalityöntyön kehittämisessä on vielä paljon tehtävää, vaikka osittain olemme sitä jo tehneetkin. Tarvittaisiin myös tilannearvion jälkeisten eri sosiaalityön vaiheiden prosessien mallintamisen jatkokehittämistä, sisällöllisten kysymysten pohtimista ja kokeilemista asiakastyössä. Lisäksi jatkokehittämisen haasteena olisi esimerkiksi sijoitustarpeen arvioinnin vastaavanlainen mallintaminen ja kokeileminen käytännön työssä kuin mitä tilannearviossa on tehty. Tarvitaan vielä syvällisempää eri-ikäisten lasten työskentelyn kehittämistä, jotta niin vauvojen kuin nuorten tarpeet tulisivat mahdollisimman hyvin huomioiduiksi.

Myös maahanmuuttajien erityinen huomioiminen tilannearviossa olisi yksi tarkempaa paneutumista vaativa asia.

Lapsikeskeisyydessä on kyse monitasoisesta ja -ulotteisesta asiasta. Lapsikeskeinen työskentely on mielestämme enemmän kuin yksittäinen menetelmä ja tilannearvio muutakin kuin arvioinnin runko. Lapsikeskeisen työotteen vakiintuminen käytännön työksi vaatii työntekijältä aktiivista oman itsensä ja oman työn tarkastelemista eikä siten tapahdu ulkoajo- jautuvasti ilman työntekijöille annettavaa riittävää tukea. Kokemustemme mukaan tiedollisen koulutuksen lisäksi tarvitaan myös tiivistä ja työntekijöitä lähellä olevaa ohjausta sekä mahdollisuutta tunteiden prosessointiin. Tarvitaan myös johdon ja kaikkien esimiestasojen tukea ja sitoutumista lapsikeskeisyyden kehittämiseen.

Riitta Granfeltin (2005, 252–253) mukaan erilaisten tunne- ja itsetunte- mustaitojen sekä oman elämänhistorian ja kokemusten tiedostaminen luo sosiaalityöntekijöille edellytyksiä auttaa asiakkaitaan. Granfeltin mielestä sosiaalityöntekijöiden koulutuksessa tulisi nykyistä enemmän kiinnittää huomiota opiskelijoiden elämäkokemusten työstämiseen osaksi ammatti- identiteettiä. Lapsikeskeisyyden sekä lapsuuden monitahoisuudesta johtuen Granfeltin ajatukset ovat kannatettavia, eikä vain osana opintoja vaan muutenkin osana sosiaalityöntekijän ammatillista kehittymistä. Lasten- suojelun sosiaalityöntekijöillä tulisi olla mahdollisuuksia omien lapsuuden kokemusten läpikäymiseen ja niiden vaikutusten tiedostamiseen työssään. Siten työntekijät voisivat saada lisää eväitä lapsikeskeiseen työhön ja oman jaksamisen tueksi.

Lapsikeskeisen ideologian ja käytäntöjen pitkäjänteisessä vakiintu- misessa on käytännön sosiaalityön kehittämisen lisäksi tärkeää yhteys yliopistojen sosiaalityön opintoihin. Lapsen aktiivista asiakkuutta ja lapsen kanssa työskentelyn taitoja olisi hyvä opettaa ja korostaa jo sosiaalityön opiskeluaikana. Tarvitaan siis opintojen, käytännön, kehittämisen ja tut- kimuksen yhteistyötä.

Lapsikeskeisen työn kehittäminen vaatii aikaa ja kehittämisrauhaa. On uskallettava suostua kehittämisen ja muutoksen hitauteen sekä pitkäjän- teisyyteen. Muutosta tapahtuu, mutta pienin askelin. Olemme pohtineet voiko lapsikeskeisyyden vakiintuminen ja juurtuminen ylipäättään tapahtua

hanke- tai projektiluonteisesti, vai vaatiiko se tukevampia ja pysyvämpiä rakenteita (vrt. Pösö 2001, 10). Pysyvämpien muutosten aikaansaamiseksi lapsikeskeisyys ei voi olla pelkkä muoti-ilmiö tai projekti, joka unohtuu tai sivuutetaan muiden uusien mielenkiintoisten tuulien puhaltaessa. Lapsi ansaitsee paikkansa myös sosiaalityössä. Siksi on hyvä jatkaa eteenpäin: lapsen kanssa ja lapsen hyväksi.

LÄHTEET

- Aikio-Mustonen, Kati (2004) Lapsiko keskiössä huostaanoton ja sijaishuollon valmistelussa? – sosiaalityöntekijä oman työnsä tutkijana ja mallintajana. Teoksessa Niskala, Asta (toim.) Sosiaalityön paikallisten käytäntöjen mallinnus. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 15. Oulu: Pohjois-Suomen osaamiskeskus, 34–57.
- Adcock, Margaret (2001) The Core Assessment process. Teoksessa Horwath, Jan (toim.) The Child's World. Assessing Children in Need. Gateshead: Atheneum Press, 75–97.
- Anis, Merja (1999) Ratkaisukeskeisen menetelmän arviointitutkimus. Kirjallisuuskatsaus. FinSoc Työpaperite 2. Helsinki: Stakes.
- Asiakkuuden alkaminen lastensuojelun sosiaalityössä alkuvaiheen tilannearviomallia käytettäessä (2004) Helsingin kaupungin sosiaaliviraston työpaperi. Julkaisematon.
- Bardy, Marjatta (1996) Lapsuus ja aikuisuus. Kohtauspaikkana Émile. Tutkimuksia 70. Saarijärvi: Stakes.
- Bardy, Marjatta (2001) Pikkulapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle – syrjäytymisen ja liittymisen risteyskohta. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY, 47–82.
- Bardy, Marjatta & Känkänen Päivi (2005) Tarinat yksilön ja yhteisön suhteissa. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 201–217.
- Barkman, Johanna & Virtanen, Päivi (2002) Oma elämä kantaa. Teoksessa Sava, Inkeri & Bardy, Marjatta (toim.) Taiteellinen toiminta, elämäntarinat ja syrjäytyminen. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja F 21, 25–34.
- Chopich, Erika J. & Paul, Margaret (1990) Anna sisäisen lapsesi puhua. Hämeenlinna: Light house kustannus Ky.
- Erkkilä, Jaakko (2003) Musiikkiterapian mahdollisuudet lapsen surussa. Teoksessa Erkkilä, Jaakko & Holmberg, Tiina & Niemelä, Sirkku & Ylönen, Hilka. Surevan lapsen kanssa. Jyväskylä: Suomen mielenterveysseura, Tuettu suru-projekti, 17–55.
- Ervast, Sari-Anne (2001) Vanhemman psyykinen sairaus lapsen kokemana. Teoksessa Inkinen, Matti (toim.) Näkymätön lapsi aikuispsykiatriassa. Tampere: Tammi, 78–85.
- Ervast, Sari-Anne & Tulensalo, Hanna (2005) Kuulemista ja aitoa kohtaamista. Sosiaaliturva 10/2005, 6–7.

- Eskonen, Inkeri (2001) Miten lapset kertovat läheisiin suhteisiin liittyvästä väkivallasta? Janus 9 (1) 2001, 22–39.
- Eskonen, Inkeri (2004) Lasten toimijuus perheen väkivaltatilanteissa. Nuorisotutkimus 4/2004, 3–16.
- Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Forsberg, Hannele (2000) Lapsen näkökulmaa tavoittamassa. Arviointitutkimus turvakotien lapsikeskeisyyttä kehittävästä projektista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 24. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Forsberg, Hannele (2002) Lasten asiakuudet ja kokemukset turvakodissa. Arviointitutkimus Lapsen aika -projektista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 31. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Framework for the assesment of Children in Need and their Families (2000) Department of Health. London: The Stationery Office.
- Furman, Ben & Ahola Tapani & Birn, Sirpa & Terävä, Tuija (2002) Muksuoppi: ratkaisukeskeinen lasten ongelmien ratkontamenetelmä. Helsinki: Lyhytterapiainstituutti Oy.
- Granfelt, Riitta (2004) Hetkeksi jaetut maailmat? Kokemuksia vankilasta ja tuetun asumisen yhteisöstä. Janus 12(2) 2004, 134–154.
- Granfelt, Riitta (2005) Marginaalitarinat ammattikäytäntöjen kehittämisen aineksina. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 240–258.
- Heikkinen, Alpo (2005) Telakalta metsään – Lastensuojelun ryhmätoiminta. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 322–340.
- Heino, Tarja (1997) Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Stakes. Tutkimuksia 77. Jyväskylä: Stakes.
- Heino, Tarja (2000) Läheisneuvonpito – uusi sosiaalityön menetelmä. Stakes. Oppaita 40. Jyväskylä: Stakes.
- Heino, Tarja & Kaatra, Anne & Korhonen, Liisa & Possauner, Monika & Vuorio, Juha-Pekka (2005) Läheisneuvonpidon kriittinen kohta: lapsi. Teoksessa Teoksessa Satka, Mirja; Karvinen-Niinikoski, Synnöve; Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 279–303.
- Heino, Tarja & Kulometsä, Anu (2000) Lastensuojelun perhetyössä kehittelystä arviointimalleja. Stakes, Huostaanotto- ja sijoitusprojektin 1997–2001. Työpapereita. <http://www.stakes.fi/huosta/arviointimalleja.htm#Yhteenveto>.

- Helavirta, Susanna (2005) Koti, koulu, kaverit ja koirat – Lasten kokemuksia hyvinvoinnista. Teoksessa Aalto, Mikko & Helavirta, Susanna & Kurkinen, Jorma & Loponen, Katriina & Uusimäki, Mervi. Preventteri. Moniammatillinen yhteistyö lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisyssä. Pohjois- Suomen sosiaalialan osaamiskeskusten julkaisusarja 17. Oulu: Pohjois-Suomen osaamiskeskus, 82–167.
- Helsingin kaupungin sosiaaliviraston asiakastilastoja. Suunnittelun ja seurannan raportteja 2005:4
- Holland, Sally (2004) Child and family assessment in social work practice. Gateshead: SAGE Publication.
- Holmberg, Tiina (2003) Leikkiin on kirjoitettu lapsen surun sanat. Teoksessa Erkkilä, Jaakko & Holmberg, Tiina & Niemelä, Sirkku & Ylönen, Hilka. Surevan lapsen kanssa. Jyväskylä: Suomen mielenterveysseura, Tuettu suru-projekti, 57–97.
- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (2000) Kohtalokas kolmio. Janus 3 (8) 2000, 249–265.
- Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemissa. Etnografia lapsen paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Universitatis Lapponiensis 60. Rovaniemi: Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunta.
- Järventie, Irmeli (2001) Eriarvoisen lapsuuden muotokuvia. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY, 83–123.
- Kalland, Mirjam (2004) Vauvan ja lapsen kehityksellisten tarpeiden huomioiminen lastensuojelussa. Teoksessa Puonti, Annamajja & Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.) Lastensuojelu tänään. Jyväskylä: Tammi, 119–140.
- Keränen, Eija (2001) ”Isää en piirrä”. Lasten väkivaltakokemusten käsittely kuvailmaisuuden avulla. Teoksessa Oranen, Mikko (toim.) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä. Ensi- ja Turvakotien liiton julkaisu 30. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 123–149.
- Keränen, Saara (2004) Tukiperhetoiminta lasten kuvaamana. Tutkimus lasten osallistumisesta ja kokemista merkityksistä lastensuojelun avohuollon tukiperhetoiminnassa. Julkaisusarja numero 3. Jyväskylä: Pelastakaa Lapset.
- Kiili, Johanna (1998) Lapset ja nuoret hyvinvointinsa asiantuntijoina. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen yhteiskuntapolitiikan työpapereita no. 105. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kitinoja, Manu (2005) Kujan päässä koulukoti: tutkimus koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuudesta ja kouluhistoriasta. Helsinki: Stakes.
- Kääriäinen, Aino (2003) Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. dokumentoinnin ja tiedon muodostuksen dynamiikka. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia. 1/2003. Helsinki: Hakapaino.
- Lahikainen, Anja Riitta (2001) Lasten kuuntelemisesta ja sen esteistä. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY, 21–46.

- Laitila, Aarno & Teittinen, Riitta (2005) Peter Roberin ajatuksia lapsista ja vaikenemisestä. *Perheterapia* 1/2005, 50–53.
- Laitinen, Merja (2002) Insestitilanteen ulottuvuuksia. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.) *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Keuruu: PS-kustannus, 63–85.
- Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino.
- Lalander, Philip (2001) *Hela värden är din – en bok om unga heroinister*. Lund:Student-litteratur.
- Lapsen oikeuksien sopimus (1993) Ulkoasiainministeriön julkaisuja. 1. Helsinki: Ulkoasiainministeriö.
- Lapsiperheiden palvelujen vastuualue. Keskeiset haasteet lähitulevaisuudessa ja lähtötilanne vastuualueen toiminnalle. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto, Raili Metsälä. 22.11.2004. Julkaisematon.
- Lastensuojelulaki 5.8.1983/683
- Leskinen, Riitta (1982) "Kuka kuulisikin minua?" Perheväkivalta lapsen silmin. *Ensi Kotien Liiton julkaisu* 2. Helsinki: Ensi Kotien Liitto.
- Lindqvist, Martti (2002) Paha, ymmärtämisen rajat ja auttajan varjo. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.) *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Keuruu: PS-kustannus, 168–190.
- Mannerström, Kaija & Mustonen, Tiina & Nurhonen, Aili & Yliruka, Laura (2005) Itse- ja vertaisarvioinnin malli tukemaan aikuissosiaalityötä. *Sosiaaliturva* 7/05, 24–26.
- Mattila, Kati-Pupita (2005) Asiakkaan arvostaminen. Teoriassa helppoa – käytännössä vaikeaa. *Sosiaaliturva* 3/05, 28–29.
- Millner, Judith & O'Byrne, Patrick (2002) *Assessment in Social Work*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2004) Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä 1:2004
- Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2005) Lapsikeskeinen tilannearvio ja työprosessi lastensuojelun sosiaalityössä. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus, 304–321.
- Muuri, Anu & Haverinen, Riitta (2004) Saatavuuskriteereitä sosiaalityölle? Sosiaalityön neuvottelukunnan saatavuusjaoston raportti 22.1.2004. Stakes. Palvelut-tulosalue/FinSoc. Julkaisematon työpaperi.
- Mäenpää, Johanna & Törrönen, Maritta (1995) Lapsen tie laitokseen. Stakes. Aiheita 5/1995.

- Möller, Sointu (2004) Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartointus lastensuojelussa. Pesäpuun opas- ja käsikirjat 1/2004. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Möller, Sointu (2005) Arviosta sanoisin – Tutkimus lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheeseen liittyvän arvioinnin mallintamisesta. Tutkimuksia 1/2005. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Niskala, Asta (toim.) (2004) Sosiaalityön paikallisten käytäntöjen mallinnus. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 15. Oulu: Pohjois-Suomen osaamiskeskus.
- Nousiainen, Kirsi (2004) Alkuvaiheen tilannearviointi lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Julkaisematon.
- Oranen, Mikko (1998) Viisi ”hyvää” syytä unohtaa lapset. Esikko 2, 5–9.
- Oranen, Mikko (2001a) Juuret, raamit ja numerot – Lapsen aika projektina. Teoksessa Oranen, Mikko (toim.) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä. Helsinki: Ensi- ja Turvakotien liiton julkaisu 30, 13–40.
- Oranen, Mikko (2001b) Elämää varjossa – väkivallalle altistumisen vaikutuksia. Teoksessa Oranen, Mikko (toim.) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä. Helsinki: Ensi- ja Turvakotien liiton julkaisu 30, 41–65
- Oranen, Mikko (2001c) Taistelut ja tulokset – lasten kokemuksia jakamassa. Teoksessa Oranen, Mikko (toim.) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä. Helsinki: Ensi- ja Turvakotien liiton julkaisu 30, 66–97
- Oranen, Mikko (2005) Lastensuojelun avohuollon alkuarvioinnin menetelmät ja välineet -kartoitus. Lastensuojelu kehittämisohjelma, Alkuarviointi ja avohuolto -työryhmän työpapereita. Julkaisematon.
- Oranen Mikko (2006) Tutkimista ja tunnustelua – lastensuojelun alkuarvioinnin käytäntöjä, malleja ja kehittämissuuntia. Lastensuojelun kehittämisohjelma. Alkuarviointi- ja avohuolto -työryhmän loppuraportti 22.3.2006. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-fi/lastensuojelu/>
- Pietilä, Niina (2005a) Näkemyksiä lastensuojelun avohuollon alkuvaiheen tilannearviointimallin levittämisestä Helsingissä. Julkaisematon.
- Pietilä, Niina (2005b) Uusi toimintatapa lastensuojeluun? Lastensuojelun alkuvaiheen tilannearviomallin käyttöönoton tarkastelua. Julkaisematon.
- Pohjola, Anneli (1999) Moniammatillinen asiantuntijuus. Teoksessa Virtanen, Päivi (toim.) Verkostoituva asiakastyö. Tampere: Kirjayhtymä Oy ja Lastensuojelun keskusliitto, 110–128.
- Pösö, Tarja (2001) Aluksi. Teoksessa Oranen, Mikko (toim.) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä. Helsinki: Ensi- ja Turvakotien liiton julkaisu 30, 7–10.
- Pösö, Tarja (2004) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Tutkimuksia 133. Saarijärvi: Stakes.

- Rantala, Anja (2004) Lapsen hyvä olo yhteisenä tavoitteena. Janus 12 (4) 2004, 379–392.
- Rautio, Paula (2004) ”Kyllä se varmaan silleen välittää...” Kiintymyssuhdehaastattelu välleineä sijoitetun lapsen kuulemisessa. Julkaisusarja numero 2. Jyväskylä: Pelastakaa Lapset.
- Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/2001. Väestöntutkimuslaitos. Helsinki: Väestöliitto
- Rousu, Sirkka & Holma, Tupu (1999) Laadun hallinnan perusteita lastensuojelutyöhön. Toimintamalleja ja työvälineitä kuntien sosiaalitoimistojen laatutyöhön. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Salokanta, Sini (2003) Miten lapsi näkyy lastensuojelussa? Tutkimus Hämeenlinnan lastensuojelun huoltosuunnitelmista. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Sosiaalipoliitikan ja sosiaalityön laitos. Tampereen yliopisto. Helmikuu 2003. <http://tutkielmat.uta.fi/tutkielma.phtml?id=11664>
- Satka, Mirja & Moilanen, Johanna & Kiili, Johanna (2002) Suomalaisen lapsipoliittikan mutkainen tie. Yhteiskuntapolitiikka 67 (2002):3, 245–259.
- Seppänen-Järvelä, Riitta (2005) Kuihtua vai uudistua – minä ja työyhteisöni muutoksessa. Luento Terve-SOS –koulutustapahtumassa 25.5.2005.
- Sinko, Päivi (2001) Lastensuojelu, juridisoituminen ja lapsen oikeudet. Teoksessa Törönen, Maritta (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapolitiittinen puheenvuoro. Vantaa: Pelastakaa Lapset, 128–149.
- Sinko, Päivi (2005) Sosiaalityön näkökulma lastensuojelulain uudistamiseen. Substanssityöryhmän raportti 31.3.2005. Julkaisematon.
- Solantaus, Tytti & Beardslee, William (2001) Kun isä tai äiti sairastaa depressiota: interventio lasten psyykkisten häiriöiden ehkäisemiseksi. Teoksessa Inkinen, Matti (toim.) Näkymätön lapsi aikuispsykiatriassa. Tampere: Tammi, 117–137.
- Sosiaalialan kehittämishanke. Lastensuojelun kehittämisohjelma. (2004) Sosiaali- ja terveysministeriö. Hankesuunnitelma. Julkaisematon.
- Sosiaaliviraston strategiasuunnitelma 2004–2006/strategiaperusta. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. 5.11.2003/M.K. <http://heli.hel.fi/sosnet/index.asp?hier=kehittaminen&value=16>
- Saurama, Erja (2002) Vastoin vanhempien tahtoa. Tutkimuksia 7. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Strandell, Harriet (1995) Päiväkotien lasten kohtaamispaikkana. Tutkimus päiväkodista sosiaalisten suhteiden kenttänä. Helsinki: Gaudeamus.
- Särkelä, Antti (2001) Välittäminen ammattina. Jyväskylä: Vastapaino.
- Taitto, Annikka (2003) Huomaa lapsi. Päihdeongelma perheessä. Stakes, TEK ja A-klinikkasäätiö. Jyväskylä: Lasten Keskus.

- Tulensalo, Hanna (2005) Lapsen osallisuus lapsikeskeisessä lastensuojelun sosiaalityön tilannearviossa. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Törrönen, Maritta (1999) Lasten arki laitoksessa – elämästila lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki:Yliopistopaino.
- Törrönen, Maritta (2005) Lasten arjen yhteisöllisyys ja sosiaaliset verkostot. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen- Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 218–239.
- Vesterinen, Kerttu (2004) Konsultaation paikka. Teoksessa Niskala, Asta (toim.) Sosiaalityön paikallisten käytäntöjen mallinnus. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 15. Oulu: Pohjois-Suomen osaamiskeskus, 118–132.
- Virtanen, Petri (1999) Perhekeskeinen ajattelu yhteiskuntapolitiikassa ja lastensuojelun sosiaalityössä. Utopioita, illuusioita ja todellisuuskuvia. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Yliruka, Laura (2005) Sosiaalityön itsearviointi kontekstuaalisena käytäntönä. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen- Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 124–143.

HELSINGIN KAUPUNKI 25.10.2004
SOSIAALIVIRASTO
HEIKKI WARIS – INSTITUUTTI
Kohtaavaa lastensuojelua – hanke
Sari-Anne Ervast ja Hanna Tulensalo

(Liite 2)

KOHTAAVAA LASTENSUOJELUA – HANKKEESSA MUKANA OLLEIDEN SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN JA SOSIAALIOHJAAJIEN PALAUTE

Olet ollut mukana Kohtaavaa lastensuojelua hankkeessa ja tehnyt kehittämistyötä omassa arkityössäsi. Olemme kiinnostuneita kokemuksista sosiaalityöntekijän perustyön kehittämisestä lapsikeskeiseksi ja **pyydämmekin sinua kirjoittamaan vapaamuotoisen esseen omasta kehittämistyön prosessistasi**. Toivomme, että voisit kuvata omia tunnelmia, tunteita ja kokemuksiasi matkan varrelta. Arvostamme rehellisiä ajatuksiasi. Voit kirjoittaa tekstisi riippumatta siitä oletko ollut mukana kehittämishankkeessa koko ajan vai tullut mukaan myöhemmin. Hyödynnämme palautettasi hankkeen arvioinnissa ja jatkon suunnittelussa. Vastauksiasi voidaan käyttää myös tutkimusaineistona lapsikeskeisen sosiaalityön tutkimuksessa.

Ohessa on kysymyksiä esseen kirjoittamisen virikkeeksi. Jokaiseen kysymykseen ei tarvitse vastata. Toivomme, että jollain tapaa käsittelet kysymysluettelon vahvennettuja kohtia. Palauta esseesi 31.12.2004 mennessä joko tiimipostilla tai anonyymisti postissa.

Lapsikeskeinen tilannearvio

Mitä lapsikeskeisyys sinulle merkitsee? Mitä se mielestäsi tarkoittaa?

Mitä tunteita lapsikeskeisyys on sinussa herättänyt? Ovatko omat tunteesi ja ajatuksesi muuttuneet kehittämistyön aikana?

Miltä systemaattisen ja lapsikeskeisen tilannearvion tekeminen on tuntunut? Mitä mieltä olet tilannearviosta ja sen sisällöistä? Kokemuksiasi alkutapaamisesta? Yhteen-
vetotapaaminen ja kirjallinen yhteenvedo?

Mikä työtavassa on ollut parasta? Mikä on yllättänyt? Mikä on ollut kurjinta? Mikä ei ole mielestäsi toiminut? Onko systemaattinen tilannearvio lastensuojelun perustyötä? Onko oma tapasi tehdä lastensuojelun sosiaalityötä muuttunut? Jos on, niin miten? Kokemuksesi parityöstä? Mistä haluat pitää kiinni jatkossakin?

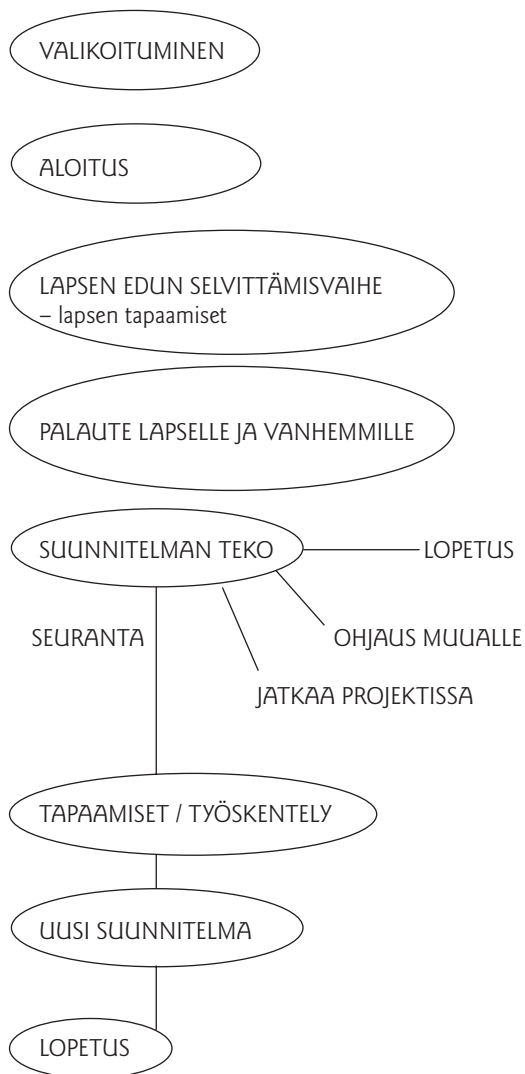
Lapsen kanssa työskentely

Mitä ajatuksia ja tunteita lasten tapaamiset ovat sinussa herättäneet?

Mitä ajattelet sosiaalityöntekijän identiteetistä lapsen työntekijänä? Mitä lapsen tapaamiset ovat antaneet työhön? Miten lapsen tapaamiset ovat muuttaneet työtäsi?

Entä kokemuksesi **lapsikeskeisestä vanhempien kanssa työskentelystä**? Onko työskentely vanhempien kanssa ollut erilaista kuin ennen? Millä tavalla? Muut vaiheet Jos olet työskennellyt lapsikeskeisesti myös muissa vaiheissa kuin tilannearviossa, niin millaisia kokemuksia sinulla on ollut?

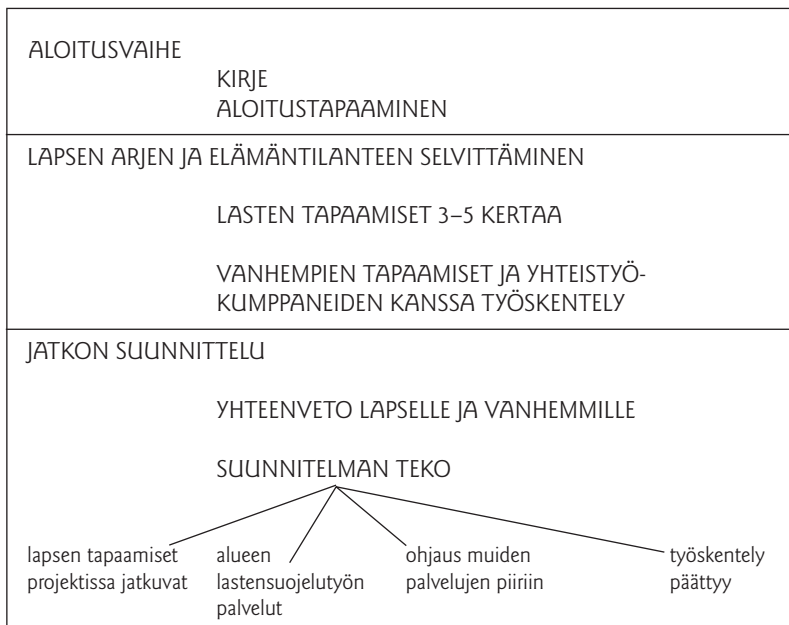
TILANNEARVION PROSESSI KEHITTÄMISEN ALUSSA 2001 (Liite 3)

(Kohtaavaa lastensuojelua -hankkeen alustava toimintasuunnitelma 27.4.01)

(Liite 4)

**KOHTAAVAA LASTENSUOJELUA -PROJEKTIN ASIAKASTYÖN PROSESSI
ASIAKASTYÖN REFLEKTOINNIN JÄLKEEN**

(Kohtaavaa lastensuojelua -hankkeen toimintasuunnitelma 2001–2002, 5.10.2001)

(Liite 5)

TILANNEARVION MALLI JA TAVOITTEET KOHTAAVAA LASTENSUOJELU -HANKKEEN KAHDEN VUODEN KEHITTÄMISEN JÄLKEEN

I. VIRITYS

Yhteydenotto

- Uusi tai vanha asiakas
- vanhempi tai lapsi ottaa yhteyttä
- ilmoitus
- aikuissosiaalityöstä

Jakopalaveri

- määrittää työntekijäpari

2. ALOITUSVAIHE

Yhteys perheeseen:

- soitto, kirje, tapaaminen ja esite
- kutsu
- välitön apu

Alkutapaaminen

- asiakkuuden syyn nimeäminen
- tilannearvion kulusta sopiminen

3. TAPAAMIS- JA SELVITTELYVAIHE

Lasten tapaamiset

- lapsi kohdataan ja lapsi saa kertoa arjen kokemuksistaan
- saadaan tietoa lapsen kokemuksista
- annetaan lapselle tietoa
- lapselle eheyttävä kokemus

Vanhempien tapaamiset

- vähintään kerran
- vanhempi saa kertoa lapsesta, lapsen arjesta ja vanhemmuudesta

Yhteys yhteistyökumppaneihin – saada lisätietoa lapsesta

4. JATKON SUUNNITTELU

Kirjallinen yhteenveto

- koota tieto
- nostaa lapsen kannalta tärkeät kysymykset esiin
- tehdä ehdotukset jatkosta

Yhteenvetotapaaminen

- kertoa, miltä lapsen elämä näyttää sosiaalityön näkökulmasta
- yhteisen näkemyksen muodostaminen lapsen tilanteesta, tarpeista ja lastensuojelun tarpeesta
- arvioinnin teko

Suunnitelmantekotapaaminen

- löytää työstettävät asiat ja sopia työtavoista

HELSINGIN KAUPUNKI
SOSIAALIVIRASTO
HEIKKI WARIS – INSTITUUTTI
Kohtaavaa lastensuojelua -hanke
Sari-Anne Ervast ja Hanna Tulensalo

(Liite 6)

LAPSIKESKEINEN LASTENSUOJELUN SOSIAALITYÖN TILANNEARVIO

VAUVAT JA PIKKULAPSET (0–3 -VUOTIAAT)

Tiivistelmä tapaamisten sisällöistä

0–3 -VUOTIAAT TAVATAAN YHDESSÄ VANHEMPIEN KANSSA

LAPSEEN TUTUSTUMINEN

- Vauvan näkeminen ja sylissä pitäminen
- Pienen lapsen kanssa leikkiminen ja jutteleminen (oma työntekijä)

LAPSEN JA VANHEMMAN VÄLISEN VUOROVAIKUTUKSEN HAVAINNOINTI

- Vanhemman kontakti lapseen
 - vanhemman puhe ja muu ilmaisu
 - lapsen kuunteleminen ja muiden viestien vastaanottaminen
- Lapsen kontakti vanhempaan
 - lapsen puhe ja muu ilmaisu vanhemmalle
 - vanhemman viestien vastaanottaminen ja niihin reagoiminen

0–3 -VUOTIAIDEN LASTEN VANHEMPIEN KANSSA TYÖSKENTELY

LAPSEN ARKI JA TARPEET

- Lapsen arki (päivän kello, mitä kuuluu -asteikko)
- Lapsen tarpeet (tarvevalinnat/ Elämän tärkeät asiat – kortit)
- Lapsen tärkeät ihmiset (läheiskartta)

MILLAINEN LAPSI

- Millaisena vanhemmat näkevät lapsen? (adjektiivivalinnat)

VANHEMPANA OLO

- Miten vanhemmat kokevat oman vanhempana olon?
(vanhemmuusasteikko)
- Mitä tunteita lapsi herättää vanhemmassa? (Tunnekortit, Nallekortit)

Kohtaavaa lastensuojelu -hanke, Sari-Anne Ervast & Hanna Tulensalo

LAPSIKESKEINEN LASTENSUOJELUN SOSIAALITYÖN TILANNEARVIO

LEIKKI- JA KOULUIKÄISET LAPSET (4–12 -VUOTIAAT)

Tiivistelmä lasten omien tapaamisten sisällöistä

TAPAAMISEN ALUKSI

VIRITTÄYTYMINEN JA TULOTUNNELMAT

- Missä ollaan ja miksi
- Välipala (esimerkiksi mehu ja keksi)
- Sääkartta/ tunnematto

TAPAAMISTEN TEEMOJA (1–3 TAPAAMISTA)

KOTI JA LÄHEISET

- Perhe (piirustus, perhekartta, Nallekortit)
- Arki kotona, perushoiva ja huolenpito (kotiasteikko, päivänkello)
- Läheiset ja tärkeät ihmiset (läheiskartta voimaeläinkorteilla/piirtäen)

PÄIVÄKOTI TAI KOULU

- Päiväkodissa/koulussa olo (asteikko, OH-kortit)

VAPAA-AIKA

- Mitä lapsi tekee iltaisin ja viikonloppuisin? Harrastukset?(päivän kello, asteikko)
- Kaverit (kaverikartta)

LAPSEN ELÄMÄ

- Lapsen tarpeet (Elämän tärkeät asiat – kortit)
- Lapsen toiveet (taikasauva, Saga- kortit)
- Elämänjana

LAPSEN KÄSITYS ITSESTÄÄN

- Millaisen lapsi näkee itsensä ja omat vahvuutensa (adjektiivitehtävä, Vahvuuskortit)

TAPAAMISEN LOPUKSI

LOPETUS

- Mitä jatkossa tapahtuu, milloin seuraavan kerran tavataan
- Lopetus mukavaan asiaan esim. pelaaminen lapsen kanssa tai tarra
- Millaiselle mielellä lapsi on tapaamisen päättyessä (säättila, tunneympyrä, nallekortit, Tunnekortit)

Kohtaavaa lastensuojelu -hanke
Sari-Anne Ervast & Hanna Tulensalo

LAPSIKESKEINEN LASTENSUOJELUN SOSIAALITYÖN TILANNEARVIO

NUORET (13–17 -VUOTIAAT)

Tiivistelmä nuoren omien tapaamisten sisällöistä

TAPAAMISEN ALUKSI

VIRITTÄYTYMINEN JA TULOTUNNELMAT

- Missä ollaan ja miksi
- Välipala (esimerkiksi mehu ja keksi)

TAPAAMISTEN TEEMOJA (1-3 TAPAAMISTA)

KOTI JA LÄHEISET

- Perhe (perhekartta)
- Arki kotona, perushoiva, huolenpito ja säännöt (kotiasteikko, päivänkello)
- Läheiset ja tärkeät ihmiset (läheiskartta piirtäen tai voimaeläinkorteilla)

KOULU

- Koulussa olo (asteikko, OH-kortit)

VAPAA-AIKA

- Mitä nuori tekee iltaisin ja viikonloppuisin? Harrastukset? (vapaa-aikakello, asteikko)
- Kaverit (kaverikartta)
- Päihteen (päihdejana, päihdetehtävä)

MINÄ JA MUN ELÄMÄ

- Nuoren toiveet (Saga- kortit)
- Elämänjana
- Millaisen nuori näkee itsensä (adjektiivitehtävä)
- Nuorelle tutut ja vieraat tunteet (Tunnekortit)

TAPAAMISEN LOPUKSI

LOPETUS

- Millaiselle mielellä nuori on tapaamisen päättyessä? (Tunnekortit)
- Miten edetään? Milloin seuraavan kerran tavataan?

Kohtaavaa lastensuojelua -hanke, Sari-Anne Ervast & Hanna Tulensalo **(Liite 7)**

VILLE VALLATTOMAN (sosiaaliturvatunnus) TILANNEARVION TAPAAMISTEN YHTEENVETO/ MALLI

Yhteenvedon alkuun kirjataan lyhyesti lastensuojeluun tulon syy ja miksi tilannearvio on tehty:

Ville tuli lastensuojelun asiakkaaksi naapurista tulleen lastensuojeluilmoituksen vuoksi. Ilmoittajalla oli huoli Villen vanhempien alkoholinkäytöstä ja riidoista sekä siitä, että Ville olisi usein yksin iltoja kotona.

Ketkä ovat laatineet yhteenvedon (voidaan kirjata myös yhteenvedon loppuun):

Tämän yhteenvedon ovat laatineet Villeä ja hänen vanhempiaan tavanneet lastensuojelun sosiaalityöntekijät Hanna Tulensalo ja Sari-Anne Ervast

Kuvataan myös selvittelytyön kulku:

Olemme selvittäneet Villen arkea tapaamalla Villeä ja vanhempia yhdessä ja erikseen. Villeä ja vanhempia olemme tavanneet yhdessä alkutapaamisissa (päivämäärä). Olemme tavanneet Villeä 2 kertaa (pvm) sosiaalipalvelutoimiston lasten huoneessa ja kerran (pvm) kotona. Villen kanssa kävimme läpi koti-, koulu-, vapaa-aika-, läheissasioita ja tunteita asteikkoja, kortteja, kartoja ja päivän kelloa apuna käyttäen. Äitiä tapasimme (pvm) ja isää (pvm) Molempien vanhempien kanssa kävimme läpi Villen asioita keskustellen, asteikkoja ja adjektiivivalintoja apuna käyttäen.

Perustietojen jälkeen kuvataan tilannearviotyöskentelyn aikana havaittuja lapsen ja vanhempien voimavaroja (oma otsikko)

1. ASIOITA, JOISTA HALUAMME VILLEÄ KEHUA
 - Ville tuli sovitusti tapaamisiin.
 - Ville on ajatellut paljon perheensä asioita ja osaa sanoa, mikä häntä perheen tilanteessa harmittaa.
 - Ville hoitaa koulunsa todella hienosti
2. ASIOITA, JOISTA HALUAMME VILLEN ÄITIÄ JA ISÄÄ KEHUA
 - Äiti ja isä ovat yhteistyöhaluisia ja -kykyisiä.

Lapsen omia näkemyksiä ja kokemuksia kirjataan (otsikot tapaamisten teemojen ja sisältöjen mukaisesti)

3. ASIOITA, JOITA VILLE ILMAISI ELÄMÄSTÄÄN

Koti- ja läheisasiat

Ville antoi kotona ololle asteikolla 0–10 numeron 7. Villestä kotona mukavaa on se, kun äiti ei ole enää niin usein vihainen ja katsoo joskus Villen kanssa telkkaria. Mukavaa Villestä in myös se, kun saa olla omissa oloissaan omassa huoneessa. Kurjaa kotona on Villen mielestä se, kun vanhemmat riitelevät. Riidat ovat Villen mielestä pelottavia ja ne itkettävät. Joskus Ville menee vanhempien riitojen väliin ja yrittää saada riidan loppumaan. Kurjaa kotona on myös, kun vanhemmat ”juovat aikuisten juomia”. Silloin vanhemmat ”käyttäytyvät kummallisesti” ja saattavat jättää Villen illalla yksin kotiin. Ville toivoi, että vanhemmat ”eivät joisi enää ikinä”.

Tärkeiksi ihmisiksi Ville nimesi äidin, isän, Jesse-kaverin ja Vikke-kissan. Kivoista asioista Ville kertoo äidille ja kurjista ei kerro kellekään.

Päivärytmi (kuvaus lapsen arkipäivästä lapsen kertomana)

Ville herää aamuisin joko omaan herätyskeltoon tai äiti herättää. Aamutoimista Ville huolehtii suurelta osin itse: peseytyy, pukee ja syö aamupalaa. Koulun Ville menee itse. Koulun jälkeen Ville menee...

Kouluasiat

Koulunkäynnille Ville antoi asteikolla numeron 8. Koulussa mukavia aineita ovat liikunta, lukeminen ja käsityöt. Opettaja on myös ihan kiva ja kaveri Jesse. Kurjaa koulussa on, kun kiusataan. Ville ei ole uskaltanut kertoa kiusaamisesta kenellekään.

Vanhempien näkemyksiä lapsesta (kirjataan vain ne asiat, jotka lapsen on hyvä saada tietää)

4. ASIOITA, JOITA VANHEMMAT KERTOIVAT VILLESTÄ

Äiti kuvaili Villeä kiltiksi, mukavaksi ja omatoimiseksi. Äiti kertoi paljon hyviä asioita Villestä ja myönsi, ettei ole kiinnittänyt riittävästi huomiota Villen tarpeisiin. Isä kertoi, että on ylpeä pojastaan ja muisteli Villen kanssa tehtyjä mökkireissuja.

Tapaamisten perusteella sosiaalityöntekijää mietityttävät asiat (kirjataan asia/lapsen toive ja siihen liittyvät kysymykset)

5. AJATUKSIA JA KYSYMYKSIÄ, JOITA VILLEN TAPAAMISEN HERÄTTIVÄT

Huolenpito

Ville tarvitsee vielä vanhempien perushuolenpitoa ruuasta, puhtaudesta ja vaatetuksesta. Kantaako Ville liian paljon vastuuta itsestään? Miten vanhemmat huolehtivat siitä, että Villen perustarpeet tulevat kuulluksi ja huomioituksi?

Meistä näyttää siltä, että Ville on paljon ilman vanhempien seuraa. Mitä mieltä vanhemmat ovat siitä? Miten vanhemmat huolehtivat siitä, ettei Villen tarvitse jatkossa olla iltoja niin paljon yksin ja hän saa riittävästi vanhempien aikaa?

Alkoholien käyttö

Ville toivoo, että vanhemmat eivät joisi. Miten vanhemmat aikovat vastata Villen toiveeseen?

Riidat

Ville koki vanhempien riidat kurjiksi ja toivoi, että riidat loppuisivat. Miten vanhemmat huolehtivat, että Ville ei jatkossa joudu olemaan näkemässä vanhempien riitoja tai olemaan niissä osallisena?

Kouluasiat

Ville kertoi, että häntä kiusataan koulussa ja se on Villestä tosi kurjaa. Tietävätkö vanhemmat kiusaamisesta? Mitä vanhemmat voisivat tehdä, että kiusaaminen loppuisi?

6. AJATUKSIA JA EHDOTUKSIA JATKOSTA

Tähän kirjataan jatkuuko lastensuojeluasiakkuus vai ei ja perusteet:

Ehdotamme tilannearvion perusteella, että Villen lastensuojeluasiakkuus jatkuu, koska meille jäi huoli siitä, että...

Ehdotuksia jatkotyöskentelystä:

Ehdotamme, että tapaamme suunnitelmataapaamisissa, jolloin jatkamme tämän yhteenvetä kysymysten tarkempaa pohdintaa ja mietimme tarkemmin lastensuojelun tarjoamia mahdollisuuksia tukea perhettänne Villen tarpeisiin vastaamisessa. Yksi mahdollisuus on esimerkiksi lastensuojelun perhetyö. Ehdotamme myös, että teemme yhteistyötä koulun kanssa koulukiusaamisasian ratkaisemiseksi. Vanhemmat voivat miettiä tapaamiseen mennessä 1–2 asiaa, joita aletaan ensiksi työstää. Mitä apua vanhemmat toivovat lastensuojelulta?

HELSINGIN KAUPUNKI
SOSIAALIVIRASTO
Kohtaavaa lastensuojelua -hanke
Sari-Anne Ervast ja Hanna Tulensalo

(Liite 8)

PARITYÖ TILANNEARVIOTYÖSKENTELYS

Parityö on kahden tasavertaisen ammattilaisen yhteistyötä

Lähtökohtana on, että tilannearviossa sosiaalityöntekijän työparina on toinen sosiaalityöntekijä. Tämä mahdollistaa tasavertaisen parityöskentelyn ja vastuun jakamisen. Toinen sosiaalityöntekijöistä on kuitenkin perheen vastuutyöntekijä. Vastuutyöntekijä vastaa tilannearviosta kokonaisuudessaan ja kirjoittaa muistiinpanot. Työpari pohtii yhteenvedon sisällön yhdessä, mutta vastuutyöntekijä vastaa siitä, että yhteenvedo kirjoitetaan. Vastuutyöntekijä on pääsääntöisesti yhteydessä perheeseen ilmoittaen tapaamisaikat ja niiden mahdolliset peruutukset.

Jotta parityöstä tulisi vakiintunut työkäytäntö, niin tarvitaan esimiehen tuki parityön tekemiselle. Parityöhön tekeminen helpottuu, jos tiimissä yhdessä sitoudutaan parityöhön.

Parityö pitää sisällään tapaamisten suunnittelun, toteutuksen ja niiden purkamisen. Tilannearviossa parityö jatkuu yhteenvetotapaamiseen saakka ja pitää sisällään yhteenvedon kirjoittamisen.

1. SUUNNITTELU

- Sitoudutaan yhteiseen suunnitteluun aina ennen tapaamista. Ainakin muutama minuutti, jotta varmistetaan millä mielellä kumpikin on tapaamiseen menossa.
- Tehdään yhdessä suunnitelma tapaamisen tavoitteista ja mahdollisista työskentelytavoista. Tehdään myös alustava suunnitelma miten edetään.
- Sovitaan työnjako.

2. PARITYÖ TAPAAMISISSA

- Alkutapaaminen: työntekijät sopivat kumpi keskittyy lapsiin. Kiinnitettävä erityistä huomiota silloin, kun lapset eivät ole saman pöydän ääressä.
- Lapsen tapaamiset: sovitaan miten molemmat työntekijät voivat yhdessä osallistua tapaamiseen tasavertaisesti. Työntekijöiden persoonat ja tapa tehdä työtä täydentävät toisiaan. Jos työparin rooliksi jää vain passiivinen kirjaaminen, niin

parityö ei pitemmän päälle tunnu mielekkäältä. Molemmat työntekijät voivat olla samankin tapaamisen aikana aktiivisessa roolissa. Työpari voi esimerkiksi etukäteen sopia mitä menetelmiä kumpikin käyttää. Sovitaan myös kumpi kirjaa ylös muistiinpanot. Kirjaajan ei tarvitse olla koko ajan sama henkilö. Pyritään välttämään päällekkäistä ja turhaa kirjaamista. Jos lapsen kommentteja kirjataan suoraan tehtäväpaperiin, niin silloin ei muistiinpanoja enää tarvitse kirjata erikseen muualle.

- Vanhemman tapaaminen
Vanhemman tapaamisessa ei välttämättä aina tarvitse olla työparin mukana vaan vastuutyöntekijä voi tavata vanhemmat myös yksinään. Sovitaan asiasta kuitenkin yhdessä työparin kanssa.
- Yhteenveto ja yhteenvetotapaaminen
Työpari miettii yhdessä keuhut, kysymykset ja suunnitelman jatkosta. Vastuutyöntekijä voi sen jälkeen kirjoittaa yhteenvedon. Työpari voi tehdä sen jälkeen siihen kommentteja ja korjauksia.

Yhteenvetotapaamisessa työpari sopii miten ja kuinka tarkasti yhteenveto käydään läpi tapaamisessa. Sovitaan kumpi keskittyy enemmän lapseen.

3. PARITYÖ TAPAAMISTEN JÄLKEEN

- Varataan jokaisen tapaamisen jälkeen edes muutama minuutti tapaamisen purkuun. Molemmat saavat sanoa päällimmäiset tunnelmat ja mahdollisesti vaivaamaan jääneet asiat. Pyritään antamaan työparille positiivista ja rakentavaa palautetta.
- Aikaa purkamiseen voi järjestää esimerkiksi lyhentämällä tapaamista 45–50 minuuttiin.

